

บทที่ ๔

การศึกษาคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ในเชิงวรรณคดีวิจารณ์

๔.๑ ลักษณะของเรื่อง

เรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ แยกด้วยคำประพันธ์ประเภท "คำขอ" ซึ่งเป็นคำประพันธ์ของลลนาไทยประเภทหนึ่งในจำนวน ๕ ประเภท ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ ดังนั้น จึงนิยมเรียกเป็นชื่อเรื่องว่า "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ" ผู้แต่งได้กล่าวถึงจุดประสงค์ในการแต่งคำขอเรื่องนี้เอาไว้ว่า เรื่องนี้เป็นนิทานธรรมที่มีมานานแล้ว และเป็นเรื่องที่ดีควรที่จะฟังและจดจำกันสืบไป ดังนี้

ที่นี้และ ขำอนจักจา	วิสัยนา คำวธรรมพระเจ้า
นิทานกลอน บวรแต่เหงา	จักไซเคาเรื่องราวธรรม
นิทานเขื่องนี้ หากควรดีจำ	ยังคำวแนวคำ ฟูราวอนเสียงถาน
คอบเขียงหูฟัง เพอะบัวไกวกาน	ฟูรเวทนาไ ฌนอย ^๑

เมื่อได้พิจารณาดูเรื่องราวในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ดังที่ได้กล่าวเอาไว้โดยย่อ ในบทที่ ๓ ข้อ ๓.๑ แล้ว จะเห็นว่า คำขอเรื่องนี้มีลักษณะเป็นนิทานชาดก เพราะ กล่าวถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลต่อไป ในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ได้จุติจากสวรรค์ลงมาปภินิหารเป็นเจ้าสุวัตร โอรสของพระยาอาทิตย์ และนางจันทเทวีแห่งเมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย เรื่องที่กล่าวถึงตัวเอกของเรื่องซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ และอ้างว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย เหนือ จึงมีลักษณะเป็นเรื่องที่เรียกว่า "ชาดก" อันเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ นั้นเอง

ตามปกติ เรื่องชาดกของบาลีนั้น ตอนขึ้นต้นเรื่องมักจะมีการปรารภเรื่องว่า

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ", บทที่ ๑.

ชาดกเรื่องหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นด้วยเหตุใด และในตอนท้ายเรื่องก็จะมีการประชุมชาดก คือ จำแนกว่า ตัวละครในเรื่องตรงกับบุคคลใดในพุทธประวัติ ซึ่งร้อยแก้วเรื่องเจ้าสุวัตร อันเป็นต้นเค้าของ ค่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ก็ดำเนินเรื่องตามแบบนี้เหมือนกัน ดังที่ไดกล่าวมาแล้วในการเปรียบเทียบร้อยแก้วและค่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ในบทที่ ๓ ข้อ ๓.๒ แต่ในค่าวขอเรื่องนี้ไม่ปรากฏว่ามีการปรารภและการประชุมชาดกแต่อย่างใด เมื่อไหว้ครูและกล่าวถึงจุดประสงค์ของเรื่องแล้ว ก็เริ่มเรื่องทันที แต่อย่างไรก็ตาม ค่าวขอเรื่องนี้ก็มีลักษณะเป็นชาดก อยู่ด้วยเหตุที่เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ดังกล่าวแล้ว

แม้ว่าค่าวเรื่องนี้ จะมีลักษณะเป็นเรื่องชาดก แต่โครงเรื่องก็ยังคงเป็นเรื่อง จักร ๆ วงศ์ ๆ ตามที่นิพนธ์กันในวรรณคดีไทยแต่โบราณ ดังที่เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমান-ราชชน) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ ว่า

... วรรณคดีไทยก็เหมือนกับแต่งเรื่องละคร ต้องแต่งเป็นแบบ เดียวกัน คือ พระเอกเป็นลูกกษัตริย์ ไปเรียนศิลปศาสตร์กับดาชี่ แล้วไดนางเอกเป็นเมีย แต่ถูกยักษ์ลักเอาเมียไป หรือไม่ก็ไปลัก ลูกสาวยักษ์และมาอยู่กับซึ่งเป็นพ่อของเมียตาย ดังนั้นเป็นต้น ไม่มี ใครแต่งเรื่องให้ออกจากแนวนี้หรือแบบอื่นไปได้ จะมีที่แตกต่างออกไป บ้าง ก็เป็นส่วนย่อยเท่านั้น ...^๑

ค่าวขอเรื่องนี้ก็ดำเนินเรื่องไปในแนวนั้นเหมือนกัน เพียงแต่ว่า พระเอก คือ เจ้าสุวัตร ไดนางเอก คือ นางบัวคำ เป็นชายาก่อน แล้วจึงเรียนศิลปศาสตร์กับดาชี่ และ ลูกสาวยักษ์ที่พระเอกได้เป็นวยานนั้นก็ไม่ได้เป็นนางเอกของเรื่อง และมีบทบาทเป็นชายา คนที่เิ่งของ พระเอกซึ่งเค้กว่าชยาคคนอื่น ๆ นอกจากนางเอก นอกจากนั้นยักษ์ที่ปรากฏใน

^๑เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุमानราชชน), การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ (พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๐๙), หน้า ๑๓๒.

เรื่องก็ไม่ได้เป็นผู้ลักขโมยพระเอกไป แต่ผู้แต่งกำหนดให้พระเอกไปผู้ขายชาเป็นผู้สร้างเหตุการณ์แบบนี้ขึ้นแทน เหตุการณ์เหล่านี้จึงนับว่าเป็นส่วนย่อยที่แตกต่างออกไป แต่อย่างไรก็ตามโครงเรื่องใหญ่ก็ดำเนินไปตามความนิยมดังกล่าว

เมื่อโครงเรื่องเป็นแบบที่เรียกว่า "จักร ๆ วงศ์ ๆ" เช่นนี้ ตัวละครในเรื่องก็ไม่พ้นไปจากภักษัตริย์หรือบุคคลชั้นสูงอื่น ๆ ไปได้ ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะ

... เราได้เค้าเรื่องมาจากวรรณคดีจีนดู ซึ่งอุดมไปด้วยเรื่องราวของชนชั้นสูง ... โดยมากแล้ว วรรณคดีจีนเอกของเรา ถ้าไม่เป็นเรื่องราวของท้าวพญามหากษัตริย์ เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา มัทนพาชา พระรถพระอุบลี พระลอ ก็ได้เค้าเรื่องมาจากปัญญาสมาคม ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ในขณะที่เสวยชาติต่าง ๆ เช่น สมุทโฆษ สังข์ทอง กาวี พระสุชน ...^๑

กึ่งที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ข้อ ๓.๒ ว่าคำขอเรื่องนี้ ได้อาศัยเค้าเรื่องจากรอยแก้วเรื่องเจ้าสุวัตร ซึ่งเป็นชาติกนกอนันตมา เช่นเดียวกับปัญญาสมาคม และเมื่อคำขอเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ครั้งเมื่อเกิดเป็นเจ้าสุวัตรโอรสภักษัตริย์แห่งเมืองพาราณสี เนื้อเรื่องที่ผูกขึ้น จึงเป็นเรื่องราวชีวิตของบุคคลชั้นสูงดังกล่าว

แม้ตัวเอกของคำขอเรื่องนี้จะเป็นพระโพธิสัตว์ตามแบบฉบับของชาดกก็ตามแต่ลักษณะของตัวเอก ก็เป็นแบบตัวละครในวรรณคดีไทยทั่วไปที่พระเอกจะต้องมีรูปร่างงดงาม รบเก่ง และ เจ้าผู้ ซึ่งเป็นเหตุให้เมียหลายคน ในขณะที่นางเอกก็จะต้องมีรูปร่างหาตา

^๑วิทย์ ศิวะศรีบาทย์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ ๔, พระนคร: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๓๘.

ผิวพรรณงดงามกว่าผู้หญิงทั่วไป หรือมีกำเนิดที่แปลกกว่าธรรมดา เป็นกัน ทั้งเจ้าสุวัตรและนางบัวคำ ซึ่งเป็นระแอกและนางเอกของคำขอเรื่องนี้ก็มีลักษณะเช่นนี้ ส่วนตัวละครอื่น ๆ เช่น พระอินทร์ ยักษ์ครุฑ นาค ฯลฯ ซึ่งในวรรณคดีชาดกจะขาดตัวละครเหล่านี้โดยเฉพาะตัวละครประเภทยักษ์เสี้ยมได้ ก็ได้ปรากฏอยู่ในคำขอเรื่องนี้เหมือนกัน ถึงที่จะได้กล่าวอย่างละเอียดในข้อ ๘.๒ ซึ่งว่าด้วยเรื่องลักษณะของตัวละครต่อไป

ถ้าพิจารณาแก่นเรื่อง (theme) ของคำขอเรื่องนี้ จะเห็นว่า มีทั้งแก่นเรื่องใหญ่ (Main theme) และแก่นเรื่องย่อย (Sub theme) ๑ แก่นเรื่องใหญ่ของคำขอเรื่องนี้คือการพลัดพรากจากกันและการเดินทางติดตามหากัน เรื่องจบลงด้วยดี เมื่อตัวละครทั้งหลายได้มาพบกันอีกครั้งหนึ่งอย่างพร้อมเพรียง ส่วนแก่นเรื่องย่อยนั้นมีหลายแก่นด้วยกัน ได้แก่ การที่นางป้ามาเจ้าสุวัตรตาย การต่อสู้ระหว่างเจ้าสุวัตรกับยักษ์ การที่เจ้าสุวัตรเดินทางไปพบและไต่ถามทั้งหลายเป็นรายา ในขณะที่ติดตามหานางบัวคำ การช่วยชีวิตพระยานาคและช่างเผือก เป็นต้น ซึ่งแก่นย่อยแต่ละแก่นนี้ ล้วนแต่มีความผูกพันเกี่ยวโยงกับแก่นเรื่องใหญ่ทั้งสิ้น

๑ในที่นี้ จะถือตามความหมายที่ปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง "พระอภัยมณี: การศึกษาเชิงวรรณคดีวิจารณ์" ของ น.ส. สุวรรณา เกรียงไกรเพชรว่า

"แก่นเรื่องใหญ่ (Main theme) ถือเป็นแก่นหรือแกนกลางของเรื่อง หมายความว่า เรื่องทั้งหมดจะผูกพันเกี่ยวโยงกับแก่นเรื่องใหญ่นี้โดยตลอด การดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจะเริ่มขึ้นด้วยแก่นนี้เป็นจุดเริ่ม และในที่สุดก็จะจบลงที่จุดซึ่งแสดงการกลืนกลายของแก่นเดียวกันนี้ ..."

แก่นเรื่องย่อย (Sub theme) หมายถึงแก่นหรือแกนกลางของพฤติกรรม หรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งดำเนินอยู่ในเรื่อง ... และมีความผูกพันเกี่ยวโยงกับแก่นเรื่องใหญ่ แก่นเรื่องย่อยนี้จะมีจำนวนเท่าไรก็ได้ แล้วแต่ผู้แต่งต้องการจะสอดแทรกเรื่องอะไรเข้ามาโยงกับแก่นเรื่องใหญ่"

ดังนั้น คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ จึงมีลักษณะเป็นเรื่องซาดก ที่มีโครงเรื่องเป็นแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยมีแก่นสำคัญของเรื่องอยู่ที่การพบรักจากกันและการเกิทางความคิดหากัน เป็นเรื่องที่แต่งขึ้น เพื่ออ่านหรือเล่าสู่กันฟัง เพื่อความสนุกสนาน และผู้อ่านผู้ฟังก็จะได้คติธรรมต่าง ๆ ที่แทรกอยู่ในเนื้อเรื่องบางบางประการ แต่เป็นเรื่องที่มีได้แทรกปรัชญา อันลึกซึ้ง แต่อย่างไร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๒ ลักษณะตัวละคร

ในการศึกษาวรรณคดีนั้น ลักษณะตัวละคร เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรพิจารณา นอกจากการศึกษาในด้านที่มาของเรื่อง เนื้อเรื่อง และลักษณะของเรื่องดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะลักษณะตัวละคร จะทำให้ผู้อ่านมองเห็นไต่ความมีความเกี่ยวข้องกับโครงเรื่องอย่างไร โดยปกติ เมื่อผู้แต่งวางโครงเรื่องไว้อย่างไร ก็จะต้องพยายามสร้างตัวละครให้มีลักษณะที่จะช่วยให้เรื่องดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายนั้น ๆ ความสำคัญในการสร้างลักษณะตัวละครนี้ น.ส. สุวรรณา เกรียงไกรเพชร โลกลาวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง พระอภัยมณี: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ ว่า

การสร้างลักษณะนิสัย (Characteristic) ของตัวละครนั้นมีความสำคัญมาก ความสมเหตุสมผลของตัวละคร เป็นสิ่งที่ทำให้คุณค่าของวรรณคดีแต่ละเรื่องเด่นชัดหรือลดลงได้ ในบางครั้ง เนื้อเรื่องอาจโลกโชนพิสดาร เกินกว่าความเป็นจริง ผู้แต่งจะต้องคำนึงถึงความสมจริงของตัวละคร เพื่อที่จะไม่ให้เรื่องนั้นเหลือเชื่อจนเกินไปนัก และถ้าในตอนที่ ลักษณะของตัวละครโลกโชนกว่าปกติ ผู้แต่งก็ต้องสร้างเหตุการณ์ในเรื่องให้มีเหตุผลเพียงพอที่จะเป็นไปได้ ถ้าหากผู้แต่งไม่สามารถทำให้เกิดความสมกลุ่ย์ ระหว่างเนื้อเรื่องกับตัวละคร เรื่องนั้น ๆ อาจขาดความสมจริง อันมีผลทำให้คุณค่าลดลง เพราะคุณสมบัติประการหนึ่งของวรรณคดีนั้นอยู่ที่การสามารถ ทำให้ผู้อ่านเห็นว่า เรื่องนั้นหรือเหตุการณ์นั้นอาจเป็นไปได้ แม้ว่าเรื่องนั้น อาจจะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นจริง ๆ แต่ก็ต้องทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าจะเกิดขึ้นได้ มีเหตุผลพอที่จะเป็นไปได้ตามที่ผู้แต่งบรรยาย^๑

^๑สุวรรณา เกรียงไกรเพชร "พระอภัยมณี: การศึกษาเชิงวรรณคดีวิจารณ์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะมัณฑนวิทยาลัย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๔). (อัดสำเนา), หน้า ๑๐๘.

นอกจากนั้น วรรณคดีไทยส่วนมากมักจะถือว่า ตัวละครฝ่ายชายเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดของเรื่อง เหล่านี้ จึงนิยมตั้งชื่อเรื่องตามชื่อของตัวเอกฝ่ายชาย เช่น ลิลิตพระลอ อุณรุท อีเหนา พระอภัยมณี ไชยเชษฐ์ ไกรทอง เป็นต้น โดยเฉพาะวรรณคดีที่อาศัยเค้าเรื่องจากชาตก จะตั้งชื่อเรื่องตามตัวเอก ฝ่ายชายซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์แทบทั้งสิ้น เช่น สมุทโฆษค้ำฉันท สัจจทอง คาวี สรรพสิทธิ์ค้ำฉันท มหาเวสสันดรชาตก เป็นต้น แม้คาวชอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ ซึ่งเป็นวรรณกรรมลานนาไทยที่มีลักษณะเป็นเรื่องชาตก ก็ตั้งชื่อเรื่องตามชื่อของตัวเอกฝ่ายชาย ไคแก่เจ้าสุวัตรเหมือนกัน แต่ไคนำเอาชื่อของตัวเอกฝ่ายหญิง ไคแก่ นางบัวคำ มาประกอบเป็นชื่อเรื่องกวย อาจจะเป็นกวยเหตุที่ต้งแกงถือว่า นางบัวคำ เป็นตัวละครสำคัญของเรื่องกวยเหมือนกัน เพราะคาวชอเรื่องนี้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตรักที่ต้งพลัดพรากจากกันแะตองคิดตามหากันระหว่างเจ้าสุวัตร แะนางบัวคำก็ไคได้ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็เห็นว่า ผู้แต่งยังให้ตัวเอกฝ่ายชายมีความสำคัญกว่าตัวเอกฝ่ายหญิง อยู่กวยการเอาชื่อของตัวเอกฝ่ายชายขึ้นต้น แะตามกวยชื่อของตัวเอกฝ่ายหญิงก็งักกล่าว

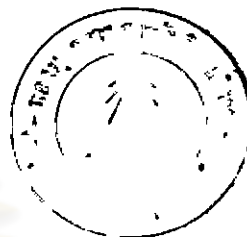
อนึ่ง ตัวละครในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะวรรณคดีที่อาศัยเค้าเรื่องจากชาตกนั้น จะมีทั้งตัวละครที่เป็นมนุษย์แะอมมนุษย์ ลักษณะตัวละครมักจะแยกออกให้เห็นอย่างชัดเจนเป็น ๒ ฝ่าย คือ ตัวละครฝ่ายดีแะฝ่ายชั่ว ตัวประกอบจะเข้ามามีบทบาทเกี่ยวพันกับตัวละครเอก ฝ่ายชายหรือทั้งฝ่ายชายแะฝ่ายหญิงต่าง ๆ กัน ตัวละครฝ่ายดีก็จะมีบทบาทที่ต้งช่วยเหลือแก้อกุลตัวเวกของเรื่อง ในขณะที่ตัวละครฝ่ายชั่วจะมีบทบาทที่ทำให้ตัวเอกของเรื่องต้งประสบอุปสรรคหรือความยากลำบากต่าง ๆ นานา แะก็ต้งพ่ายแพ้ตัวเอกไปในที่ที่สุด

ตัวละครมนุษย์ในคาวชอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ มี ๑๐ ตัว ไคแก่

๑) เจ้าสุวัตร

อมมนุษย์ในที่นี้ หมายถึงตัวละครที่ไม่ใช่มนุษย์ แต่เป็นตัวละครประเภทเทวดายักษ์ นาค กิณี หรือสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น

- ๒) ฤาษี
- ๓) พระยาอาทิตย์
- ๔) พราณ
- ๕) พระยาจำปา
- ๖) ทูกชะกุมาร
- ๗) ไผ่ยา
- ๘) นางบัวคำ
- ๙) นางจันทเทวี
- ๑๐) นางสีวที

ตัวละครรอบนุชนัยในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ มี ๑๒ ตัว ได้แก่

- ๑) พระอินทร์
- ๒) พระยายักษ์เวรามาติ
- ๓) ยักษ์จิตติ
- ๔) นาครามะ
- ๕) นางสุกกะรัก
- ๖) นางสมุทธชา
- ๗) นางสุคันธา
- ๘) นางกีวี
- ๙) นางเทพไทเทวดา
- ๑๐) มากัณฐัก
- ๑๑) ช่างมังกลหัตถ์
- ๑๒) ช่างกิริทวายฟ้า

เนื่องจาก ตัวละครแต่ละตัวมีบทบาทและความสำคัญไม่เท่ากัน ฉะนั้น ตัวละคร
 มนุษย์นั้น จะกล่าวอย่างละเอียดถึง เจ้าสุวัตร ฤาษี พราณ และ นางบัวคำ ส่วนตัวละคร-

อมมนุษย์จะกล่าวอย่างละเอียดถึง พระยายักษ์เวรามติ พระอินทร์ นางสุกกะรัก และมากัณฐัก
คงต่อไป

ตัวละครมนุษย์

เจ้าสุวัตร

ตัวละครเอกฝ่ายชายในวรรณคดีประเภทที่อาศัยเค้าเรื่องจากชาดกนั้น จะต้อง
เป็นพระโพธิสัตว์ จูติจากสวรรค์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ด้วยเหตุอย่างใด อย่างหนึ่ง เมื่อเริ่ม
เรื่องผู้แต่งจะมีวิธีการกล่าวถึงตัวละครตัวนี้เป็นพิเศษที่จะทำให้อ่านทราบว่าเป็นตัวละครที่
สำคัญที่สุดหรือเป็นตัวละครของเรื่อง โดยอาจจะกำหนดให้ผู้ที่เป็นบิดามารดาเป็นด้วยประการ
ต่าง ๆ เมื่อตัวเอกมาปฎิสนธิในครรภ์ของมารดา หรืออาจจะกำหนดให้เกิดเหตุอัศจรรย์ต่าง ๆ
นานา เมื่อตัวเอกคลอดออกมา หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจจะให้มีลักษณะรูปร่างที่งดงาม เป็นพิเศษ
หรือมีลักษณะบางอย่างเหนือมนุษย์ธรรมดา เป็นต้น วิธีการเช่นนี้ ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร
นางบัวคำ ก็ดำเนินเป็นแบบอย่างเดียวกัน เมื่อนางจันทเทวีเมียเหสีของพระยาอาทิตย์ ทำปุ
รุษาศิลเพื่อขอโอรส จนพระอินทร์ต้องอัญเชิญพระโพธิสัตว์ลงมาปฎิสนธิในครรภ์ของนางนั้น
นางจันทเทวีก็ฝันไปว่า พระอินทร์ให้นำเอามะพลับทองคำมายื่นให้นาง นางก็รับมากินและ
ทิ้งเมล็ดลงกินไป แล้วมีแม่มาตัวหนึ่งมากินเมล็ดมะพลับนั้น ต่อมาพระยาอาทิตย์ก็ฝันว่า ล่าสัตว์
ออกจากห้องของพระองค์ขึ้นไปกระวัดเกี่ยวจนถึงยอดปราสาท ภายหลังก็หกดลับเข้าห้อง
ของพระองค์ตามเดิม ความฝันของพระยาอาทิตย์และนางจันทเทวีนี้ โหรทำนายว่า จะได้
โอรสผู้ประเสริฐและมีอำนาจมากจากสวรรค์ แต่จะต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง เพื่อไปสืบหา
คูครองแล้วก็จะกลับมาเมืองภายหลัง ลักษณะที่บิดามารดาของตัวเอกฝันเมื่อตัวเอกปฎิสนธิ
หรือเกิดเหตุอัศจรรย์ต่าง ๆ ให้ประจักษ์ เพื่อบอกความสำคัญของตัวละครนี้ จะปรากฏในวรรณ
คดีไทยหลาย ๆ เรื่อง แม้จะไม่ไร่วรรณคดีที่อาศัยเค้าเรื่องจากชาดกก็ตาม ตัวอย่าง เช่น
บทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่ออิเหนาซึ่งเป็นพระเอกของเรื่อง
มาปฎิสนธิในครรภ์ของประไพสุเทวีแห่งกรุงกูเรปนั้น นางก็ฝันว่า

มีพระสุริยงทรงกลด วัฏรณาในเวหา
แจ่มแจ้ง แสงสว่างทั้งโลกา ตกลงตรงหน้านางรับไว้^๑

และเมื่อนางจะประสูติโอรสก็เกิดเหตุอัศจรรย์อีก

พสุธาสะเทือนเลื่อนลั่น เป็นควนโคลบทั้งเวหน
มีฉมิกปิกแสงพระสุริยน ฟ้าน้องอดนภาลัย
แลบพรายเป่าเสายอิทร์ชฌู สักครู่ก็เกิดสายใหญ่
ไมโรลูมระทมไป แลวฝนหาใหญ่ตกลงมา
เปรี๊ยะเปรี๊ยะเสียงฟ้าฟาดสาย แต่มีไก่อันตรายจักผา
เย็นทั่วฝูงราษฎรประมา ทั้งเจ็ดทิวาราตรี^๒

เมื่อเจ้าสุวัตรประสูติเห็น มีไก่อเกิดเหตุอัศจรรย์อีก แต่ผู้แต่งพรรณาลักษณะอันเป็นพระโอรสสัตว์ของเจ้าสุวัตรไว้ว่า

..... หนอพุทขังกูร ประสูติออกมา หมกใสสว่างหน้า
เพียงพระจันทร์ พนจากกจีบผ้า บมีมูลดินมะละ
เป็นปฐิส มีลักขณะ เถิงถูกถวนเหียงคราน
รอยลักขณมาท วิเศษสัจฐาน เป็นรูปจักรวาล ทั้งสองเบื้องบน
รูปงจักร อยู่ตามกลางหัน รูปสัตว์คชย์เพราะพร้อม
รูปพุ่มม บัวคำคี่ค้อม เดี่ยวตั้งขึ้นปลายมือ

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๐), หน้า ๑๐.

^๒เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖.

ลายลักษณะฉนวน นักปราชญ์เขาดื้อ

เป็นที่คนลือ คับฉนวนแห้ว^๑

(พระโพธิสัตว์ ประสูติออกมา มีความงดงามกระจ่างราวกับพระจันทร์ที่พ้นจาก
กลีบเมฆ ไรมลทินใด ๆ มีลักษณะถูกต้องตามลักษณะมหานุรุช คือ มีลายพระบาท
ทั้ง ๒ ข้าง เป็นรูป จักรวาล ตรงกลางมีรูปกงจักร และเขาสัตตภัณฑ์ และยัง
มีรูปคอกบัว ชั้นที่ ระหัดอีกด้วย ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะเลิศที่นักปราชญ์ยึดถือ
กันมา และเป็นที่เลื่องลือไปทั่วแผ่นดิน)

ลักษณะของเจ้าสุวัตรที่ผู้แต่งกล่าวไว้นี้ จะเห็นว่า คล้ายคลึงกับลักษณะมหานุรุช
ประการที่ ๒ ของพระพุทธเจ้าในลักษณะทั้งหมด ๓๒ ประการ เพียงแต่ไม่ละเอียดลออเท่า
ในหนังสือปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้
พรรณาดังลักษณะมหานุรุชประการที่ ๒ เอาไว้ว่า

... พระราชกุมารนี้มีพื้นฝ่าพระบาททั้ง ๒ ประกอบด้วยลายลักษณะ
กงจักรข้างละอันในกลางฝ่าพระบาท แลจักรนั้นมีก่า ๑ พัน ประกอบด้วย
กงแลอูคมบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง แลภายนอกกรอบจักรนั้น ประคัมไป
ด้วยรอยรูปอัญมณีรัตนจินด ๑๐๘ ประการ คือ รูปดอก ๑ รูปแวนสอง
พระศกัศร ๑ รูปคอกพุชชอน ๑ รูปสายสร้อย ๑ รูปสังวาล ๑ รูปถาด-
ทอง ๑ รูปตั้ง ๑ รูปมัจฉาทั้งคู ๑ รูปปราสาท ๑ รูปขอ ๑ รูปเส้า
ตาย ๑ รูปเศวตฉัตร ๑ รูปพระขรรค์ ๑ รูปพิศไบศาล ๑ รูปพิศทาง
นกยูง ๑ รูปพิศวาลวิณี ๑ รูปมงกุฏ ๑ รูปบาตร ๑ รูปพวงคอกมะลิ ๑
รูปคอกนิลอุบล ๑ รูปคอกอุบลขาว ๑ รูปคอกอุบลแดง ๑ รูปคอกบัวแดง
๑ รูปคอกบัวขาว ๑ รูปหมอเต็มคือน้ำ ๑ รูปถาดเต็มคือน้ำ ๑ รูปมหา
สมุทรทั้งสี่ ๑ รูปเขาจักรวาล ๑ รูปป่าหิมพานต์ ๑ รูปเขาพระสิเนรุ ๑
รูปพระจัทเฐร์ ๑ รูปพระอาทิตย์ ๑ รูปหมู่ควานนักขัตฤกษ์ ๑ รูปทวีปใหญ่

^๑"กล่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๒

ทั้ง ๔ รูปทวีปย่อย ๒ พัน ๑ รูปบรมจักรพรรดิกับทั้งรามบริวาร ๑ รูปสังข์
 ทักขินาวาวัฏฏ์ ๑ รูปสุวรรณฉมังฉา ๑ รูปจักรทั้งคู่ ๑ รูปคงคาทั้งเจ็ด ๑ รูปสระ
 ใหญ่ทั้งเจ็ด ๑ รูปเขาวรรณทั้งเจ็ด ๑ รูปพระยาครุฑ ๑ รูปพระเช
 ๑ รูปธงชัยของผาทั้งผืน ๑ รูปรัตนบัลลังก์ ๑ รูปเกาอี้ ๑ รูปเขากุ
 ลาส ๑ รูปพระยาราชสีห์ ๑ รูปหยัคมราช ๑ รูปช้างเอราวัณ ๑ รูป
 พระยามาพลาหก ๑ รูปพระยานาสุกทันตราช ๑ รูปพระยาหงส์ ๑
 รูปไก่เถื่อน ๑ รูปอุศุภราช ๑ รูปพระยาช่างอุโบสถ ๑ รูปพระยาช่าง
 ฉันทันต์ ๑ รูปมังกรทอง ๑ รูปมหาพรหม ๔ หน้า ๑ รูปเวื่อนทอง ๑
 รูปเศาทอง ๑ รูปแม่โคกับทั้งบุตร ๑ รูปกินเรณู ๑ รูปนางกนิษฐ ๑
 รูปนกการะเวก ๑ รูปนกกระเรียน ๑ รูปนกยูง ๑ รูปนกจากพราภ ๑
 รูปนกพริก ๑ รูปฉกามาพรแหงโลกทั้ง ๖ ชั้น ๑ รูปโสมมหาพรหม
 ทั้ง ๑๖ ชั้น ๑ ศิริเป็นรอยรูปทั้ง ๑๐๘ ประการ เป็นบริวารล้อมงจักร
 ใหญ่ในท่ามกลางฝ่าพระบาททั้งซ้ายขวาตุจกัน อันนี้จัดเป็นมหาบุรุษ
 ลักษณะคำรบ ๒ ...^๑

นอกจากเจ้าสุวัตร จะมีลายพระบาทคล้ายคลึงกับระพุทธเจ้าแล้ว ในวัน
 ประสูติของเจ้าสุวัตรนั้น มากถึงรักและถูกเสนาอีกแสนคนยังมาเกิดเป็นสหชาติอีกด้วย
 ในหนังสือปฐมสมโพธิกถา ก็ไต่ถกกล่าวถึงสหชาติ ๘ ที่บังเกิดพร้อมกันในวันที่พระมหาบุรุษ
 ประสูติไว้ ดังนี้

... แลในวันที่พระมหาบุรุษประสูตินั้น มีสหชาติที่บังเกิดพร้อม
 ร่วมวันกันนั้น ๘ คือ พระพิมพา ๑ พระอนนทัญญูเป็นราชโอรสพระเจ้า

^๑สมเด็จพรมหาสมเด็จ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา (พระนคร:
 โรงพิมพ์เลี้ยงเลี้ยง, ๒๕๐๔), หน้า ๖๐ - ๖๑.

อมิตฺโพนพระเจ้าวานั๑ ๑ นายฉันทนามาศย์ ๑ กัมพูกัศวราช ๑ ไม
พระมหาโพธิ ๑ กับทั้งชุมทองทั้ง ๔ มีนามสังขนิฐี วัคปากโกโดยกลมรอบ
ไคคาพุกชุม ๑ ชื่อเอลนิฐี วัคปากกลมรอบไคกัังโยธน์ชุม ๑ ชื่ออุบสนิฐี
วัคปากกลมรอบไค ๓ กาพุกชุม ๑ ชื่ออุบสนิฐี วัคปากกลมรอบไคโยธน์
หนึ่งชุม ๑ โดยลิกตลอดสุดพื้นแผ่นดินคุจกันดินทั้ง ๔ ชุม แม่ถึงจะชน
ซึ่งหึ่งทองไปสักเท่าไค ๆ ก็มีไคบกรวง บังเกิดเต็มบริบูรณ์อยู่คัง
ก่อน ..."^๑

การที่ผู้แต่งกล่าวถึงสหชาติของเจ้าสุวัตรนั้น คงจะต้องการเน้นลักษณะที่เป็นพระ
โพธิสัตว์ของเจ้าสุวัตรให้เด่นยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามผู้แต่งก็ไม่ได้เน้นถึงรูปร่างลักษณะอื่น ๆ
ของเจ้าสุวัตรว่าเป็นอย่างไร นอกจากจะกล่าวถึงความงดงามของ รูปโฉม ซึ่งในวรรณคดี
ไทยจะละเว่นเสียมิได้ แม่แถววรรณคดีที่อาศัยเค้าเรื่องจากชาดกก็นิยมกล่าวถึงความงดงาม
ของตัวเอกเช่นกัน แล่ตัวเอกของวรรณคดีชาดกนั้น นอกจากจะมีรูปโฉมที่งดงามเป็นพิเศษ
แล่วก็ยังมีลักษณะพิเศษต่าง ๆ ที่เหนือมนุษย์ธรรมดาอีกควยเหมือนกัน เจ้าสุวัตรที่มีลายพระบาท
คล้ายคลึงกับลักษณะมหาบุรุษ ประการที่ ๒ ของพระพุทธเจ้าคังกล่าวแล่ว ความงดงามในรูปโฉม
ของเจ้าสุวัตรนั้น ผู้แต่งไม่ได้พรรณนาอย่างละเอียด แต่ก็จะพิจารณาไคจากการกล่าวถึง เช่น
กล่าวถึงเจ้าสุวัตรในตอนหนึ่งว่า

เจ้าลงจากมา ทองเหี่ยวควยคิน เหมือนคังองค์อินทร์ ยกย้ายเข้าทอง^๒

จะเห็นไควว่า เปรียบเทียบเจ้าสุวัตรเหมือนกับพระอินทร์ ซึ่งก็น่าจะเป็นความ
งดงามในคานรูปโฉม ความสง่า แล่ความมีอำนาจ การเปรียบเทียบความงดงามของตัวเอก

^๑สมเด็จพะมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ประชุมสมโพธิกถา
(พระนคร: โรงพิมพ์เล็ยงเล็ยง, ๒๕๐๔), หน้า ๕๓:

^๒คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๔.

ฝ่ายฉายว่าเหมือนกับพระอินทร์นี้ จะพบในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น พระลอ ผู้ที่มีรูปโฉม
งดงามเป็นที่เลื่องลือไปทั่วในเรื่องลิลิตพระลอ นั้น กวีก็บรรยายไว้ว่า

รอยรูปอินทร์หยาดฟ้า มาองค์ในหล้า
แหงนไหคนชม แลดูฯ^๑

ในเรื่องลิลิตยวนพ่าย กวีก็ไ้แต่งสรรเสริญพระโฉมของสมเด็จพระบรมไตร-
โลกนาถว่า ทรงงดงามแจ่มจรรวกับพระอินทร์ ดังนี้

พระแจ่มพระเจ้าจา แจ่มอินทร ๒

นอกจากนี้ ผู้แต่งยังได้พรรณนาให้เห็นความอ่อนแอ้ง กลมกลิ้ง เอวเล็กเอวบาง
พร้อมทั้งลักษณะผิวเนื้อที่เหลือง เรื่องงดงามราวกับทอง ของเจ้าสุวัตรไวกวญ โดยให้ตัวละคร
ในเรื่องกล่าวหาตักขึ่งถึง เช่น บางสุกกะรัก ชายา ของเจ้าสุวัตร กล่าวถึง เจ้าสุวัตรว่า
"คิงคำ" "กอนแกวร้างแคว" "เจ้าองค์แอนแคว" หรือ มากันักเรียกเจ้าสุวัตรว่า
"เจ้าคำ" เป็นกัน ซึ่งคำว่า "คิง" ก็หมายถึง ร่างกาย "คำ" ก็คือ ทองคำ ส่วน
"ร้างแคว" หรือ "แอนแคว" ก็หมายถึง รูปร่างที่แบบบางอ่อนแอ้งกลมกลิ้งนั่นเอง กล่าวโดย
สรุปแล้ว รูปร่างของเจ้าสุวัตรนั้น คงจะคล้ายคลึงกับรูปร่างลักษณะของพระลอที่กวีกล่าวไว้ว่า

พระองค์กลมกร่องแก่ง เอวอ่อนอรอรแ่ง
ถวนแหงเจ้ากุงาม บารมี ๓

^๑ลิลิตพระลอ (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๑), หน้า ๕.

^๒ลิลิตยวนพ่ายกับลิลิตเพชรมงกุฎ (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๘), หน้า ๑๑.

^๓เรื่องเดิม, หน้าเดียวกัน.

ในค่านลักษณะนิสัยของเจ้าสุวัตรนั้น ผู้เขียนเห็นว่า มีแนวโน้มที่จะเป็นมนุษย์
ธรรมดา มากกว่าพระโพธิสัตว์ เพราะโดยปกติ ตามคติความเชื่อของคนไทยนั้น เชื่อว่า พระ
โพธิสัตว์ย่อมจะตั้งอยู่ในบารมี ๑๐ ประการ คือ

๑) เนกขัมมบารมี	(การออกบวช)
๒) วิริยบารมี	(ความเพียร)
๓) เมตตาบารมี	(การแผ่เมตตา)
๔) อธิษฐานบารมี	(ความตั้งใจแน่วแน่)
๕) ปัญญาบารมี	(ความรอบคอบ)
๖) ศีลบารมี	(ความเคร่งในศีล)
๗) ทนติบารมี	(ความอดทน)
๘) อุเมกขามบารมี	(ความวางเฉย)
๙) สัจจบารมี	(ความซื่อตรง)
๑๐) ทานบารมี	(การให้ทาน)

ในแต่ละชาติ พระโพธิสัตว์จะทรงบำเพ็ญบารมีเข้าไปในค่านใดค่านหนึ่ง เช่น
ในทศชาติชาดกนั้น เมื่อเสวยพระชาติเป็นระตะมีย์ ทรงบำเพ็ญบารมีเด่นในค่านเนกขัมมบารมี
เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์ในทางวิริยบารมี เมื่อเป็นพระเวสสันดรเด่นในทางทานบารมี เป็นต้น
และวาทกที่ไม่ใช่ชาดกนอกนิบาตแต่ละเรื่อง มักจะมีเนื้อเรื่องที่ลวนแล้วแถมยังให้ผู้อ่านได้
เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีดังกล่าวอย่างชัดเจน แต่ในคำขอเรื่องนี้ตลอดเรื่อง เจ้าสุวัตรไม่ได้
มีการกระทำที่เน้นให้เห็นชัดเจนถึงการบำเพ็ญบารมีค่านใดค่านหนึ่งเลย นอกจากแสดงความสามารถ
ในการคบหาคนรอบเท่านั้น และในตอนท้ายเรื่อง ก็มีกล่าวไว้เพียงว่า เมื่อเจ้าสุวัตรขึ้น
ครองราชสมบัติแล้วก็โปรดให้ทำบุญ ทำทาน รักษาศีล และพึงธรรมไม่ขาด นอกจากนั้น คำขอ
เรื่องนี้ก็เป็นไปในทำนองจักร ๆ วงศ์ ๆ ดังกล่าวแล้ว ดังนั้น ผู้แต่งจึงให้เจ้าสุวัตรมีลักษณะ
นิสัยที่ค่อนข้างจะเป็นมนุษย์ธรรมดาตามแบบกบฏริยของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ในวรรณคดีไทย
ทั่ว ๆ ไปมากกว่าจะเป็นพระโพธิสัตว์ ลักษณะนิสัยอีกประการหนึ่งของเจ้าสุวัตรก็คือ มีอารมณ์

อ่อนไหวในเรื่องอิสตรีและความรัก จะเห็นได้ว่า เจ้าสุวัตรมีชายาทั้งหมดถึง ๘ นางด้วยกัน เรียงตามลำดับก่อนหลังได้แก่ นางบัวคำ นางสมุทรชา นางสีวดี นางสุกกะรัก นางสุคันธา นางกินรี และนางเทพไทเทวดา ชายาทั้งเจ็ดนี้ ในเนื้อเรื่องกล่าวอ้างไว้ว่า ล้วนแต่ได้ทำบุญร่วมกับเจ้าสุวัตรมาตั้งแต่ชาติก่อน ๆ ทั้งสิ้น การที่เนื้อเรื่องกำหนดให้เจ้าสุวัตรมีชายาหลายคนตามแบบกษัตริย์ในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งมีมีเหลือหลายคนตามความนิยมในสมัยก่อน และเป็นการแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี อันยิ่งใหญ่ นั่น เป็นลักษณะประการหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนรู้สึกว่ามีลักษณะนิสัยเป็นมนุษย์ธรรมดา มากกว่าพระโพธิสัตว์ ตามปกติพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีชาคนั้นมักจะมีมีเหลือคนเดียว และจะไม่ยกไฟในโลกียวิสัยมากนัก และในตอนสุดท้ายของเรื่อง อาจจะเลิกเกี่ยวข้องกับมีเหลือไปเลย โดยการรักษาศีลบาง ออกบวชบ้าง บางเรื่องก็ไม่ปรากฏว่ามีมีเหลือ เช่น เตมียชาดก ภูริทัตตชาดก เป็นต้น แต่ถ้าวรรณคดีที่อาศัยเค้าเรื่องจากรากคนนอกนิบาต เช่น ปุณฺณสาชชาดก พระโพธิสัตว์ ก็มักจะมีลักษณะเป็นแบบกษัตริย์ในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นกัน ตัวอย่าง เช่น เรื่อง สุขุณฺณชาดก ซึ่งมีเนื้อเรื่องตอนต้นคล้ายคลึงกับกล่าวขอเรื่องที่ตั้งใจกล่าวแล้วในที่มาของเรื่องนั้น เจ้าสุขุณฺ หรือ สุขุณฺ ซึ่งกล่าวว่า เป็นพระโพธิสัตว์มาเกิด ก็มีชายามากมายหลายสิบคน เป็นต้น

ลักษณะนิสัยที่อ่อนไหวในเรื่องอิสตรีและความรักของเจ้าสุวัตร เริ่มปรากฏชัดเมื่อพวงมาลัยของนางบัวคำไหลทวนกระแสน้ำเข้ามาสอคล้องมือ ขณะที่เจ้าสุวัตรกำลังเล่นน้ำอยู่กับพวกมหาเล็ก ตั้งแต่นั้น เจ้าสุวัตรก็โศกเศร้าคร่ำครวญหาทางที่เป็นเจ้าของพวงมาลัย จนแทบจะไม่เป็นอันทำอะไร เมื่อความคิดถึงรุมเร้ามากเข้า จนกระทั่งมากัน ภูริจาก อากัปกิริยาของเจ้าสุวัตร มากัน ภูริก็บอกเล่าเรื่องนางบัวคำให้ฟัง ก็ยิ่งทำให้เจ้าสุวัตรเกิดความปรารถนาที่จะพบนางมากขึ้น จึงไปทูลขออนุญาตจากพระยาอาทิตย์ พระบิดาก็ไม่อนุญาต เจ้าสุวัตรก็ไปทูลขออนุญาตจากนางจันทเทวีอีกก็ไม่ได้รับอนุญาตอีกเช่นเคย เจ้าสุวัตรก็ไม่สามารถจะขัดพระทัยของพระบิดาพระมารดาได้ แต่ถึงอย่างไรความคิดที่จะออกไปตามหานางบัวคำ ก็ยังคงมีอยู่อย่างรุนแรง ต่อมา เจ้าสุวัตรก็ทวนกลับไปทูลขออนุญาตจากพระบิดาพระมารดาอีก คราวนี้ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ไม่อาจขัดได้ จึงอนุญาตให้เจ้าสุวัตรไป

เจ้าสุวัตรจึงออกเดินทางไปหานางบัวคำพร้อมด้วยมากับผู้รัก เหตุการณ์ตอนนี้ แสดงลักษณะนิสัยอย่างหนึ่งของเจ้าสุวัตร คือ มีความกตัญญู ไม่ทำให้บิดามารดาเดือดเนื้อร้อนใจ เคารพและเรื่อฟังบิดามารดา ในขณะที่เดียวกับ การที่เจ้าสุวัตรขออนุญาตซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อออกไปหานางบัวคำจนพระบิดาพระมารดาขัดใจไม่ได้ ยอมอนุญาตนั้น ก็ถึงถึงความตั้งใจจริงเมื่อจะทำอะไรแล้วก็จะทำให้ได้ แต่ก็พยายามให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เมื่อได้พบนางบัวคำแล้ว เจ้าสุวัตรก็รู้จักใช้วาทศิลป์ในการพูดกับผู้อื่น เช่น ในตอนที่นางบัวคำวิ่งหนีเจ้าสุวัตร เขาไปในศาลาและปิดประตูเสีย เจ้าสุวัตรตามเข้าไปไม่ได้ ก็ใช้คำพูดที่เรียกร้องความเห็นใจจากนางบัวคำ และเป็นเชิงตักท้อ กลาย ๆ ว่า ทำไมนางบัวคำ จึงไม่ออกมาต้อนรับแขกที่มาถึงบ้าน ขอใหนักนาง ผู้มีรูปโฉมงดงามออกมาต้อนรับเถิด อย่าทำให้คนใคร่รับความเศร้าโศกหวนหมองใจเลย คนนั้นรักพ่อ พลัดแม่ พลัดบ้านเมือง ละทิ้งวงศ์ตระกูลมาก เพราะนางกนเคียวเท่านั้น ถ้านางไม่พอใจสิ่งใดก็ขอโทษบอก นอกจากนั้นยังเปรียบเทียบว่าแม่พระจันทร์ที่อยู่บนฟ้าก็ยังเป็นเหยื่อของราหู (เมื่อเกิดจันทรคราส) ปลาไหลที่อยู่ในรูก็ยิ่งถูกคนไปผูกเอามาเป็นอาหารไก่ เถาไมคาง ๆ เช่น เครื่องลอบย เครื่องมันก็ยังมีรูพันคนไม่ คัวเจ้าสุวัตรเองก็เหมือนกัน เมื่อเห็นนางบัวคำก็มีจิตใจจกจ่อเกี่ยวพันอยู่กับนางคนเคียวเท่านั้น และขอยอมสละชีวิตเพื่อให้ได้นางสมปรารถนา ดังที่ว่า

พระจันทร์อยู่ฟ้า	ยังเป็นเหยื่อราหู	ปลาเหยียนอยู่รู	ยังรูถูกส้อม
เครื่องลอบยเครื่องมัน	ยังรูพันอ้อม	ติดพ้อมพันวันไม่	
พันกิ่งตัวร้าย	หันแกวคอกไม้	มีตาพอเยียมกอบกาย	
พิสละชีวิต	แหนมบักลัวตาย	พี่หวังไคนาย	บัวคำกามจอน ^๑

ด้วยคำพูดเช่นนี้ นางบัวคำจึงยอมเปิดประตูออกมาพบกับเจ้าสุวัตร และในที่สุดพระฤาษีก็ยกนางบัวคำให้สมดังความปรารถนา

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๔.

การที่เจ้าสุวัตรมีรูปโฉมงดงามจับตา รูปร่างโดยคำให้เสนาะหูแกหูฟังประกอบกับ อารมณ์ที่อ่อนไหวในเรื่องอิสตรีและความรัก ทำให้เจ้าสุวัตรมีชายาถึง ๘ นางทั้งกลางแล้ว ในบรรดาชายาอื่น ๆ นอกจากนางบัวคำแล้ว ก็เหมือนว่าเจ้าสุวัตรจะหลงใหลนางสุคันชามาก ที่สุด เพราะเมื่อเจ้าสุวัตรช่วยชีวิตนาคราชะโพนจากเงื้อมมือครุฑแล้ว นาคราชะก็ยกลูกสาว ชื่อนางสุคันชาให้เป็นการตอบแทนคุณ เจ้าสุวัตรจึงได้นางเป็นชายาและหลงใหลนางจนถึงกับ ลืมออกคิดตามหานางบัวคำ จนมากันรู้จักต้องผูกเตือนสติ เมื่อเจ้าสุวัตรตัดสินใจออกเดินทาง นั้น ก็เสร์โศกอาลัยนางสุคันชามาก ออกเดินทางไปได้ไม่กี่วันก็หวนกลับไปหานาง- สุคันชาอีก มากันรู้จักต้องเตือนสติอีก เป็นเช่นนี้อยู่ถึง ๒-๓ ครั้ง จึงตัดใจจากนางได้ ชายา อีกคนหนึ่งที่เจ้าสุวัตรหลงใหลมากก็คือ นางกินรี เมื่อได้นางกินรีเป็นชายาแล้ว เจ้าสุวัตรก็มี พฤติกรรมแบบเดียวกันอีก แต่อย่างไรก็ดี เจ้าสุวัตรก็ยังคงมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน คือ การออกติดตามหานางบัวคำอยู่ จึงตัดใจจากนางมาได้ แต่เหตุการณ์ตอนนี้ก็เป็นตอนที่แสดงให้เห็นอารมณ์ที่อ่อนไหวในเรื่องความรักของเจ้าสุวัตรอย่างชัดเจน

ลักษณะนิสัยอีกอย่างหนึ่งของเจ้าสุวัตรก็คือ มีพระทัยเมตตากรุณา เช่น หลังจาก ที่เจ้าสุวัตรฟื้นคืนชีวิตจากการช่วยเหลือของฤๅษีแล้ว ก็เดินทางไปพบชาคศพจรระเซศวรหนึ่ง บนคอนทรายริมแม่น้ำคงคา จึงช่วยชุบชีวิตให้ด้วยความเมตตา เมื่อจรเซศวรฟื้นคืนชีวิตก็กลับ กลายเป็นนางงามชื่อสมุทรา ซึ่งเป็นผู้รักษาแม่น้ำคงคา เจ้าสุวัตรก็ได้นางเป็นชายา และ อีกตอนหนึ่ง เมื่อเจ้าสุวัตรนำมากันหนีออกจากเมืองยักษ์แล้วได้เดินทางไปพบครุฑก่ากั งจับนาคอยู่ เจ้าสุวัตรก็โชชนยั้งครุฑตายช่วยชีวิตนาคไว้ได้ เหตุการณ์เหล่านี้บอกถึงลักษณะนิสัย ที่มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นของเจ้าสุวัตรนั่นเอง

นอกจากผู้แต่ง จะพรรณนาถึงรูปร่างลักษณะภายนอกและลักษณะนิสัยดังกล่าว ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น พรรณนาโดยตรง หรือให้ตัวละครในเรื่องกล่าวพาดพิงถึงแล้ว ก็ยัง ได้พรรณนาให้เห็นความสามารถในการรบ และการปกครองของเจ้าสุวัตรอีกด้วย เมื่อเจ้าสุวัตร รบกับพระยายักษ์เวรามคินันต์ ต่างฝ่ายต่างก็มีฝีมือและเวทมนต์คาถาหักเหลี่ยมกัน จึงเอาชนะกัน ได้ยาก แต่เจ้าสุวัตรก็สามารถเอาชนะ และฆ่าพระยายักษ์ได้ด้วยไหวพริบในที่สุด แสดงให้

เห็นถึงความเก่งกล้าในการรบของเจ้าสุวัตร ส่วนความสามารถในด้านการปกครองนั้น เมื่อเจ้าสุวัตรขึ้นครองราชสมบัติแล้ว บ้านเมืองและไพร่ฟ้าประชาชนก็มีแต่ความสุขสงบโดยทั่วหน้ากัน เกษानุภาพของเจ้าสุวัตรแผ่ไปทั่ว แมกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดหัวเมือง ก็พากันมาถวายเครื่องราชบรรณาการ ทำให้เห็นถึงบุญบารมีอันยิ่งใหญ่ของเจ้าสุวัตรได้

ในคำขอเรื่องนี้ เจ้าสุวัตรเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุด เพราะเนื้อเรื่องก็กล่าวถึงเรื่องราวชีวิตของเจ้าสุวัตรตลอดเรื่อง ดังนั้น ผู้แต่งจึงได้นำเอาชื่อของตัวละครตัวนี้มาเป็นชื่อเรื่องดังที่กล่าวมาแล้ว

ญาติ

เป็นตัวละครฝ่ายดีที่ไม่ปรากฏว่าชื่ออะไร รูปร่างลักษณะเป็นอย่างไร กล่าวไว้แต่ว่า จำศีลอยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นผู้พบนางบัวคำในคอกบัว และนำนางมาเลี้ยงไว้เป็นลูกเท่านั้น ญาติคนนี้ ผู้แต่งกำหนดให้เป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือ แก้อิสถานการณ์คับขันที่เจ้าสุวัตรและนางบัวคำต้องเผชิญในเรื่อง ซึ่งบทบาทของตัวละครตัวนี้จะปรากฏเหมือน ๆ กัน ในวรรณคดีไทยทั่ว ๆ ไป ในฐานะที่เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอง และจะมีบทบาทต่อเมื่อตัวเองต้องเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ หรือเกิดกรณีคับขันขึ้น นอกเหนือไปจากพระอินทร์ที่เป็นผู้ช่วยตัวเองที่ปรากฏบ่อยที่สุดในวรรณคดีไทยโดยเฉพาะในวรรณคดีชาดก ลักษณะนิสัยของญาติที่ปรากฏในเรื่อง พอจะสังเกตเห็นว่า เป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณา มีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวคือ เมื่อได้พบนางบัวคำในคอกบัวก็นำนางมาเลี้ยงไว้ ในความรัก ความเมตตาทะนุถนอมดูแลนางเหมือนดังลูกในไส้ ตราบจนนางเป็นสาว ญาติก็พิจารณาเห็นว่า นางไม่ควรจะอยู่ร่วมสาคาเกี่ยวกับตน เพราะตามธรรมดา ความสาวความสวยของหญิงย่อมจะเป็นศัตรูต่อพรหมจรรย์ และอีกประการหนึ่งนางบัวคำก็ไม่ไร้ลูกที่แท้จริงของตน ญาติจึงสร้างศาลาให้นางบัวคำอยู่โดยเฉพาะอีกหลังหนึ่ง การกระทำของญาติครั้งนี้ นับว่า ญาติได้คิดอย่างรอบคอบ เพราะนอกจากจะเป็นด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว ยังจะเป็นการป้องกันคำครหาินทา และป้องกันความเข้าใจผิดจากผู้ที่โคขมเห็นอีกด้วย อีกประการหนึ่ง แสดงว่า ญาติ เข้าใจในเรื่องกิเลสของมนุษย์เป็นอย่างดีว่า อารมณ์ใคร่ของมนุษย์ย่อมจะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ และ

เมื่อเกิดขึ้นแล้วขมขื่นยากที่จะระงับได้ ถ้าทราบใดมีสิ่งทีกระตุ้ย้วยให้กระทำอยู่ใกล้ ๆ และ
ทั้งยังมีโอกาสที่จะทำใ้เสียใจ การกระทำของญาติจึงเป็นการคับไฟแต่หัวลม เป็นการกระทำ
ที่เหมาะสมที่เกี่ยว -

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของญาติ คือ มีความเข้าใจเป็นอย่างดีในเรื่องวิถีชีวิตของ
มนุษย์ทุกคนย่อมจะต้องมีคู่ครอง เมื่อถึงวัยอันสมควร เมื่อญาติทราบว่า เจ้าสุวัตรและนาง-
บัวคำรักกัน ก็คิดว่า นางบัวคำนั้น ก็เต็มโตเป็นสาวแล้วควรจะให้หามีคู่ครองเป็นฝั่งเป็นฝาไปเสีย
และไม่ควรจะห้ามทั้งสองรักกัน จึงไ้ทำพิธีชื้อาวาหมงคลให้ เจ้าสุวัตรและนางบัวคำจึงอยู่ด้วย
กันอย่างมีความสุข

บทบาทที่สำคัญ ของญาติในเรื่องนี้อีกตอนหนึ่งก็คือ ไ้ช่วยเหลือเจ้าสุวัตรซึ่งถูก
พรานยิงตาย จนฟื้นคืนวิชีวิตขึ้นมา กล่าวคือ เมื่อเจ้าสุวัตรและนางบัวคำเข้าไป เพื่อหาผลไม้
มาเลี้ยงชีพ แต่หายไปไม่กลับที่อยู่ ญาติก็มีความโศกเศร้ากระวนกระวายห่วงกังวลถึงยิ่งนัก
นับว่า แม้ญาติจะรอบรู้ทั้งเรื่องทางโลกและทางธรรม ก็ยังมีอารมณ์ที่เป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาอยู่
ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง จึงออกเดินทางติดตามจนพบเจ้าสุวัตรนอนตายอยู่ ส่วนนางบัวคำหายไป
ความโศกเศร้าของญาติ เกิดขึ้นอย่างรุนแรง ถึงกับ "ตีกอหว่อง สะอืดให้" ครั้นแล้วก็แก้
ไขเจ้าสุวัตร ดังนี้

ที่นั่นแล้ว	เจ้าคำปัสสา	ตักเอาน้ำมา หล่อลง เหยียงเหยียง
ยาชาติคือ	สมด้วยคูกเหม	ใส่ปากลงเชื่อมเนื้อ
ศุปัสสา	ทานเผ่าพักเพื่อ	นั่งอยู่เผ่าทายา

ญาติส่มยา แล้วนำไปกรอกปากเจ้าสุวัตร พร้อมทั้งลูบทำตามเนื้อตัวด้วย เมื่อ
เจ้าสุวัตรฟื้นแล้ว ญาติก็สอนมนต์คาถาต่าง ๆ ไ้หายาคี ฆูสังค และ ทามศรีกั๊วโดยซึ่งเป็นของ

*"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ" บทที่ ๖.

พิเศษสำหรับติดตามหานางบัวคำ เมื่อช่วยสมชีวิตแล้ว บทบาทของฉานี้ก็หมดไป จนกระทั่งในตอนท้ายเรื่อง ผู้แต่งก็กล่าวถึงอีกครั้งหนึ่ง คือ เมื่อเจ้าสุวัตรขึ้นครองราชสมบัติแห่งเมืองพาราณสีแล้ว เจ้าสุวัตรและนางบัวคำก็ไปเยี่ยมฉานที่อาศรม ฉานี้ก็ให้พรและสั่งสอนถวายประการต่าง ๆ คำสั่งสอนของฉานี้ น่าศึกษาพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะโคกล่าวถึงในข้อ ๔. ๖ ต่อไป

บทบาทของฉานี้มีอยู่น้อย และปรากฏเพียงบางตอนของเรื่อง เมื่อตัวเอกเผชิญกรรมคัมภีร์เท่านั้น ผู้แต่งได้วาดภาพลักษณะของตัวละครตัวนี้ให้เห็นเพียงด้านเดียว คือ มีคุณความดี และให้ความช่วยเหลือแก่ตัวเอก ไม่ได้กล่าวถึงลักษณะรูปร่าง และไม่มีลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นจุดเด่นแต่อย่างใด

พราน

บทบาทของพรานป่า (ไม่ปรากฏชื่อ) นี้ แม้จะปรากฏอยู่เพียงตอนเดียวของเรื่องและมีช่วงระยะเวลาอันสั้นก็ตาม แต่เรื่องนี้ก็จะขาดตัวละครตัวนี้เสียมิได้ บทบาทของพรานป่าทำให้เรื่องดำเนินไปตามแกนเรื่องที่กำหนดเอาไว้ คือ ทำให้เจ้าสุวัตรและนางบัวคำต้องพลัดพรากจากกัน เป็นเหตุให้ตัวเอกทั้งสองต้องติดตามหากัน และผจญภัยต่าง ๆ นานา จนกระทั่งได้พบกันในตอนสุดท้ายของเรื่อง ฉะนั้น พรานจึงเป็นตัวละครตัวหนึ่งที่สำคัญและเด่นในเรื่อง แม้จะมีบทบาทน้อยดังกล่าวแล้ว

ผู้แต่งจงใจจะให้ตัวละครตัวนี้เป็นตัวละครฝ่ายชั่ว จึงได้พรรณาลักษณะของคนชั่วให้เห็นอย่างวิเศษ แต่เป็นการพรรณาลักษณะนิสัยเพียงด้านเดียว คือ กล่าวถึงแต่ความโหดร้ายทารุณ ไร้อัลธรรม และมักมากในกามคุณเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงรูปร่างลักษณะภายนอกเลย บทบาทของพรานเริ่มขึ้นเมื่อเจ้าสุวัตรและนางบัวคำพากันไปหาผลไม้ไปป่า พรานแอบเห็นนางบัวคำ เข้า กวญความงามของนางจึงทำให้พรานเกิดชัวยอยากจะได้นางเป็นเมีย แม้จะเห็นอยู่ คำตำว่า นางมีสามีแล้วก็ตาม พรานจึงโฉบชิงเจ้าสุวัตรตาย เหตุการณ์ตอนนี้ แสดงให้เห็นถึงความชั่วร้ายที่มีอยู่ในจิตใจและสันดานของพราน ซึ่งไม่ได้คิดเลยว่า การกระทำแบบนี้จะก่อ

ให้เกิดความทุกข์อย่างแสนสาหัสแก่ใครบ้าง มุ่งแต่จะทำตามอารมณ์ปรารถนาในกามคุณของตน โดยไม่มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เห็นชีวิตของคน เป็นสิ่งที่ไม่มีความค่าอะไร แต่โดยปกติกแล้ว ผู้ที่มีอาชีพเป็นพราน ก็ย่อมจะมีจิตใจ ที่หยาบกระด้างเหี้ยมเกรียมอยู่แล้ว จึงคำเป็นอาชีพแบบนี้ได้ เมื่อพรานยิงเจ้าสุวัตรตายแล้ว ก็เข้าไปเล่าโลมนางบัวคำ ดังนี้

กาลยามนั้น พรานมาปี่เข็น
 กำเอาแขนนาง รวบรักกุมหนั้น
 คำใดดี มันคอยตานปากทอง
 หากตายไปแล้ว แม่เลาฉิวฉาง
 ม้าหากตายเป็น ยี่ไปจ้อยจอย
 มีแต่กู จักเป็นเพื่อนพ้อง
 อย่าไปอาลัยรัก ยังซากผีตาย
 พี่จักเอานาย เมื่อแฝงไผ่ไผ่า
 พี่จักเอานาย แม่แกวคิ้วคอม
 จักเอานางนอง ที่แพงสายตา
 ตามใจนาย จักกินจักสร้าง
 แม้ใครเป็น เทวีเจ้าฟ้า

บ่กัศวกรรมกลัวเวร แล่นเข้ามาหัน
 จากำโลมเลาฉอง
 ว่าตัวมึงแควนงนาง
 จุงปงใจวาง อย่าไปกึ่งห้อย
 ละทอดทมนานอง
 เป็นเพื่อนช่างเหี้ยมนาย
 อย่าไคเสียกาย ยังตัวแห่งเจ้า
 กลางเรือเราเทกทอง
 เมื่ออยู่บ้านเราร่า
 เมื่ออยู่เรือนรา ที่เมืองมิ่งกว้าง
 แกวแหวนเงินกำป้าจ่า
 ก็ตามใจเจ้ากูอัน^๑

พรานพยายามพูดเล่าโลมนางบัวคำให้ละความโศกเศร้าถึงเจ้าสุวัตรว่า ไหน ๆ เจ้าสุวัตรก็ตายไปแล้ว อย่าไคอาลัยเคียดจัญทักใจเสียเถิด ขณะนี้มีแต่คนเท่านั้นที่ยังเป็นเพื่อนเคียงข้างนางอยู่ และจะพาางไปยังบ้านเมืองของตน หากนางปรารถนาสิ่งใดไม่ว่าจะเป็น แกวแหวนเงินทอง หรืออยากจะเป็นเทวีเจ้าฟ้าก็จะตามใจนางทุกสิ่ง คำพูดของพรานตอนนี้ แสดงให้เห็นว่า พรานไม่ได้นึกกลัวบาปกรรมที่ตนได้กระทำลงไปเลย กับพยายามพูดเอาที

^๑“คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ,” นทที่ ๕.

ใส่ตน และชักชวนผู้อื่นให้ทำความชั่วไปกับตนด้วย แต่นางบัวคำซัดขึ้นไม่ยอมทำตาม พรานจะ
 เขาโกธนางก็ไปโคเพราะรู้สึกกรอนเหมือนไฟ จึงไปเรียกมัทฑุบัติและลากนางไป การกระทำ
 ของพรานที่มีต่อนางบัวคำตอนนี้ ก็ยิ่งทำให้เห็นความโหดร้ายทารุณของพรานอีกเจเนียงขึ้น ดังที่
 ผู้แต่งพรรณษาไวว่า

ปู้อาพรานเนื้อ	ผู้โง่บาปหนา	เอาเรียกมันมา	ผูกแขนขอดหมั้น
อีกลากตุ	จองจูงผายคัน		ตามดงคอบแควนค้าย
เอาเงื่อนเชือกตี	เอาคอนแสพาย		ลากมวยเกล้าตุไป*

เมื่อเดินทางต่อไปในลักษณะทรมาน ลูกกระชากลากตุแล้ว ครั้นถึงเวลากลางคืน
 พรานก็ขึ้นไปนอนบนต้นไม้ ผู้คนางบัวคำไวโคตนไม้ ดังนี้

มันผูกนาง	ไว้กับต้นไม้	ตัวมันขึ้นนอนบน
ที่เหนือง่าไม้	กิ่งก้านสาขาสน	มันเข็นนอนบน
		อนปนอยู่หั้น ^๒

ตามธรรมดา การพักผ่อนในป่านั้น ผู้เข็นป่ามักจะขึ้นนอนบนต้นไม้ เพราะทำให้
 ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายต่าง ๆ เช่น เสือ สิงโต ฯลฯ มากกว่านอนที่พื้นดิน ด้วยความเห็นแก่ตัว
 พรานจึงมัดนางบัวคำไว้กับโคนต้นไม้ ถ้ามีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นก็จะเกิดแก่นางบัวคำก่อน
 แสดงว่า พรานรักชีวิตของตน แลกลับเห็นว่าชีวิตของผู้อื่นไม่มีค่าอะไร และยังใช้ชีวิตของ
 ผู้อื่นเป็นเครื่องป้องกันอันตรายที่จะเกิดแก่ตนอีกด้วย นับว่าพรานมีนิสัยที่ชั่วร้ายยิ่งนัก แต่ในที่สุด
 พรานก็ต้องจ่ายค่าไถ่ของนางบัวคำที่ให้เป็นพูกจาอ่อนหวานเอาอกเอาใจ มีมนวดไถจนพราน
 หลับไป นางก็ใช้ดาบฟันพรานจนถึงแก่ความตาย บทบาทของพรานก็สิ้นสุดลงเพียงเท่านั้น

* "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

ในวรรณคดีไทยบางเรื่อง เช่น เรื่อง พระนล ก็กล่าวถึงพรานป่าซึ่งมีบทบาท เกี่ยวข้องกับนางเวกของเรื่องในแนวนี้เหมือนกัน กล่าวคือ เมื่อนางทมยันตีเดินป่าเที่ยวคิดตาม คนหาพระนลนั้น นางได้ถูกรู้รัก พรานป่าคนหนึ่งมาพบเขา ก็ได้ช่วยชีวิตนางไว้ และช่วยความ งามของนางนั่นเอง ที่ทำให้พรานป่าอยากจะได้นางเป็นเมีย จึงพยายามเล่าโลมนางด้วยประ- การต่าง ๆ นางทมยันตีจึงสาปแวงด้วยถ้อยคำอำนาจแห่งความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อพระนล เป็นที่ตั้ง พรานป่าจึงล้มลงขาดใจตายด้วยคำสาปแวงของนาง

บทบาทของพรานซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายชั่วในคำขอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ผู้อ่านมักจะไม่ค่อยมองเห็นความสำคัญนัก บางคนอาจจะเห็นเป็นเพียงตัวประกอบตัวหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุที่มีบทบาทน้อยเท่าที่จำเป็นแก่เนื้อเรื่องดังกล่าว และผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นแต่ลักษณะ นิสัยชั่วเพียงด้านเดียว แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทของตัวละครฝ่ายชั่วนี้ก็ช่วยให้เรื่องดำเนิน ไปได้ตามจุดมุ่งหมาย จึงน่าจะเป็นตัวละครที่สำคัญตัวหนึ่งที่ผู้อ่านควรจะได้ให้ความสนใจด้วย

นางบัวคำ

นางมีกำเนิดที่แปลกกว่ามนุษย์ธรรมดา คือ เกิดภายในดอกบัวซึ่งอยู่ในสระ- โบกขรดี ที่ป่าหิมพานต์ ตามีตนหนึ่งซึ่งจำศีลอยู่ในบริเวณนี้ เป็นผู้ไปพบเงาขณะที่จะลงสรงน้ำ ในสระนั้น เนื่องจากดอกบัวดอกนั้นมีขนาดใหญ่และไหวสะเทือนไปมา ทั้ง ๆ ที่มีใต้น้ำมีลมพัด มาแฉกแฉก พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเกิดความประหลาดใจอย่างยิ่ง จึงเก็บดอกบัวดอกนั้นมาคลี่คลี่ดู ปรากฏว่ามีก๊อบก๊อบเห็นกันถึงพื้นชั้น เมื่อคลี่คลี่ออกหมดก็พบเด็กหญิงคนหนึ่งซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

มีองค์ละลว	ถูกถวนหูตา	มีลักษณะ คึงกลมแฉ่วแฉ่ว
สองใสวรรณ	มองพรรณเบิกแฉว	เหมือนมณีธำเวาศิมุก
วรรณะเรื่องงาม	เป็นคังไฟลูก	ออบมอยเทาโลสภา ^๑

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓.

(มีรูปร่างถูกต้องตามลักษณะ คือ อ้วนแอ่น กลมกลิ้ง ผิวพรรณ
ผ่องใสเหมือนนุ๊ก และเรื่อเรื่องามเหมือนเปลวไฟคุงดงามยิ่ง)

และ

หันอ่อนหนอย หนอนงนิ่วไส ผิวพรรณไว เพศคำชาวท่า^๑

(เห็นเด็กน้อย มีผิวพรรณผ่องใสดังทองคำเนื้ออมริสุทธิ์^๒)

เมื่อฤาษีเห็นเช่นนั้น ก็นำมาเลี้ยงเป็นลูกด้วยความรัก และเอ็นดู และได้อาศัยน้ามน
ที่ฤาษีอิษฐานไห้ออกจากนิ้วมือมาเลี้ยงดูเด็กหญิงคนนี้ด้วย ฤาษีได้ตั้งชื่อให้ว่า "บัวคำ" หรือ
"ประทุมมา" เนื่องจาก เกิดในคอกบัวนั่นเอง

การที่ผู้แต่งกำหนดให้นางเอกของเรื่องเกิดในคอกบัวนี้ คงจะเป็นเพราะว่า คนใน
สมัยโบราณเชื่อกันว่า เป็นกำเนิดของมนุษย์อย่างหนึ่ง ความคิดเช่นนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือไตรภูมิ
พระร่วงของพระวาลิไทย กล่าวถึงกำเนิดของสัตว์โลกซึ่งเรียกว่า "โยนิปักสนธิ" ๔ อย่าง
ด้วยกัน คือ

- ๑) อัมตโยนิ เกิดจากไข่ เช่น งู ไก่ นก ปลา เป็นต้น
- ๒) ชลามพุกโยนิ เกิดจากปุ่มเปือก และมีรูกห่อหุ้ม เช่น คน
ต่าง มา วัว ควาย เป็นต้น
- ๓) สังเสทโยนิ เกิดจากใบไม้ ละของคอกบัว ภูเขาเนา เกิดเนา
และเต่งอโกล เช่น พวกหนอน แมลง มุง วัน มุง
เป็นต้น

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓

^๒ทองคำเนื้ออมริสุทธิ์ ๑๐๐ % ของลานนาไทยสมัยโบราณ เรียกกันว่า "คำชาวท่า"
ซึ่งหมายถึงทองคำชนิดที่มีราคาถูกกว่าในสมัยนั้น ๑ บาท คอ ๒๕ บาท.

๔) อุปปาทิกโยนิ เกิดขึ้นเอง

จากความคิดเช่นนี้ นางบัวคำก็ถกกำเนิดแบบสังเสทโยนิ คือ เกิดในคอกบัว
เรื่องราวของนางงามที่เกิดในคอกบัวนี้ พบว่า ในไตรภูมิพระร่วงก็มีปรากฏอยู่ ดังจะตัดตอน
มาดังนี้

กรันว่า นางสิ้นอายุศม์แล้ว จึงลงมาเกิดที่ในคอกบัวหลวงคอก ๑ อันมี
อยู่ในสระ ๆ หนึ่ง มีอยู่แทบทันเขาพระหิมวันต์ฯ เมื่อนั้นยังมีฤาษีชื่อองค์
๑ ชื่อน้อยในป่าหิมพานต์ ช ยมลงมาอาบน้ำในสระนี้ทุกวัน ช เห็นคอก
บัวทั้งปวงนั้นบานสิ้นแล้วทุกคอก ๆ แล้วยังแต่ดอกเดียวนี้มีบานและ คุจ
อยู่ก็มีบานควยทั้งหลายได้ ๗ วัน ๆ พระมหาฤาษีนั้น ช ก็คิดยล
นหัตถ์จรรยนักหนา ช จึงหันเอาคอกบัวคอกนั้นมา ช จึงเห็นลูกอ่อนอยู่
ในคอกบัวนั้น และเป็นกุมารมีพรตงามดังทองเนื้อสุก พระมหาฤาษีนั้น
ช มีใจรักนักหนา จึงเอามาเลี้ยงไว้เป็นพระปิยมุตรบุญธรรม แลเงา
เขาแม่มีชื่อไหนนอยคุกกินนม และเป็นน้ำนมไหลออกแต่แม่มีชื่อ มหาฤาษี
นั้นควยอำมาจบุดูพระฤาษี แลบุญกุमारิกามันด้วย แลเหตุว่า นางนั้น
เกิดในคอกบัว จึงพระมหาฤาษีเจา ช จึงให้ชื่อว่า นางปทุมาวดี แลฯ^๑

เมื่อพิจารณาจากความข้างต้นแล้ว จะเห็นว่า คล้ายคลึงกับเรื่องราวของนาง
บัวคำในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ทั้งชื่อตัวละคร ลักษณะการเกิดและเรื่องราวเกี่ยว
กับตัวละคร ในไตรภูมิพระร่วงให้นางว่า ปทุมาวดี ส่วนในคำขอให้ชื่อว่า บัวคำ หรือ
ประทุมมา ควยเหตุผลอย่างเดียวกัน คือ นางเกิดในคอกบัว และเมื่ออายุไปพบเขา ก็นำไปเลี้ยง

^๑พระสุลิตไทย, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : องค์การศาสนาสุภานุ, ๒๕๐๙),

ไวความงามที่ไหลออกมาจากแว่นเกิดจากบุญบารมีของญาติและเด็กหญิงนั้นเหมือนกัน จึงน่าจะ
จะเป็นไปได้ที่วายุแต่งคำขอเรื่องนี้ อาจจะได้ความคิดหรือต้นเค้าเรื่องราวเกี่ยวกับตัวละคร
ตัวนี้จากไตรภูมิพระร่วงก็เป็นได้ หรือมีฉันทน์ก็อาจจะได้จากหมักรัสกัตติปิยะของลานนาไทยซึ่ง
มีเรื่องราวส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับไตรภูมิพระร่วง? ก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน นอกจากนั้นในวรรณคดี
ไทยบางเรื่องก็กล่าวถึงบางเอกที่ถือกำเนิดในคอกบัวเหมือนกัน เช่น บทละครเรื่องอุณรุท
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงบางสุจิตราชายาของพระอินทร์ได้จติจากสวรรค์มาเกิด
ในคอกบัวในสระโบกขรณีที่ป่าหิมพานต์ใกล้เมืองรัตนา ญาติคู่ชวาวสนำไปเลี้ยงไว้และตั้งชื่อให้
ว่า นางอุณา เป็นต้น

ความงามของนางบัวคำปรากฏให้เห็นชัดตั้งแต่ยังเป็นเด็กหญิงเล็ก ๆ ดังกล่าวแล้ว
เมื่อเติบโตขึ้นเป็นสาวรูปก็ยิ่งมีความงดงามมากขึ้นเปรียบได้กับบางฟ้าที่เดียว ผู้แต่งได้แสดงให้เห็น
ความงามของนางโดยการพรรณนาตรง ๆ และเน้นให้ชัดเจนนยิ่งขึ้นโดยให้ตัวละครในเรื่อง
กล่าวพาดพิงถึง ทั้งตัวละครแทบทุกตัวที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับนาง เช่น เจ้าสุวัตร มาก่อรัก พราน
พอลาสำเภา พระยาจำปา นางสุกกระรัก ฯลฯ จะเวทการกวางชมความงามของนางเสียมิได้
เลย และกวยความงามของนางที่เองที่ทำให้เกิดภัยแก่ตัวนางเสมอ ภัยครั้งแรกอันเกิดจาก
ความงามของนางนั้น คือ เมื่อนางออกไปหาผลไม้กับเจ้าสุวัตร พรานป่าคนหนึ่งมาพบเข้า
เห็นนางมีรูปโฉมงดงามเป็นเลิศก็อยากจะได้นางเป็นเมีย จึงขานเจ้าสุวัตรตายและอุคนางไป
เหตุการณที่นางเอกในวรรณคดีไทยต้องได้รับภัยจากพรานป่า อันเนื่องมาจากความงามของนางนี้
ในเรื่อง พระนล ก็กล่าวเอาไว้เหมือนกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ว่าด้วยเรื่องของพราน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุคม รุ่งเรืองศรี, "คำขอเรื่อง หงส์หิน" (วิทยานิพนธ์ ปริมาณหาบัณฑิต
แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๖). (อัครสำเนา),
หน้า ๖๐๘.

ส่วนภักดิ์ครั้งที่สองของนางบัวคำนั้น เมื่อนางฆ่าพรานตายและเค็ชเชทเชพเนจรไปจนถึงฝั่งแม่น้ำคงคา นั้น มีพ่อค้าสำเภาแล่นเรือผ่านมา เห็นรูปโฉมของนางก็อยากจะไถ่นางเป็นเมียอีก แต่นางก็ออกอุบายให้พ่อค้าเลี้ยงลูกที่เงินเผาหล่มไหลไปหมด และหนีเอาตัวรอดไปได้ และครั้งสุดท้ายเมื่อนางถูกงูพิษกัดตาย แต่พระยาจำปาเจ้าเมืองจำปามาช่วยชุบชีวิตนางให้ฟื้นขึ้นมาได้ พระยาจำปาก็อยากจะไถ่นางเป็นชายาอีก แต่นางก็เลี้ยงอธิษฐานขอเป็นลูกพระยาจำปาโดยการศุคนมพระยาจำปา และปรากฏว่ามีน้ำนมไหลออกมา พระยาจำปาจึงยอมรับเลี้ยงนางเป็นลูก จะเห็นว่า การที่นางต้องพลัดพรากจากเจ้าสุวัตร และต้องเผชิญภัยต่าง ๆ นั้น ก็เนื่องจากความงมงายของนางนั่นเอง

นอกจากนางจะมีรูปโฉมงดงามแล้ว เสียงของนางยังไพเราะเสนาะหูแกผู้ฟังอีกด้วย เมื่อเจ้าสุวัตรได้ยินเสียงนางขับซอในสวนดอกไม้ นั้น เจ้าสุวัตรถึงกับใจป่วนและขยับเข้าใกล้นางอย่างไม่รู้สีกตัวด้วยเสียงไพเราะอันหาที่เปรียบมิได้ นอกจากนั้น นางยังมีคุณสมบัติที่ดีพร้อมอีกด้วย นางมีความสามารถในเรื่องการบ้านการเรือน มีความเคารพและกตัญญูต่อกวนัสน์ ผู้เลี้ยงนางมาจนเติบโต และเฝ้าทดแทนพระคุณท่านด้วยการปรนนิบัติทุกอย่างไม่ให้ญาติเคียดแค้นใจ เช่น ปัดกวาดอาสนรม ตักน้ำฉันน้ำไปให้พร้อม ประนึ่งแกง และจัดอาหารให้ญาติอยู่เสมอ ๆ ไม่ขาด เป็นต้น นางเป็นคนเฉลียวฉลาด รอบรู้สิ่งที่ควรทำทุกประการ ลักษณะนิสัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ผู้แต่งต้องการจะเน้นให้เห็นชัดก็คือ ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีต่อสามี ซึ่งมักจะนิยมให้เป็นลักษณะของนางในวรรณคดีไทยทั่วไป ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีของนางบัวคำที่มีต่อเจ้าสุวัตรนั้นปรากฏให้เห็นตลอดเรื่อง เช่น ตอนที่พรานโง่งมยิงเจ้าสุวัตรตาย และนางไปนั้น แม้วาพรานจะพูดจาเจ้าโลมอย่างไร นางก็ไม่ยอมเป็นเมียของพรานด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อเจ้าสุวัตร ทั้งยังตั้งจิตอธิษฐานให้ตัวของนางร้อนเหมือนไฟทุกยามที่พรานเข้าใกล้อีกด้วย และผนวกก็เกิดขึ้น ตามที่นางปรารถนาด้วยอำนาจความศรัทธาของนางนั่นเอง เมื่อนางออกอุบายฆ่าพรานตายแล้วก็เดินทางตามหาเจ้าสุวัตร แล้วด้วยผลกรรมที่ทำมาแต่ปางก่อน จึงทำให้นางหลงทางซัดเซพเนจรไปเรื่อย ๆ จนถึงฝั่งแม่น้ำคงคา พวกพ่อค้าสำเภาที่แล่นเรือมาพบเข้าอยากจะไถ่นางเป็นเมียอีก

นางก็ตั้งจิตอธิษฐานเหมือนครั้งก่อนและเอาตัวรอกมาไต่ควยกลอุบาย แอนนำเรือของพ่อค้าสำเภานี้ไป จนกระทั่งไต่ควยเหลือนางสุกกระทักที่เหาะตามหาเจ้าสุวัตรจนอ่อนแรง และตกลงไปในแม่น้ำคงคา เมื่อได้แก่ไขนางสุกกระทักจนฟื้นแล้ว นางก็ได้ถามจนทราบว่า เป็นชายาของเจ้าสุวัตรเหมือนกัน นางก็ไม่มีความหึงหวง กัดบรักัน เหมือนพี่น้อง ก็ด้วยความจงรักภักดีต่อเจ้าสุวัตรเช่นกัน และอีกตอนหนึ่ง เมื่อนางถูกงูพิษกัดตาย และพระยาจำปามาช่วยชุบชีวิตนางไว้ได้ เมื่อพระยาจำปายากจะได้นางเป็น ภรรยา นางก็ไม่ยอม อ้างว่านางมีสามีแล้ว และบุญคุณของพระยาจำปาที่ช่วยชุบชีวิตนางก็เหมือนกับพ่อมึงเกิดเกล้า นางจึงขอเป็นลูกของพระยาจำปา พระยาจำปาพยายามพูดจาเอาโลมนางสักเท่าใด นางก็ไม่ยอมและได้เสียดอธิษฐานขอคุณม พระยาจำปา ก็มีน้ำนมไหลออกมาคั่งแก้วมาแล้ว พระยาจำปาจึงรับนางเป็นลูก จากเหตุการณ์ตอนนี้ ยิ่งเน้นให้เห็นความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีของนางที่มีต่อเจ้าสุวัตรให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะถ้าเป็นหญิงอื่นอาจจะตกลงเป็น ภรรยาของพระยาจำปาแล้วก็ได้ ในเมื่อสภาพของนางมีค่าในเวลานั้นเรียกได้ว่า ชีวิตของนางไม่มีจุดหมายเสียแล้ว ทั้งยังไม่ทราบว่า จะได้พบเจ้าสุวัตรอีกหรือไม่ แต่นางก็ยังซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อเจ้าสุวัตรไม่เสื่อมคลาย หลังจากที่นางเข้าไปอยู่ในเมืองจำปาแล้ว นางก็ให้สร้างศาลาหลังหนึ่ง วาครูปเจ้าสุวัตรและนางตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และจัดให้คนเฝ้าดูว่า ถ้าใครมาเห็นรูปเหล่านี้แล้วมีอาการผิดปกติ ก็ให้ไปบอกนาง ในที่สุดนางก็ได้พบเจ้าสุวัตรสมปรารถนา เหตุการณ์แบบนี้ ในวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ก็มีปรากฏอยู่ กล่าวคือ เมื่อสมุทรโฆษและนางพินทุมตี ต้องพลัดพรากจากกัน ด้วยคลื่นซัดซอนไม่ขาดจากกันแล้ว นางพินทุมตีขึ้นฝั่งได้ ก็เดินทางไปเรื่อย ๆ จนถึงเมืองมัทราช และได้ไปอาศัยอยู่กับยายคนหนึ่ง นางได้ขายเครื่องประดับของนางให้แก่เศรษฐีของเมืองนั้น และนำเงินมาสร้างศาลาถาวร และให้ช่างวาครูปเหตุการณ์ต่าง ๆ ระหว่างสมุทรโฆษและนางเอาไว้มอบหิ้งจัดคณฤแล้วถ้าใครมาเห็นภาพเหล่านี้ แล้วมีอาการผิดปกติ ก็ให้ไปบอกนาง เมื่อสมุทรโฆษมาเห็นก็เกิดอาการผิดปกติต่าง ๆ เช่น หัวเราะบาง ร้องไห้บาง คนดูแลศาลาถาวรจึงไปบอกนางพินทุมตีให้ทราบ ดังนั้น สมุทรโฆษและนางพินทุมตีจึงได้พบกัน

ลักษณะของนางมีค่าในคำขอเรื่องนี้ ก็คล้ายคลึงกับนางเอกในวรรณคดีไทย เรื่องอื่น ๆ ที่ผู้แต่งมักจะเน้นให้เห็นความงดงามเป็นเลิศ และความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีเท่าชีวิต

มิได้มีลักษณะอื่น ๆ ที่เด่นนอกเหนือไปจากลักษณะเหล่านี้แต่ประการใด

ตัวละครอมชอย

พระยาอภัยเวรามาติ บทบาทของอภัยในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ นั้น มักเป็นตัวละคร ฝ่ายชั่วที่จะต้องสู้รบกับพระเอกควยเหตุดังใดอย่างหนึ่ง เช่น อาจจะเป็นตัวการลักเอานางเอกไป หรืออาจจะเป็นพ่อของนางเอก แต่ไม่ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดี เป็นต้น แต่ในที่สุดก็จะต้องพ่ายแพ้พระเอกเสมอ พระยาอภัยเวรามาติซึ่งเป็นบิดาของนางสุกกระทัก ชายาคนที่ ๔ ของเจ้าสุวัตร ก็เป็นตัวละครฝ่ายชั่วที่เจ้าสุวัตรจะต้องสู้รบควยเช่นกัน เพราะพระยาอภัยเวรามาติจับเอาแม่ทัพไปขังไว้ ลักษณะนิสัยของ พระยาอภัยนี้ ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นว่า เป็นอภัยที่ใจบาปเหาเมาไรศีลธรรม และมีทิฐิหงนงตัวว่าเก่งกล้า ไม่มีใครสู้ได้ ด้วยลักษณะนิสัยเช่นนี้ เมื่อได้เห็นแม่ทัพถูกเหาะผ่านบ้านเมืองของตน จึงเกิดความโกรธเกรี้ยวอย่างรุนแรง ได้เหาะขึ้นไปจับแม่ทัพไปขังไว้โดยควยกำลังอันแข็งแรง เมื่อเจ้าสุวัตรตามมาจนถึงบ้านเมืองของพระยาอภัยเวรามาติ และลักลอบไค่นางสุกกระทักเป็นชายา ทั้งลอบไปนำแม่ทัพหนีออกจากกรุงไค่นั้น พระยาอภัยได้ทราบเข้าก็โกรธแค้นมาก จึงเกิดการสู้รบกันขึ้น การรบกับเจ้าสุวัตรครั้งนี้ พระยาอภัยได้แสดงให้เห็นอำนาจพิเศษในตัวหลายอย่าง เช่น เหาะเหินเหินอากาศไค่น หรือเมื่อถูกเจ้าสุวัตรไค่นาพันถูกวางกายขาดเป็นท่อน ๆ แล้ว ก็สามารถกลับคืนเข้าติดต่อกันเป็นรูปร่างเดิมไค่น เมื่อรบกับเจ้าสุวัตรเป็นสามารบไม่มีผู้ไค่นแพ้ไค่นชนะ เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีฝีมือพอกันเทียมกัน พระยาอภัยจึงแปลงตัวเป็นชายเฝ้าเลี้ยงของนางบัวคำมาว่ากล่าวเจ้าสุวัตรว่า ไม่สมควรที่จะใช้เวทมนต์คาถาต่าง ๆ ที่สอนให้มารบกับอภัย แลเจ้าสุวัตรก็ทราบว่าเป็นอภัย แปลงตัวมา เพราะแม่ทัพถูกเหาะหนีให้สังเกต ลักษณะของอภัยในตัวเฝ้าเลี้ยง ดังกล่าวไว้ว่า

คั้นแม่ยักษ์

ตามันเห่อกแข็ง

ริมปากก็แดง แม่ยักษ์เนอเจ้า

สู้ตัวรุกรุมาร คอยยกย้ายเข้า หันตามันแดงเหลือกคัก^๑
 (ถ้าเป็นยักษ์ ตาจะเหลือกแข็ง ริมฝีปากเป็นสีแดง เจ้าสู้ตัวจึงเข้าไป
 สังเกตดู ก็เห็นตาเป็นสีแดง และไมกระพริบ)

เจ้าสู้ตัวจึงเฝ้าตามพันพระยายักษ์เวรยามตีตาย โดยที่ร่างกายไม่สามารถจะกลับ
 เข้าติดต่อกันเป็นเดิมได้ เนื่องจากพระยายักษ์แปลงเป็นผีเสียแล้วไม่ได้อยู่ในรูปยักษ์ ซึ่ง
 เป็นรูปร่างเดิม อานาจพิเศษในตัวจึงหมดไป

รูปร่างลักษณะของยักษ์ตามความเชื่อของคนไทยนั้น จะมีรูปร่างใหญ่โต มีกำลัง
 มาก น่าเกรงขามกลัว มีเขี้ยวงอกออกมาสองข้างปาก ทั้งนัยน์ตาจะเป็นสีแดงและไมกระพริบ
 คว้ย ลักษณะของพระยายักษ์เวรยามตีในกาบขอเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน แมงแดงจะไม่ได้พรรณนา
 ลักษณะรูปร่างให้เห็นชัดเจน แต่ก็จะสังเกตได้จาก ภาษิตของตัวละครตัวอื่น ๆ เช่น เจ้า
 สู้ตัว มากัญจก ที่กล่าวหาจนถึงว่า พระยายักษ์เวรยามตีมีรูปร่างใหญ่โต มีกำลังมาก มีนัยน์
 ตาสีแดงและไมกระพริบ นอกจากนั้น ยังเป็นยักษ์ที่มีศีรษะโตอีกคว้ย เพราะเจ้าสู้ตัวกล่าวไว้
 ในตอนหนึ่งว่า "ปู่ยักษ์หัวปม"^๒ คำว่า "หัวปม" ในภาษาลาวแปล หมายถึงศีรษะที่มีขนาด
 ใหญ่ ไม่เหมาะสมกับรูปร่างนั่นเอง

โดยปกติในเรื่องชาดกนั้น มักจะนิยมให้ตัวละครประเภทยักษ์เป็นตัวละครฝ่ายชั่ว
 ที่จะต้องมีบทบาทต่อสู้กับตัวเอกซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์เสมอ เมื่อจบเรื่องชาดกในบทประมุขชาดก
 ตอนท้ายเรื่อง มักจะบอกว่า ยักษ์ที่ปรากฏในเรื่องได้กลับมาเกิดเป็นนวลสวัสดิ์มาร แมงคาวขอ
 เรื่องนี้จะไม่มีบทประมุขชาดก แต่ในรอยแก้วเรื่องเจ้าสู้ตัวซึ่งเป็นต้นเค้าของคาวขอเรื่อง
 เจ้าสู้ตัว นางบัวคำ นี้ ก็กล่าวไว้ว่า พระยายักษ์เวรยามตีกลับมาเกิดเป็นนวลสวัสดิ์มาร

^๑"คาวขอเรื่องเจ้าสู้ตัว นางบัวคำ," บทที่ ๘

^๒อ่านว่า หัวปม

ที่เป็นเช่นนั้น ผู้เขียนเห็นว่า ผู้แต่งคงจะมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้อ่านและผู้ฟังเชื่อว่า เรื่องชาคกที่มีตัวละครประเภทยักษ์มาสู้รบกับพระโพธิสัตว์นั้น เป็นเรื่องราวในชาติปางก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้าจริง ๆ และวสันตคีमार ก็ได้ติดตามทำร้ายพระพุทธเจ้ามาทุก ๆ ชาติ ตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว แต่ไม่เคยสำเร็จเลยแม้แต่ครั้งเดียว ทั้ง ๆ ที่เรื่องราวของพระยา
วสันตคีमारที่ยกผลมาจวบพระพุทธเจ้าในคืนวันครุสัจนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา
วชิรญาณวโรรสได้ทรงวิจารณ์ไว้ว่า เป็นเรื่องของมุกกลาธิษฐาน ซึ่งพวกพระอรหันตเจ้าจารย์
และพระคณาจารย์ น่าจะได้อ่านเพื่อเสริมพระปัญญาบารมีของพระพุทธเจ้าให้เด่นยิ่งขึ้น
ด้วยการเปรียบเทียบกิเลสทั้งหลายเป็นพระยามาร เพื่อประโยชน์ในการสั่งสอนนั่นเอง

ความเชื่อเรื่องยักษ์ของกนในสมัยโบราณนี้ ในเรื่อง "ความรู้เรื่องชาคก" ของ
ฐานิสร์ ชาติศรีพงศ์ ไกลกล่าวไว้ว่า

... เรื่องนี้ก็อยู่ในขอบข่ายของสภาพทางสังคม เป็นความเชื่อ
ที่มีอยู่ในชาคก จัดอยู่ในประเภทความเชื่อของคนในสมัยก่อนพุทธกาล
ยักษ์จัดอยู่ในจำพวกภูติผีปีศาจที่ทำอันตรายแก่มนุษย์ จึงเป็นที่หวาดกลัว
กันทั่วไป ทานท้าวเวสสวัธโลกบาล ผู้ปกครองรักษาโลกประจำทิศเหนือ
เป็นประมุขของยักษ์เหล่านี้ พวกมนุษย์ทั้งหลายมักต้องบูชาเพื่อขอให้ทาน
ปกปักรักษาตน สำหรับประชาชนอินเดียสมัยชาคก ยังมีความคิดว่าโลกนี้
เป็นที่สิ่งสูงเต็มไปด้วยยักษ์ ซึ่งไม่มีรูปปรากฏชัดให้เห็นด้วย นัยน์ตาเหมือน
อย่างยักษ์วัดแจ้งหรือยักษ์วัดโพธิ์ ในรัชกาลสุริยวงศ์ จะรู้จักยักษ์ได้ก็ด้วย
การสังเกต เช่น ถ้าเป็นยักษ์ ตาจะไม่กระพริบและมีใจคอขุร้าย เลี้ยง
ชีวิตด้วย การกินมนุษย์และสัตว์ทั่วไป อยู่ตามป่าริมภูเขาหรือสุสาน บาง
คนมีรากไม้วิเศษทำให้หายตัวได้ ในปัจจุบันชาคก กล่าวว่า ยักษ์สามารถ
แปลงตัวให้สูงเท่าคนตาลได้ ศีรษะเท่าเรือยนต์ นัยน์ตาแต่ละข้างเท่า
ล้อเกวียน เชี่ยวทั้งสองข้างแกละอันเท่าหัวปลีคัม หนาชาว และในสุคน
ชาคกกล่าวว่า ยักษ์ได้พรจากท้าวเวสสวัธ ให้กินมนุษย์ที่เขาไปไกลคนไหน

ที่ยืนอยู่บนแผ่นดินไกลที่อยู่ของคุณ ในเคลปต์ซาคก กล่าวถึงยักษ์สี่ซึ่งเป็น
 ยักษ์เพศหญิงว่า ยักษ์ประเภทนี้ นากลัวมากกว่ายักษ์เพศชาย เพราะ
 อาศัยความงามการเล่นดนตรี มนต์และมายาตลอดถึงความนุ่มนวลอ่อน
 หวาน ลวงให้ชายหนุ่มตกหลุมเป็นเหยื่อของคุณได้ คนในสมัยนั้น ยังเชื่อ
 อึกว่า ยักษ์สามารถเข้าสิงในตัวคนได้ เช่น ใน มโหสถะซาคก กล่าวว่า
 กามินทออำมาตย์ของพระเจ้าวิเทหะ เมืองมิดิซาเนกร ถูกยักษ์ชื่อนรเทพสิง
 ร่องเหมือนสุนัขบ้า

จินตภาพเกี่ยวกับยักษ์ในซาคกยังมีอีกหลายเรื่อง เมื่อพิจารณา
 ณาคุณจะเห็นว่า น่าจะเป็นความเชื่อที่สร้างและขยายจินตนาการเกี่ยวกับ
 ชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมของอินเดียที่มีลักษณะคล้าย ป่าเถื่อน คุณเกี่ยวกับ
 จินตนาการของท่านวาลมิกิเกี่ยวกับราชนิเวศในรามายณะ^๑

พระอินทร์

พระอินทร์เป็นชื่อที่คุ้นหูที่สุด และปรากฏบ่อยที่สุดในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะ
 วรรณคดีที่อาศัยเค้าเรื่องจากซาคกในฐานะที่เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอกของเรื่อง บทบาทของ
 พระอินทร์ในวรรณคดีไทยก็คือ เมื่อนุชนุษย์มนุษย์ใดได้รับความเดือดร้อน พระอินทร์ก็จะเสด็จ
 ลงมาช่วยบ่าวกทุกข์ให้เสมอ โดยพระองค์จะรู้ได้จากทิพยอาสน์หรือพระแท่นบัลลังก์ผลที่ประทับ
 ของพระองค์ ถ้ามีเหตุอาเพศหรือมนุษย์ที่พระองค์สมควรจะช่วยเหลือเกิดความเดือดร้อนขึ้นแล้ว
 พระแท่นซึ่งเกยอ่อนนุ่ม ก็จะเข็งกระด้างขึ้นมา พระองค์ก็จะรู้ได้ว่าเหตุจะต้องช่วยเหลือก็จะ
 เล็งทิพยเนตรสอดส่องดูมนุษย์โลก ครั้นทรงทราบก็จะเสด็จลงมาช่วย ตัวอย่าง เช่น ในบทละคร

^๑ วานิชร์ ชاکรทัตพงษ์, "ความรู้เรื่องซาคก," อักษรสาร, (๕ กันยายน,
 ๒๕๑๕), หน้า ๓๗ - ๔๐

-นอกเรื่อง สัจของตอนที่คลี มีกล่าวไว้ว่า

ทิพยอาสน์ เกยอ่อนแอออกมา
จะมี เหตุมันแม่ในแดนดิน
จึงสอดคสองทิพย เนตรคูเหตุภัย

กระค่างคังศิลาประหลาดใจ
อมรินทร์ เร่งกึกสงสัย
ก็แจ้งใจในนางรจนา^๑

ในก่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ก็เหมือนกัน ไต่กล่าวถึงพระอินทร์เอาไว้
ในตอนทีพระยาอาทิตย์และนางจันทเทวีปรารถนาจะได้โอรสมาสืบราชสมบัติ นางจันทเทวีจึงทำ
บุญทำทานรักษาศีล เพื่อขอโอรส การกระทำของนางจันทเทวีครั้งนี้ ทำให้ทิพยอาสน์ของพระอินทร์
แข่งกระค่าง และรอนรัม ดังกล่าวไว้ว่า

ควยเคระศีล แห่งเทวีเจ้า
มาสมคะบึง แม่เมืองราชะ
ขึ้นไปชะลาบรอน หินบั้งทุกัม
หินศิลา ทานแข่งกระค่าง

อันพำเพิงเพียรบอะ
อันผลเพื่อสร้างศีลธรรม
แห่งพระองค์อินทร์ เจ้าตนเอกอ้าง
อุณหากาล์เขือกรอน^๒

(ควยผลของ การรักษาศีลที่นางเทวีได้เพียรกระทำไม่ละเว้น จึงเกิดผลสมดังที่นาง
คิดไว้ เพราะทำให้พระแท่นบั้งทุกัมผลของพระอินทร์แข่งกระค่างและรอนรัม)

เมื่อพระอินทร์เห็นดังนั้น ก็เสด็จทิพยเนตรลงมา รู้ถึงความปรารถนาของพระยา
อาทิตย์และนางจันทเทวี จึงได้ไปอุ้ญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติจากสวรรค์มาปภินิหารในครรภ์ของ
นางจันทเทวี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอก ๖ เรื่อง (พระนคร :
คลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๑๙๓.

^๒“ก่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ,” บทที่ ๑.

บทบาทของพระอินทร์ในคำขอเรื่องที่มีเสียงก้องเคียวคังกวางแควข้างถ้ำ และ ไม่โคกคางถึงลักษณะรูปร่างของพระอินทร์เคยว่าเป็นอย่างไร แต่ก็จะพิจารณาได้จากคำขอ บางตอนที่กล่าวหาถึงพระอินทร์ พบว่า มักจะกล่าวเปรียบเทียบความงดงามของตัวเอก ฝ่ายชาย คือ เจ้าสุวัตรว่าเหมือนกับ พระอินทร์คังกล่าวแล้ว ฉะนั้น พระอินทร์จึงมีรูปโฉมที่ งดงามยิ่ง จนวรรณคดีไทยนิยมเปรียบเทียบกับความงดงามของตัวเอกเสมอ^๑ นอกจากนี้ ในคำขอเรื่องนี้ ยังโคกคางว่าพระอินทร์เป็นผู้สร้างความงามให้แก่ตัวละครฝ่ายหญิง ซึ่ง มีลักษณะแปลกกว่าเรื่องอื่น คือ มักจะกล่าวถึงความงามของตัวละครฝ่ายหญิงว่า "เหมือนอินทร์ลงเหล่า"^๒ เช่น ตอนพระนางป้าแอมฉมโถมนางบัวคำว่า

ว่านางผู้นี้ เหมือนอินทร์ลงเหล่า ส้มมาตุเลา ปุ่นดีโกได^๓

(นางผู้ใดงดงามยิ่งเหมือนพระอินทร์ลงมาสร้างให้สวยงาม เป็นที่น่ายรำร่ากา
ยิ่งนัก)

หรือกล่าวถึงนางสุกกระรักว่า "สุกกระรัก แม่อินทร์ลงเหล่า"

คำว่า "เหล่า" ในภาษาคานนาหมายถึง เหลา ทำให้สวยงาม ฉะนั้นความ งามที่เปรียบเหมือนกับ "อินทร์ลงเหล่า" ก็คือ ความงามที่งดงามยิ่งเหมือนกับพระอินทร์ได้

^๑ดูหน้า ๗๕ - ๗๖

^๒คำว่า "อินทร์ลงเหล่า" ในภาษาคานนาไทยนั้น พบว่า ใกล้เคียงชื่อสำนวนแนวชาติ ฌมบีคานนาไทย ส่วนหนึ่ง ในจำนวนทั้งหมดไม่ต่ำกว่า ๕๐ ส่วนวน เรียกว่า "มหาชาติฌมบี อินทร์ลงเหล่า" ซึ่งหมายถึงฌมบีที่ได้เกลากอดจนไว้แล้วอย่างไรเพราะ งดงาม เปรียบเหมือน กับ พระอินทร์ได้ลงมาแจ้งไว้ที่เกี่ยว

^๓"คำขอ เรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

ลงมาเกล้าหรือสร้างใหญ่ป้อมของนางงกงามยิ่งขึ้น เป็นความงกงามที่เป็นเลิศหาที่เปรียบมิได้อีกแล้วนั่นเอง เพราะเป็นความงามที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือเทวดามีมนุษย์ ในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ มักจะพบว่า มีบทชมโฉมตัวละครฝ่ายหญิงว่า งกงามเหมือนนางฟ้า หรืองกงามเหมือนเทวดาลงมาสร้างไว้ แต่ยังไม่พบวรรณคดีเรื่องไหนที่เจาะจงลงไปว่า พระอินทร์เป็นผู้สร้างความงามนั้น ดังคำขอเรื่องนี้เลย

แบบบทบาทของพระอินทร์ในคำขอเรื่องนี้จะมีน้อยก็ตาม แต่ก็มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องเป็นอย่างมาก จนจะขาดตัวละครตัวนี้เสียมิได้ เพราะบทบาทของพระอินทร์นั้นได้ช่วยแก้ปัญหาของพระยาอาทิตย์ และนางจันทเทวีในเรื่องเกี่ยวกับการไม่มีโอรสสืบราชสมบัติให้สำเร็จ ลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยการอัญเชิญพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์มาเกิดเป็นเจ้าสุวัตรในโลกมนุษย์ เมื่อนางจันทเทวีทำบุญรักษาศีล เพื่อขอโอรสสืบราชสมบัติ ฉะนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงหมดไป ด้วยการช่วยเหลือของพระอินทร์ และการช่วยเหลือของพระอินทร์ครั้งนี้ ยังแสดงให้เห็นว่า พระยาอาทิตย์และนางจันทเทวีเป็นบุคคลที่มีคุณความดีและบุญบารมีเป็นอันมาก สมควรที่จะได้เป็นพระบิดาพระมารดาของพระโพธิสัตว์ด้วย เพราะพระอินทร์จะช่วยเหลือแก้ไขความเดือดร้อนของคนที่มีบุญ และมีคุณความดีเท่านั้น ฉะนั้น จึงนับว่า พระอินทร์เป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งที่ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายที่ผู้แต่งวางไว้เป็นอย่างดี

นางสุกกะรัก

นางสุกกะรักเป็นธิดาของพระยายักษ์เวรามาติ และเป็นชายาคนที่ ๔ ของเจ้าสุวัตร นางมีลักษณะที่แปลก กือ แม่นกจะเรียกนางว่า "นางยักษ์" ซึ่งเป็นอมนุษย์ประเภทหนึ่งก็ตาม แต่การพรรณารูปโฉมของนางนั้น มีลักษณะที่เป็นมนุษย์มากกว่า ตามปกติแล้วคนไทยจะมีความเชื่อว่า ยักษ์จะต้องมีรูปร่างท้วมตา นาเกลี้ยคนากแล้ว ไม่ว่ายักษ์เพศชายหรือเพศหญิง กินคนและสัตว์เป็นอาหาร และลักษณะของยักษ์เพศหญิงนั้น จะสวยงามเหมือนนางมนุษย์ได้ ก็ต้องแปลงตัวเสียก่อน ลักษณะของยักษ์เพศหญิงที่เราได้ยินกันหูที่สุด ได้แก่ นางมีเชื้อสมุทร ในเรื่อง พระอภัยมณี ซึ่งสุนทรภู่ได้พรรณนาไว้ว่า

จะกล่าวถึงอสุรีผีเสือนำ

อยู่ทองถ้ำวังวนชลสาย

ได้เป็นใหญ่ในพวกปีศาจพราย สกนธ์กายโตใหญ่เท่าไอยรา
 ตะวันเย็นขึ้นมาเล่นทะเลกว้าง เที้ยวอยู่กลางวารินกินมัจฉา
 ฉวยฉากรากผักกักกุ่มภา เป็นภิกษานางมารสำราญใจ^๑
 นอกจากนั้น เรายังได้เห็นลักษณะของนางผีเสื้อสมุทรจากคำพูดของพระฤาษีแห่ง
 เกาะแก้วพิสดารอีกว่า

อึกยักษ์ตาโตโมโหมาก รูปก็กากปากก็เปราะไม่เหมาะเหม็ง
 นมสองข้างอย่างกระโปรงคูโคงเตง นิ้วของเอ็งเขาระอาไม่น่าชม^๒

จากคำกลอนที่ยกมาจะเห็นว่า รูปร่างหน้าตาของนางผีเสื้อสมุทรมัน น่าเกลียด
 น่ากลัวมากตามลักษณะของยักษ์โดยทั่วไป แต่เมื่อพิจารณาคุณลักษณะของนางสुकกะรักซึ่งผู้แต่ง
 เรียกว่านางยักษ์นั้น แม้ผู้แต่งจะไม่ได้พรรณนาลักษณะของนางไว้มตรง ๆ ก็ตาม เมื่อกล่าวถึง
 นางก็มักจะใจดำที่แสดงถึงรูปโฉมอันงดงามของนางไว้มคย เช่น "สुकกะรัก แม้อินทร์ลงเหลา"
 ซึ่งคำว่า แม้อินทร์ลงเหลา นั้น ก็ใ้ใจอธิบายไว้แล้วว่า เป็นผู้มีรูปโฉมอันงดงาม เป็นเลิศเหมือน
 พระอินทร์ลงมาสร้างไว้คังกล่าว นอกจากนั้น ผู้แต่งยังกำหนดให้ตัวละครอื่น ๆ กล่าวพาดพิง
 ถึงความงดงามของนางเอะไว้มคย เช่น ในตอนที่นางบัวคำไ้ช่วยเหลือนางสुकกะรักให้รอดพ้น
 จากการจมน้ำตายนั้น แม้นางบัวคำซึ่งเป็นหญิงคยกัน ก็ยังอดที่จะชมความงามของนางสुकกะรัก
 เสียมิได้ นางบัวคำกล่าวชมว่า

ว่านางนี้ นารูปงามว้อยหลอย สมสากเเลเลิศล้ำ^๓
 (นางผู้นี้ มีรูปร่างงดงามเป็นเลิศ อ่อนแอ่นกลมกลึง คมี้ศักคี่มีตระกูล)

^๑สุนทรภู่, พระอภัยมณี (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๕), หน้า ๖๓.

^๒เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๕.

^๓"คำขอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๘.

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงรูปร่างลักษณะของนางสุกกระรัก จากถ้อยคำดังกล่าว ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า นางสุกกระรักน่าจะมีรูปร่างลักษณะเป็นมนุษย์ธรรมดา นี้เอง ทั้งยังมีรูปโฉมงดงามมากอีกด้วย แม่จะจัดให้นางเป็นตัวละครประเภท อมนุษย์ ด้วยเหตุที่นางเป็นธิดายักษ์ก็ตาม นางก็เป็นตัวละครมนุษย์ที่แปลก ก็มีรูปร่างลักษณะ เป็นมนุษย์ดังกล่าวแล้ว

ในคำขอเรื่องนี้ นางสุกกระรักได้เป็นชายาคู่ที่ ๔ ของเจ้าสุวัตร จะเห็นได้ว่ามีชาคกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้อง ที่ตัวเอกของเรื่องคือพระโพธิสัตว์ ใต้ธิดายักษ์เป็นชายา ตัวอย่างเช่นสุธนชาคก เจ้าสุธนไคนางอันชุนวดีธิดาขันตารักษ์เป็นชายา หรือเรื่อง รถมเสนชาคก พระรถเสน ก็ไคนางกักริชิดาบางยักษ์ เป็นชายา เป็นต้น ในวรรณกรรมล้านนาไทย เช่นเรื่องหงส์หินของเจ้าสุริยวงศ์นั้น พระโพธิสัตว์ คือ เจ้าทศกชชติยวงศา ก็ไคนางมุกชวดีนางจุฑคันธา และนางสรวิจันทา ซึ่งเป็นธิดายักษ์เป็นชายาเช่นกัน ฉะนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าการที่ผู้แต่งกำหนดให้พระโพธิสัตว์ใต้ธิดายักษ์เป็นชายาในชาคกหลายเรื่องนั้น อาจจะเป็นแนวการแต่งที่นิยมกันมากก็เป็นได้ จึงปรากฏอยู่ในชาคกหลายเรื่องดังกล่าวแล้ว

บทบาทของนางสุกกระรักในคำขอเรื่องนี้ ได้กล่าวเน้นหนักไปในด้านความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสามีคือเจ้าสุวัตรเพียงด้านเดียว เมื่อพิจารณาตามเนื้อเรื่องแล้วจะสังเกตเห็นว่า เจ้าสุวัตรไคนางสุกกระรักเป็นชายาไม่ใช่ด้วยความรัก แต่ไคนางด้วยเหตุที่ไปตามหาม้าถูกรัก ที่ถูกพระยายักษ์เวรามาจับไปขังไว้ตามคำบอกเล่าของนางสมุทรชา ชายาคู่ที่ ๒ เจ้าสุวัตรจึงเดินทางไป และได้พบกับนางสวดีพี่เลี้ยงของนางสุกกระรัก และไคนางสุกกระรักด้วยการชักนำของนางสวดีนั่นเอง แต่เมื่อไคนางแล้ว ก็ยอมมีความหลงใหลเป็นธรรมดา อย่างไรก็ตาม เจ้าสุวัตรก็ไม่ได้รักใคร่นางสุกกระรักอย่างลึกซึ้งนัก เพราะในตอนที่พบกับพระยายักษ์เวรามาตินั้น เจ้าสุวัตรได้กล่าวถึงนางสุกกระรัก เป็นทำนองเยาะเย้ยพระยายักษ์ไว้ว่า

ลูกมิ่งเห็น	เล่นซู่เสลีน	หากมีมาเมิน	มิ่งมรุมแจง
สุกกระรัก	แบจันฟองแปง	เป็นเมียกบรู	
ลูกสาวมิ่ง	อันเมาเสาเชู	ปู้เเคิดหนาค้อาย	
มิ่งปู้ยักษ์	บรูเหมือนตาย	อญบคาย	กินเขาเลี้ยงไป

ตานี้เหย หวังจูจักโกจ จักละดูมิ่งร้างไว
 ลูกสาวมิ่ง เหมือนคังคอกไม้ จักเหี่ยวแห้งหาวลม^๑

(ลูกสาวของมิ่ง ก็อ นางสูกะรักนี้ ลักลอบมีชู้รัก เป็นเมียของกุนานแล้ว
 แต่มิ่งไม่รู้ เป้าที่นำชายหาเวอย่างยิง กูจะทิ้งลูกสาวของมิ่งไปให้เหี่ยวแห้ง
 เหมือนคังคอกไม้ที่ถูกทิ้งไว้ตงลมก้อยูอย่างนั้น)

จากคำพูดของเจ้าสุวัตรนี้แสดงว่า เจ้าสุวัตรไม่ได้ยกย่องนางสูกะรักเลย และ
 ซ้ำพูดในทำนองดูหมิ่นเอ้กควย แต่เจ้าสุวัตรก็อาจจะต้องการให้พระยาักษ์เกิดโทสะจนเหาะขึ้น
 ไปสู้รบกับพระองค์ จึงพูดจี้จุดพระยาักษ์เช่นนั้นก็เห็นได้ แต่อย่างไรก็ตาม นางสูกะรักก็ควรจะ
 รู้ตัวดีว่า เจ้าสุวัตรไม่ไกรรักนางเล็กซึ่งนัก เพราะเมื่อเจ้าสุวัตรฆาพระยาักษ์ตายแล้ว ก็ออก
 เดินทางติดตามหาบางบัวคำต่อไปโดยไม่ยอมกลับมาหานางอีก ทั้ง ๆ ที่นางอุทสาห์ทนต่อความ
 โกรธเกรี้ยวของพระยาักษ์ขอติดตามเจ้าสุวัตรไปแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เมื่อนางทราบว่เจ้า
 สุวัตรออกเดินทางไปหลังจากฆาไมคาของนางตาย นางก็เศร้าโศกเสียใจกล่าวตัดพ้อต่าง ๆ
 นานา ดังตอนหนึ่งว่า

ว่าฉันเองนี้ ถามาหนายจริง มาคิดคะนิง เยยะ ภาคังอัน
 มาซัดทุม แมซาดเสียบั้น ทั้งเฮาพันชู้ราตีเอา^๒

(ทำไมตัวของน้องถึงทำแบบนี้ มาคิดแห่งหนายและทอคทั้งน้องเสีย ทั้ง ๆ
 ที่น้องต้องสู้อันทั้งเฮาพันชู้รังศ์ระกูลไป)

แต่ด้วยความรัก ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีที่นางมีต่อเจ้าสุวัตร นางสูกะ-
 รักก็ออกเดินทางติดตามหาเจ้าสุวัตร ต้องเผชิญกับความยากลำบากต่าง ๆ นานา นางเหาะ

^๑ "คำวข้อเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๘.

ตามหาเจ้าสุวัตรจนอ่อนแรง จึงตกลงไปในแม่น้ำคงคา แขนงบัวคำช่วยชีวิตนางไว้ได้ เมื่อ นางทั้งสองทราบว่ามีสามีคนเดียวกัน ก็รักใคร่สนิทสนมกลมเกลียวกัน ไม่ห่างหวงทะเลาะเหาะ แว้งกัน ก็ด้วยความภักดีต่อเจ้าสุวัตรนั่นเอง จนกระทั่งนางบัวคำคลอดบุตร เป็นชายและถูก จูฬพิชกัศตาย นางสุกัษะรักก็เป็นผู้เลี้ยงบุตรของนางบัวคำแทน นางเดินทาง ระหกระเหินไป จนได้พบและอยู่กับนางเทพไทเวทกา และคลอดบุตรชายคนหนึ่ง นางก็อุทิศสำเภาเลี้ยงบุตรทั้งสองของเจ้าสุวัตร และครองตัวรอเจ้าสุวัตรด้วยความภักดี ในที่สุด นางก็ได้พบเจ้าสุวัตร สมปรารถนา เจ้าสุวัตรจึงรู้สึกถึงความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีที่นางมีต่อตน จึงไคนำนางไป ครอบครองเมืองพาราณสีพร้อมกับชายาคนอื่น ๆ อย่างมีความสุข

แม้ว่า นางสุกัษะรัก จะมีบทบาทเด่นให้เห็นแต่ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดี ต่อสามีเพียงด้านเดียวดังกล่าว แต่บทบาทของนางก็ปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องเสมอ ๆ และ บ่อยกว่าชายาคนอื่น ๆ ของเจ้าสุวัตรนอกจากนางบัวคำอันเป็นตัวเอกฝ่ายหญิงของเรื่อง ข้อ สำคัญประการหนึ่งก็คือ นางเป็นผู้ช่วยเหลือเลี้ยงดูลูกของนางบัวคำ เมื่อนางบัวคำถูกจูฬพิชกัศ ตาย อันเป็นเหตุร้ายแก่ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยดี ฉะนั้น จึงนับว่า นางสุกัษะรักเป็นตัวละครตัว หนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องไม่น้อยเลย

มากัณฐัก

เป็นมาที่เกิคมมาเป็นสหรัคิ และเป็นมาที่บุญบารมีของเจ้าสุวัตร ลักษณะของ มากัณฐักนั้น ผู้แต่งพรรณนาไว้ว่า

เป็นมากัณฐัก	ตัวงามร่างคคิ	ตัวถ่านโคงหัวดำ
มีตีนเก้เทา	หงส์จจจจำ	ขนหางก็ดำ ลายจักรพานหนา
เป็นมามงกล	ตัวองอาจกล้า	แกนคมีเตะวะ
แข่งซาหัวตีน	ถกคักบณะ	เป็้เมามิ่งแกว้ออาธา
ควรรคาลาน	เงินหคั้งเป็นตรา	เกิดตามมาหนองคัพระเจ้า
เป็นมากัณฐัก	ฉิวไสบเสกรา	แกนคูงาม เล็คจำ

อาจจักแล่นตาม ไบบัวเจื่อน้ำ เหมือนแผ่นดินตามกิน^๑

(มากัณฐักเป็นมาตังงาม มีอักษนะดี และถูกของตามวัณณะน้ามงคล คือ มีตัวสีขาว แต่ตัว เทาทั้งสี่ แะหางเป็นเสีดำ มีลายกงจักรที่หน้า มีฤทธิ์เดช สามารถเดินบน ไบบัวที่อยู่ในน้ำได้เหมือนเดินบนแผ่นดิน)

นอกจากนั้น มากัณฐักยังสามารถพูดภาษามนุษย์ได้อีกด้วย

บทบาทของมากัณฐักนี้เรียกได้ว่า เป็นผู้ช่วยตัวเอง คือ เจ้าสุวัตรตลอดเรื่อง เป็นทั้งผู้ปลอบโยนเมื่อยามเจ้าสุวัตรมีความทุกข์ ยินดีด้วยเมื่อเจ้าสุวัตรใคร่มีความสุข ให้อำนาจเตือนเมื่อเจ้าสุวัตรหลงผิดหรือพลากพลังคิดไม่รอบคอบ ช่วยเหลือเจ้าสุวัตรในการรบ ทั้งยังช่วยติดตามหานางบัวคำอีกด้วย ถึงจะโลกกล่าวโดยอ้างอิงถึงเนื้อเรื่อง ดังต่อไปนี้

เมื่อเจ้าสุวัตรได้พวงมาลัยของนางบัวคำแล้ว ก็โศกเศร้าคิดถึงผู้เป็นเจ้าของพวงมาลัยอยู่ตลอดเวลา เมื่อมากัณฐักทราบจากอากัปฏิริยาของเจ้าสุวัตรแล้ว ก็บอกเล่าเรื่องราวของนางบัวคำให้ฟัง เป็นอันว่าช่วยให้เจ้าสุวัตรคลายทุกข์ไปได้เปลาะหนึ่งที่ไม่ต้องพะวงคิดว่า ใครเป็นเจ้าของพวงมาลัยนั้น ครั้นเมื่อเจ้าสุวัตรทูลขออนุญาตพระบิดา พระมารดาออกติดตามหานางบัวคำได้แล้ว มากัณฐักก็เป็นผู้พาเจ้าสุวัตรไปจนได้พบนางบัวคำ และได้อยู่รวมกันอย่างมีความสุข ต่อมาเมื่อเจ้าสุวัตรสู้รบกับพระยายักษ์เวรามติ มากัณฐักก็ช่วยต่อสู้พร้อมทั้งให้อำนาจเตือนเมื่อเจ้าสุวัตรหลงผิดคิดว่า พระยายักษ์เวรามติที่แปลงตัวเป็นฤษีนั้น เป็นฤษีพ้อเลี้ยงนางบัวคำจริง ๆ ซึ่งดาโมไตคำเตือนสติจากมากัณฐักแล้ว เจ้าสุวัตรอาจจะเพ้อซิ่งพล่าเสี้ยที่พระยายักษ์ก็ได้ แล้วจากรบชนะยักษ์แล้ว มากัณฐักก็พาเจ้าสุวัตรเหาะเหินเดินอากาศบุกป่าฝ่าดง ผจญภัยต่าง ๆ นานา จนกระทั่งได้พบนางบัวคำในที่สุด

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๒.

ความผูกพันระหว่างเจ้าสุวัตรกับมากัณฐ์นั้น มีมากจนแทบจะกล่าวได้ว่า เป็นชีวิตเดียวกัน เจ้าสุวัตรถึงกับเรียกมากัณฐ์ว่า "พี่มา" อันเป็นถ้อยคำที่แสดงความรักใคร่อย่างสนิทใจ และมีความรู้สึกนับถือแฝงอยู่ด้วย แม้วมากัณฐ์จะเป็นสัตว์ก็ตาม เมื่อเจ้าสุวัตรจะไปไหนก็จะนำมากัณฐ์ไปด้วย เมื่อมากัณฐ์ถูกพระยาโยคี เวรามาตีจับไปนั้น เจ้าสุวัตรก็มีความห่วงใยยิ่งนัก ถึงแม้ว่าในขณะที่เจ้าสุวัตรกำลังมีความสุขอยู่กับนางมัวค่า แต่ก็ยังรู้สึกโศกเศร้าหม่นหมอง เมื่อมากัณฐ์หายไป และในที่สุดก็ติดตามช่วยมากัณฐ์มาได้ ในขณะที่เดียวกัน มากัณฐ์ก็มีความห่วงใยรักใคร่ในตัวเจ้าสุวัตรเช่นเดียวกัน เมื่อเจ้าสุวัตรบรรณะโยคี โดยมีมากัณฐ์เป็นผู้ช่วยแล้วได้พากันเดินทางต่อไป จนกระทั่งเจ้าสุวัตรไปโถกนางสุคันธา ลูกสาวนาคราชา และนางกินรีเป็นภรรยา เจ้าสุวัตรหลงใหลนางสุคันธาและนางกินรีเป็นอย่างยิ่ง จนลืมที่จะออกติดตามหานางมัวค่าเสียสิ้น มากัณฐ์ก็เป็นผู้ที่คอยเตือนไม่ให้เจ้าสุวัตรละเลยหน้าที่และความตั้งใจของตน ทำให้เจ้าสุวัตรออกติดตามหานางมัวค่าต่อไป เหตุการณ์ตอนนี้แสดงว่า เจ้าสุวัตรนั้นก็เชื่อฟังคำตักเตือนของมากัณฐ์อยู่ไม่น้อย และอาจจะประกอบด้วยจุดคิดถึงหน้าที่ของตนขึ้นได้ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทของมากัณฐ์นี้ ผู้เขียนเห็นว่า มีความสำคัญอยู่ไม่น้อยและจะขาดตัวละครตัวนี้เสียมิได้ ถ้าขาดมากัณฐ์เสียแล้ว เจ้าสุวัตรอาจจะทำอะไรไม่สำเร็จก็ได้

ชื่อของมากัณฐ์ ทำให้ผู้เขียนนึกถึงมากัณฐ์ธูกะ มาทรงของเจ้าชายสีหขัตถะ ที่พาเจ้าชายเสด็จหนีออกบวรพระราชวังมาด้วยนายฉันทะจนได้ครัสร์เป็นพระพุทธรูป การที่ผู้แต่งกล่าวชื่อเรื่องนี้ ทั้งชื่อมาประจำตัวของเจ้าสุวัตรไปหลายครั้งก็คล้ายคลึงกับมาทรงของเจ้าชายสีหขัตถะนั้น อาจจะเป็นความตั้งใจของผู้แต่งก็ได้ เพราะได้กล่าวไว้ว่า เจ้าสุวัตรนั้นเป็นพระโพธิสัตว์ ลงมาปฏิสนธิในเมืองมนุษย์ ซึ่งเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธรูปนั่นเอง

ในวรรณคดีชาดกเรื่องอื่น ๆ ก็มักจะกล่าวถึงมาอันเป็นพาหนะประจำตัวของพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ เช่น มามณีถักขี มาทรงของเจ้าสุชนุในสุชนุชาดก หรือมาทรงของพระรถเสน ในรถเสนชาดก เป็นต้น และจะแสดงบทบาทในฐานะผู้ช่วยของตัวเอกเสมอ แม้แต่วรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ที่มีใต้อาศัยเค้าเรื่องจากชาดกก็กล่าวถึงมาอันเป็นพาหนะประจำตัว

ของพระเอกเช่นกัน เช่น มาลัยหมอกของขุนแผน มาทรงของลักษณวงศ์ หรือ พาหนะประจำตัวของสุกัสาครในเรื่องพระอภัยมณี ซึ่งกรายรูปเป็นม้ามังกร เป็นต้น

เนื่องจาก ตัวละครอื่น ๆ นอกจากที่กล่าวไปแล้วนี้ มีบทบาทน้อยมากและแทบจะ
ไม่มีความสำคัญ ต่อเนื้อเรื่องเลย ฉะนั้นจึงไม่กล่าวถึง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๓ ความไพเราะ ภาพพจน์ อารมณ์สะเทือนใจ และ จินตนาการ

สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งในการศึกษาวรรณคดีหรือวรรณกรรม ได้แก่ อารมณ์สะเทือนใจ และจินตนาการของผู้แต่ง ตลอดจนความไพเราะในการไร้อรรถคำอันทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง เกิดภาพพจน์ และอารมณ์สะเทือนใจร่วมกับผู้แต่งด้วย ก่อนอื่น ผู้เขียนจะกล่าวถึงสิ่งเหล่านี้โดยสังเขปดังต่อไปนี้

อารมณ์สะเทือนใจ (Emotion)

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน) ได้กล่าวถึงอารมณ์สะเทือนใจทางวรรณคดีไว้ในหนังสือ การศึกษาวรรณคดี แจ่งวรรณศิลป์ ว่า

ในหนังสือปาลกดาเรื่องแก่งหนังสือของเฮน^๑ แห่งหนึ่ง กล่าวถึงอารมณ์สะเทือนใจไว้ชัดเจน เขาฟัง จึงขอแปลคำแปลเป็นภาษาไทย มาลงไว้ดังต่อไปนี้

เมื่อมีอะไรมากระทบอิเหนียเราเกิดเป็นผัสสะขึ้นแล้ว เรารู้สึกเป็นครั้งแรกหรือพื้นความจำของเราซึ่งเคยรู้สึกอย่างนั้น มาแต่หนหลัง ทันทีทันใดนั้นเอง เราก็ก่ออารมณ์สะเทือนใจ เป็นสุขเวทนาหรือทุกข์เวทนาตามคติ ๆ มา ...

... เพราะฉะนั้น วรรณคดี (หรือ ศิลปะ) จึงไม่เกิดจาก ภาพแห่งความรู้สึกตามปกติ แฉว่า เกิดขึ้นจากภาพแห่งอารมณ์สะเทือนใจ^๒

^๑ Lecture on Composition, in Art, Literature and Philosophy by Lafacdis Hoarn ซึ่งบรรยายแก่นิสิตในมหาวิทยาลัยโตเกียว พ.ศ. ๒๔๔๕.

^๒ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), การศึกษาวรรณคดีแจ่งวรรณศิลป์ (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๔), หน้า ๒๗.

ในหนังสือเล่มนี้ไต่ถวิลวราธิบายไว้ว่า อารมณ์สะเทือนใจของกวีอันทำให้เกิด
 วรรณคดีขึ้นได้นั้น เกิดจากความรู้สึกพิเศษที่กวีมีอยู่แตกต่างจากคนสามัญทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น
 เมื่อกวีมองकुณไม นอกจากจะรู้สึกว่ามันเป็นต้นไม้แล้ว ยังรู้สึกได้อีกว่า ในต้นไม้ นั้น มีอะไรบาง
 อย่างซึ่งเป็นวิภิมภะพิเศษของมัน ความรู้สึกนี้เห็นลักษณะพิเศษเช่นนี้ คือ สิ่งที่ทำให้กวีเกิดอา-
 รมณ์สะเทือนใจ และเมื่อกวีเป็นผู้รู้สึกกับอะไเป็นพิเศษซึ่งมีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรานี้ไต่ถวิล
 มีความรู้สึก เป็นอารมณ์สะเทือนใจดังกล่าว วรรณคดีจึงเป็นเรื่องราวที่เกิดจากเมื่อกวีเห็นสิ่งใดที่
 ทำให้รู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจแล้ว ก็สามารถถอดความรู้สึกที่แสดงออกมาเป็นถ้อยคำอันเหมาะ
 จะจะเป็นเรื่องราวที่ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจ และบังเกิดภาพพจน์และอารมณ์สะเทือนใจตาม
 กวีไปถวิล ฉะนั้น อารมณ์สะเทือนใจนี้ จึงเกิดขึ้นได้ทั้งในด้านกวีหรือผู้แต่งและในด้านผู้อ่าน ผู้
 ฟังดังกล่าว

แถวการที่ผู้อ่านแถวผู้ฟังจะเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ตามบทประพันธ์ที่กวีแต่งขึ้นได้
 จะต้องขึ้นอยู่กับความเข้าใจในบทประพันธ์นั้น ๆ ถวิล และความเข้าใจของผู้อ่านผู้ฟังนั้นก็ขึ้น
 อยู่กับการไต่ถวิลของกวีอีกที่หนึ่ง ถวิลเหตุนี้ วรรณคดีจึงมีหลายระดับ ตามชั้นของบุคคลถวิล
 วรรณคดีเล่มหนึ่งอาจจะเป็นวรรณคดีของชาติ แต่อาจจะไม่ไต่ถวิลวรรณคดีสำหรับชาวบ้านก็ได้
 เพราะชาวบ้านอ่านแถวไม่เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ดังที่เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน)
 ไต่ถวิลความเห็นไว้ว่า

วรรณคดีเป็นเรื่องราวของอารมณ์สะเทือนใจ เมื่อกาศีตาศาฟังแล้ว
 ไม่เข้าใจไต่ถวิลออก อาจไม่เกิดอารมณ์สะเทือนใจ เมื่อไม่เกิดอารมณ์
 สะเทือนใจ ก็ไม่เป็นวรรณคดีของตาศีตาศา วรรณคดีก็เหมือนศิลปะ
 อย่างอื่น ย่อมมีเป็นชั้น ๆ เหมือนบุคคล ก็คนชั้นไหน ซึ่งมีจำนวนมากอยู่
 ในชาติ ตอบไต่ถวิลว่าคนชั้นตาศีตาศามีมากกว่าเพื่อ ส่วนคนมีความรู้สูง
 เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต มีจำนวนเป็นส่วนน้อย และมักจะนิยมวรรณคดี
 แต่งเป็นคำฉันท์ มากกว่านิยมแต่งเป็นกลอนตลาค เพราะถวิลว่าไม่สมภูมิ
 ที่มีความรู้สูง หนังสือแต่งอย่างนี้ย่อมมีศัพท์สูง ๆ คนสามัญ ฟังไม่รู้ไม่เข้าใจ
 เลยกกลายเป็นไต่ถวิลภาษาอีกชนิดหนึ่ง ที่ผู้แต่งสร้างขึ้นเอง ไม่ใช่เป็นภาษาตาม

ธรรมดาที่ใช่พวกกัน เมื่อเขาเห็น จะมีประโยชน์อะไรที่จะเรียกว่าเป็นวรรณคดีของชาติ เพราะประพันธ์ขึ้นเพื่อคนหมู่น้อย ไม่ใช่เพื่อคนหมู่มากของชาติ เป็นผู้ฟัง ปัญหาข้อนี้เป็นเรื่องใหญ่ ... เป็นเรื่องโตเถียงกันใหญ่ ในหมู่นักวิชาการ

ตามปกติ บทประพันธ์ที่แต่งเป็นร้อยกรอง มักจะทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ใดดีกว่า บทประพันธ์ที่แต่งด้วยร้อยแก้วหรือความเรียงธรรมดา เพราะร้อยกรองนั้นมีสัมผัสและจังหวะลีลาเป็นกำหนดอยู่ในตัวแล้ว เมื่ออ่านออกเสียงจึงทำให้เกิดความไพเราะ แต่อย่างไรก็ตาม ก็คงขึ้นอยู่กับการใช้ถ้อยคำที่แสดงออกได้เหมาะสมเจาะจง จึงจะทำให้ผู้อ่านผู้ฟังรู้สึกเพลิดเพลิน และเกิดอารมณ์สะเทือนใจด้วย

จินตนาการ (Imagination)

เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในวรรณคดี จินตนาการเกิดขึ้นจากการที่กวีได้เห็นสิ่งต่าง ๆ แล้วเกิดอารมณ์สะเทือนใจ และต้องการจะระบายความรู้สึกอันนั้นออกมาให้ผู้อ่านได้ทราบ การถ่ายทอดความรู้สึกเช่นที่ว่านี้ กวีจะแสดงออกมาในทันทีที่เห็นโดยอัตโนมัติ เพราะ บทประพันธ์หรือวรรณคดีนั้น ขอมจะต้องแสดงภาพที่เป็นส่วนรวมออกมา ก็แสดงออกเป็นเรื่อง ฉะนั้น กวีจึงต้องสร้างภาพขึ้นในใจให้เป็นเค้าโครงที่เห็นได้ชัดแจ่มเสียก่อน แล้วจึงถ่ายทอดภาพนั้นออกมาด้วยถ้อยคำ ทั้งนี้ กวีจะต้องแสดงออกทั้งภาพที่เขารู้สึกและภาพที่เขาเห็นพร้อมกันไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยให้ถ้อยคำเป็นเครื่องมือ ถ่ายทอดภาพในจินตนาการ

๑ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน), การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์

(พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๔), หน้า ๕๖.

ของคนในยุคนั้น เห็นภาพพจน์ได้อย่างใกล้เคียงกับจินตนาการของคนที่สุด^๑

ในวิทยานิพนธ์ ปริมาณหาบัตินเรื่อง ความงามในทวาทศมาส ของ น.ส.ดวงมน
 ปรินุณะ ได้แบ่งจินตนาการออกเป็น ๒ ประเภท โดยอาศัยหลักของ ไอ. เอ. ริชาร์ดส์
 (I.A. Richards) นักวรรณคดีวิจารณ์ชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดทฤษฎี วรรณคดีวิจารณ์
 แบบใหม่แบบตะวันตก ดังนี้

๑) จินตนาการประเภทแคบตายตัว จินตนาการประเภทนี้มีลักษณะสำคัญอยู่ที่
 บทอุปมาอุปไมย ซึ่งผู้อ่านเข้าใจได้ทันที เพราะให้ความหมายที่แน่นอน และไม่คลุมเครือ บท
 อุปมาที่เขาลักษณะนี้ อาจเป็นการเปรียบเทียบกับสิ่งที่รู้จักกันอยู่แล้ว ในแนวคิดที่รับสืบทอดกัน
 มา จนเป็นประเพณี จนเป็นการเอาอย่างความคิดของคนอื่นมากกว่า เป็นความคิด ความรู้สึก
 เป็นอารมณ์สะท้อนใจของตัวเอง ซึ่งเรียกว่า ถ้อยประเพณีแห่งวรรณคดี (Literary
 Tradition) ดังนั้น จินตนาการประเภทนี้ จึงไม่แสดงอารมณ์สะท้อนใจที่สลับซับซ้อน กวี
 ไคยนิยมยกเอาสิ่งที่ยักตักกันอยู่แล้ว ว่าดีงามมากกว่าเทียบ ทำให้ผู้อ่านรับรู้ได้ทันที โดยไม่อาจ
 ตีความให้แตกแขนงออกไปได้ในระดับลึกกว่านี้ เพราะกวีไคยเปรียบเทียบตามแนวประเพณี
 และอุดมคติดังกล่าว

๒) จินตนาการประเภทลึกลับซึ่งกว้างขวาง จินตนาการประเภทนี้จะต้องอาศัย
 การพิจารณาคำแต่ละคำในบทประพันธ์ ให้เห็นความหมายซับซ้อนในคำ และยังคงพิจารณา
 หลายคำประกอบกันให้เห็นความสัมพันธ์ ระหว่างคำจนสามารถตีความออกมาได้ชัดเจน
 จินตนาการประเภทนี้ จะชักนำผู้อ่านให้ตอบสนองตอบบทประพันธ์หรือวรรณคดีได้หลาย ๆ ทาง

^๑ เก็บความจาก กรมหมื่นราชนิพนธ์ประพันธ์, ภาษาวรรณคดีและ
วิทยาการ (พระนคร : กาวหนา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๖๑ - ๒, "ภาษาในวรรณคดี."

พร้อม ๆ กัน อย่างกว้างไกล โดยไม่ติดอยู่เฉพาะความหมายที่ตายตัว ของแต่ละคำเท่านั้น^๑

ในวิทยานิพนธ์นี้ จะติดตามความหมายและประเภทของจินตนาการ ดังกล่าวข้างต้น

ความไพเราะและภาพพจน์

ตามปกติ ความไพเราะงดงามของวรรณคดีนั้น จะขึ้นอยู่กับเสียงของคำและการใช้ถ้อยคำของกวี ในการศึกษาวรรณคดีไทยแบบเก่านี้ มักจะเน้นหนักไปในเรื่องความหมายและสัมผัสในของบทประพันธ์เป็นสำคัญ ถ้าความหมายของคำใดและมีสัมผัสในคือ สัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะมาก ก็ถือว่า บทประพันธ์นั้น ๆ ไพเราะ แต่การศึกษาวรรณคดีไทยในสมัยปัจจุบันนี้ ได้เน้นให้เห็นความสำคัญในเรื่องเสียงของคำประกอบไปกับความหมายด้วย พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแนะนำว่า ในการอ่านวรรณคดีนั้น ควรจะอ่านออกเสียง เพื่อที่จะฟังเสียงไพเราะอันเกิดจากสัมผัสและสำเนียง การใช้หูในการอ่านวรรณคดี จะทำให้ผู้อ่านใคร่รูสแห่งความไพเราะของเสียงได้ดียิ่งกว่าการอ่านด้วยตา ซึ่งหมายถึงการอ่านที่มองหาแต่คำสัมผัส ถ้ามีสัมผัสในมากก็ถือว่าไพเราะนั่นเอง

ด้วยเหตุที่ความไพเราะของวรรณคดีขึ้นอยู่กับเสียงของคำและการใช้ถ้อยคำ ดังนั้น ภาษาในวรรณคดีจึงเป็นสัญลักษณ์ กล่าวคือ เป็นเครื่องหมายที่แสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิด ผู้แต่งจะต้องรู้จักใช้ถ้อยคำที่เหมาะสม มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าความหมายธรรมดา มาเป็นเครื่องแสดงความรู้สึกนึกคิดของตนให้ดีที่สุด และในขณะเดียวกัน ถ้อยคำนั้น ๆ จะต้องทำความเข้าใจให้แกผู้อ่านและทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกนึกคิด และภาพพจน์ไปตามความประสงค์ของผู้แต่งด้วย ฉะนั้น ถ้อยคำในวรรณคดีนั้น นอกจากจะมีความหมายโดยตรงแล้ว

^๑ เก็บความจาก กวางมน ปรีปถณะ, "ความงามในทวาทศมาส" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์ แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖). (อัครสำเนาะ), หน้า ๒๐.

ยังคงมีลักษณะเป็นการเนาะภาพ (syn-esthesia) อีกด้วย^๑

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวว่า คำของคำในวรรณคดีนั้น มี ๔ อย่างด้วยกัน คือ คำของความหมาย ๒ อย่าง และคำของเสียง ๒ อย่าง ความหมายของคำในวรรณคดีที่มีอยู่ ๒ อย่างนั้น ได้แก่

... ความหมายตามไวยากรณ์อย่างหนึ่ง และ ความหมายที่เนาะภาพอีกอย่างหนึ่ง ความหมายที่ให้ไว้ในพจนานุกรมย่อมเป็นความหมายกลางๆ หรือ ความหมายมาตรฐาน ซึ่งมีใจทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อได้ผูกคำเข้าเป็นประโยคแล้ว คำหนึ่ง ๆ ย่อมมีความหมายที่เนาะภาพละเอียดวู้อออกไปอีก เนื่องจากความหมายของถ้อยคำที่หอมลอมเข้าประกอบด้วยกัน ...^๒

ส่วนคำของเสียง ๒ อย่างนั้น ทรงกล่าวว่า

... เสียงของคำที่ว่ามีอยู่ ๒ อย่างนี้ ได้แก่ เสียงตามพยางค์ คือ คุณภาพของเสียงสระและเสียงพยัญชนะ ในพยางค์หนึ่ง ๆ หรือหลายพยางค์เรียงกันเป็นลำดับ ซึ่งมีเสียงที่ซ้ำหรือสอดคล้องกันบ้าง และเสียงกระทบหรือเปรียบเทียบกัน contrast บ้าง ทั้งนี้ รวมทั้งสัมผัสสระ rhyme และสัมผัสพยัญชนะ alliteration นี้ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ก็ได้แก่อำนำ rhythm ของภาษา คือ ความกระเพื่อม

^๑ เก็บความจาก กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์. ภาษา วรรณคดี และ วิทยาการ (พระนคร : กาวหนา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๖๓-๔, "ภาษาในวรรณคดี".

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๖๕.

ไปแห่งองศา degree (ระดับชั้น) ของเสียงในประโยค องศาของเสียง
ไต่แกก้าลังแรง strength ระยะเวลา duration หรือระดับ
วรรณะ pitch ของเสียง ส่วนการกระเพื่อมไปนั้นไต่แก การเรียง
ลำดับเสียงในองศาต่าง ๆ เป็นจังหวะสม่ำเสมอ ซึ่งเรียกว่าลำน้...^๑

จะเห็นได้ว่า เสียงที่ซ้ำหรือสอดคล้องกันนั้น เป็นลักษณะของการสัมผัสสระ ซึ่ง
หมายถึง คำที่มีสระเป็นเสียงเดียวกัน ส่วนเสียงที่กระทบหรือเปรียบเทียบกันนั้น เป็นลักษณะ
ของการสัมผัสพยัญชนะ ซึ่งหมายถึงคำที่มีพยัญชนะเป็นเสียงเดียวกัน แต่มีเสียงสระเป็นคนละ
เสียง กิ่งที่ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงให้ตัวอย่าง ไว้ดังนี้

... "พัดซัด" เป็นสัมผัสสระ หรือที่กล่าวไวข้างต้นว่า เป็น
เสียงซ้ำหรือสอดคล้องกัน "พ่างเพียง" เป็นการสัมผัสพยัญชนะ โดยให้
มีเสียงสระกระทบกัน หรือที่เรียกข้างบนว่า เปรียบต่างกัน^๒

ส่วนลำน้ของเสียงนั้น เป็น ...

... สิ่งที่อ่านควยตาไม่ไต่ ต้องอ่านออกเสียงจึงจะเข้าใจได้
คำประพันธ์ทุกชนิดมีลำน้ แต่เป็นลำน้ที่แตกต่างกันไปตามประเภทของ
คำประพันธ์ กลอน กาพย์ โคลง ร่าย แต่ละประเภทก็มีลำน้ที่เป็นลักษณะ
ของตนเอง และไม่เหมือนกัน ลำน้ของฉันท ซึ่งมิหลุ คุรุ เป็นลักษณะ
สำคัญ ... ลำน้ของคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองของไทยนั้น กำหนด
จำนวนคำในวรรค ในบาท ในบท เป็ใหญ่ เช่น กลอนแปด วรรคหนึ่ง
ก็มี ๘ คำ เท่ากันทั้ง ๘ วรรค ซึ่งเป็นบทหนึ่ง ลำน้ของกลอนแปดก็มี

^๑กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ
(พระนคร : กาวหนา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๖๕, "ภาษาในวรรณคดี."

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๙.

ลักษณะสมำเสมอ...^๑

เมื่อคำของคำในวรรณคดีมีอยู่ ๔ อย่างดังกล่าว เสียงของคำและความหมายของคำ จึงมีความเกี่ยวของและสอดคล้องกันอย่างใกล้ชิด อันเป็นเหตุให้เกิดความไพเราะงดงามในวรรณคดี ทั้งนี้ ในการศึกษาวรรณคดีทั่วไป จึงควรศึกษาถึงความเกี่ยวของระหว่างเสียงของคำและความหมายของคำ เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายของคำได้อย่างลึกซึ้ง ในการศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะการวิจารณ์วรรณคดีในแง่สุนทรียศาสตร์ ตามแนวการวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตก ของ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ (I.A. Richards) ได้กล่าวถึงการศึกษามทประพันธ์ในตอนหนึ่งว่า

... จะต้องศึกษาและวิเคราะห์ความหมายของคำแต่ละคำ ทุกๆคำ และอาจจะรวมไปถึงทุกๆเสียง ทุกๆจังหวะ และความเคลื่อนไหวในมทประพันธ์หนึ่งๆอย่างละเอียด; โดยวิเคราะห์ลึกลงไปว่า คำ เสียง จังหวะ และความเคลื่อนไหวหนึ่งๆ ให้ความรู้สึก แสง สี เสียง ภาพพจน์ จินตนาการ ฯลฯ แก่ผู้อ่านอย่างไรบ้าง, ลึกซึ้งเพียงใดบ้าง หรือมีลำดับชั้น (Levels) ของความหมายที่ชั้นบ้าง...^๒

^๑เอมอร ชิตตะโสภณ, "พระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส" (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓). (อัครสำเนา), หน้า ๔๐-๑.

^๒ชลธิรา สักยาวัฒนา, "การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓). (อัครสำเนา), หน้า ๑๗๔.

นอกจากเสียงของคำและความหมายของคำที่ส่วประสานกัน จะก่อให้เกิดความไพเราะงดงาม
ในวรรคคี่แล้ว เสียงและความหมายของคำ ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างภาพพจน์ (Imagery)
ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ภาพในจินตนาการของผู้อ่าน หรือผู้ฟังที่เกิดขึ้นจากการใช้ถ้อยคำของกวีในบทประพันธ์
หรือวรรคคี่ และเป็นปฏิกิริยาขั้นแรก ที่จะทำให้อ่านผู้ฟังเกิดอารมณ์สะเทือนใจต่อไป ซึ่งจะทำให้เข้า
ถึงจินตนาการของกวีได้ลึกซึ้ง ในเมื่อวรรคคี่ จะแสดงภาพให้อ่านผู้ฟังเห็นโดยส่วนรวมออกมาที่
เดียวเลยไม่ได้ แต่จะต้องแสดงภาพเป็นส่วน ๆ ไป และผลสุดท้ายภาพนั้นก็รวมหน่วยกันเข้าให้อ่าน
เห็นภาพส่วนรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การใช้ถ้อยคำของกวีจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ถ้าผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจ
ความหมายของบทประพันธ์ได้อย่างลึกซึ้งถูกต้อง ภาพพจน์ที่ผู้อ่านผู้ฟังเห็นก็จะถูกต้องตรงกับความคิด
ของผู้แต่ง

ผู้เขียนจะกล่าวถึง คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ โดยจะพิจารณาในแง่ต่าง ๆ คือ
อารมณ์สะเทือนใจ จินตนาการ และ การใช้ถ้อยคำ ดังต่อไปนี้

ถ้าจะกล่าวโดยส่วนรวมแล้ว ผู้เขียนเห็นว่า อารมณ์สะเทือนใจอันเป็นจุดใหญ่ที่เป็นแรง
ผลักดันให้ผู้แต่งแต่งคำขอเรื่องขึ้นนั้น โดดเด่นความสะเทือนใจอันเกิดจากอารมณ์เลื่อมใสศรัทธาในพระ
พุทธศาสนาเป็นประการแรก ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วในข้อ ๔.๑ ซึ่งว่าด้วยลักษณะของเรื่องว่า
คำขอเรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระโหราธิบดี ดังนั้น จึงมีลักษณะของเรื่องเป็นชาคคในพระพุทธศาสนา
เมื่อเนื้อเรื่องมีลักษณะเช่นนี้ จึงแสดงให้เห็นชัดเจนว่า วรรณกรรมเรื่องนี้เกิดขึ้นเพราะอิทธิพลของ
พระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระพุทธศาสนาได้ทำให้กวีมีอารมณ์และความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธาในพระพุท
ธศาสนา แล้วก็นำเอาความรู้สึกนี้แสดงออกมาเป็นถ้อยคำโดยใช้ลักษณะคำประพันธ์ประเภทคำขอ
ดังกล่าว อารมณ์สะเทือนใจอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดคำขอเรื่องขึ้น ได้แก่ อารมณ์สะเทือนใจอัน
เกิดจากความรัก ซึ่งเป็นทั้งความรักระหว่างหนุ่มสาว ความรักระหว่างพ่อแม่ กับลูก รวมทั้งความเฝ้า
ระเทือนใจ อันเกิดจากการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักด้วย ผู้แต่งก็นำเอาอารมณ์เลื่อมใสศรัทธาและ
อารมณ์รักที่เกิดจากความห่วงใยระเทือนใจนั้นมาประกอบกันเข้า แล้ววาดเป็นจินตนาการขึ้นมา และ
แสดงออกด้วยถ้อยคำให้เป็น เรื่องราวที่มีลักษณะของเรื่อง เป็นแบบชาคค และมีแก่นเรื่องสำคัญอยู่ที่การ
พลัดพรากกัน และการติดตามหาต่อกันดังกล่าว

จินตนาการในคำขอเรื่องนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ส่วนใหญ่นักจะเป็นจินตนาการที่ทำให้การ
แสดงออกเป็นไปได้ในแบบแผนของเก่าที่ถือสืบต่อกันมา ดังที่เสฐียรโกเศศ เรียกว่า เป็นการถือคามปรัม
ปราคติแห่งวรรณคดี (Literary Tradition) ตามลักษณะของเรื่องชาคนั้น ในเนื้อเรื่องมัก
จะกล่าวถึงป่าหิมพานต์ และตัวละครจำพวกอมมนุษย์ต่าง ๆ อันได้แก่ เทวดา ยักษ์ ครุฑ นาค กินรี
 เป็นต้น ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ผู้แต่งหาได้เห็นจากความจริงหรือของจริงด้วยตาของตนเอง
ไม่ แต่เป็นการเห็นในความคิด คือ ได้รับหิ้งคำบอกเล่าสืบต่อกันมา จนกระทั่งถือเป็นแบบฉบับได้
เช่น ป่าหิมพานต์ตามจินตนาการของคนโบราณนั้น จะมีขอบเขตกว้างขวางเหลือคณานับ มีธรรมชาติ
ที่สวยงาม สะพรั่งไปด้วยพันธุ์ไม้มากมาย ที่เต็มไปด้วยดอกผล ส่งกลิ่นหอมชื่นใจ มีสัตว์นานาชนิด มีภูเขา
หิมพานต์ที่สูงถึง ๕๐ โยชน์ มียอดเขาน้อยใหญ่อยู่มากมาย มีสระใหญ่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติถึง
๗ สระ ซึ่งแต่ละสระก็การคาบไปด้วยดอกบัว พันธุ์ไม้ม่า และสัตว์นานาชนิด สวยงามเป็นที่สุด
 เป็นต้น หรือ อมมนุษย์ประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวในจินตนาการของคนโบราณนั้น จะมีอิทธิฤทธิ์เหนือกว่า
มนุษย์ธรรมดา และมีรูปร่างลักษณะแตกต่างกันไป เช่น เทวดา จะมีรูปร่างงดงามยิ่ง จนสุดที่จะหาคำมา
กล่าวชมได้ จนกระทั่งมีคำเปรียบเทียบความงามของตัวละครในวรรณคดีว่า "งดงามเหมือนเทวดา
หรือนางฟ้า" ยักษ์จะมีรูปร่างใหญ่โตมหึมา มีกำลังมาก มีเขี้ยวอกสองข้างปาก มีจิตใจร้าย
อำมหิต ส่วนกินรี จะมีรูปร่างท่อนบนเป็นมนุษย์ท่อนล่างเป็นนก เป็นต้น ซึ่งจินตนาการเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้
นี้ได้ถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมา เมื่อวิไลนำปากกล่าวไว้ในวรรณคดี ก็จะวาดภาพขึ้นตามความนึกคิดที่รับ
สืบต่อกันมานั้น ฉะนั้น จินตนาการที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้จึงมักจะแสดงออกมาในรูปที่คล้ายคลึงกัน จะมี
แตกต่างกันบ้าง ก็เป็นเพียงส่วนย่อย เช่น กวีคนหนึ่งอาจจะบรรยายธรรมชาติในป่าหิมพานต์ได้พิสดาร
กว่ากวีอีกคนหนึ่ง เป็นต้น แต่ถึงแม้ว่า จินตนาการของผู้แต่งในคำขอเรื่องนี้ จะเป็นจินตนาการใน
แบบที่ถือปรัมปราคติแห่งวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ อันมีเหตุเนื่องมาจากลักษณะของเรื่อง เป็นสิ่งบังคับ
ประการหนึ่ง และอาจจะเนื่องมาจากผู้แต่งได้อาศัยต้นเค้าจากรายแก้ว เรื่อง เจ้าสุวัตรมาแต่งซึ่งเป็น
เสมือนสิ่งบังคับโดยปริยายอีกประการหนึ่งก็ตาม ผู้แต่งก็ยังมีจินตนาการที่เป็นสิ่งเฉพาะตัวอยู่ในนัย
ในการพรรณนาความงามของตัวละครและบทกวีสรวล ซึ่งแฝงด้วยการเปรียบเทียบอันคมคายบางบท
ซึ่งจะได้นำมาอย่างละเอียดในตอนต่อไป

ส่วนการไต่ถามในคำขอเรื่องนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ผู้แต่งโคโธกอลกลางาย ๆ ไม่วิจิตรทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากว่า ผู้แต่งมุ่งหมายจะให้วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่เข้าใจกันในชั้นระดับชาวบ้าน เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดภาพพจน์และอารมณ์สะเทือนใจไปตามเนื้อเรื่อง ผู้แต่งจึงไต่ถามคำอื่นเป็นสามัญไมโคโธกอลสูง ๆ ซึ่งชาวบ้านอาจจะไม่เข้าใจแต่ประการใด สำหรับความไพเราะในคำเสียงของคำนั้น จะเห็นได้ว่า เสียงของคำตามพยางค์อื่นเกิดขึ้นมากเสียงที่ซ้ำหรือสอดคล้องกัน และเสียงกระทบหรือเปรียบเทียบกันในคำขอเรื่องนี้ก็มีอยู่เหมือนกัน ส่วนในคำนำนั้น วรรณกรรมเรื่องนี้ก็มีลักษณะคำนำเป็นแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ซึ่งกำหนดจำนวนคำในวรรคเป็นสำคัญ ดังที่กล่าวมาแล้ว ใน บทที่ ๒ นี้ว่าควยที่มากและลักษณะกาพย์ของกานนาไทย ลักษณะของคำประพันธ์ดังกล่าวจึงทำให้เกิดวังหวะและดีดออยู่ในตัว อันทำให้เกิดความไพเราะในคำเสียงโคมากกวารอยแก้ว ส่วนในคำความหมายของคำนี้ ผู้แต่งจะใส่ใจทำงาน ๆ แต่ในคำขอบางตอนก็ให้ความหมายที่แนบภาพแก่ผู้อ่าน ผู้ฟังได้ชัดเจนดี ดังที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงอย่างละเอียดโดยยกตัวอย่างมาประกอบให้เห็นชัดเจนในตอนต่อไป

เท่าที่กล่าวไปแล้วนั้น เป็นการวิจารณ์คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวกำ โดยส่วนรวม ในแง่อารมณ์ สะเทือนใจและจินตนาการของผู้แต่ง ตลอดจนการไต่ถามคำอื่นทำให้เกิดความไพเราะและภาพพจน์แก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง เพื่อเป็นการสนับสนุนการวิจารณ์ที่กล่าวมาแล้ว ได้เห็นจริงและชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนจะยกเอาบทประพันธ์ที่เด่น ๆ ในคำขอเรื่องนี้ได้แก่ บทตามความงามของตัวละคร บทกำสรวล และบทชมธรรมชาติ มาวิจารณ์อย่างละเอียดอีกทีหนึ่งในแง่ต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ดังต่อไปนี้

๔.๓.๖ ความงามของตัวละคร

คามปกติ กวีมักจะนิยมพรรณารูปร่างลักษณะของตัวละคร โดยเฉพาะตัวเอกของเรื่องไว้อย่างยืดยาว เพื่อให้แน่ใจให้เห็นความงดงามของตัวละครอย่างชัดเจน แต่ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวกำนี้ ผู้เขียนสังเกตเห็นว่า ผู้แต่งไม่ได้พรรณนาไว้มากนัก การกล่าวถึงเจ้าสุวัตร พระเอกของเรื่อง ก็พรรณนาไว้เพียงว่า เจ้าสุวัตรมีลักษณะประเสริฐบางประการคล้ายกับ

กับลักษณะมหาบุรุษประการที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า และความงามของเจ้าสุวัตรนั้น ก็ได้โปรดปรณาอย่างละเอียด แคะพิจารณาได้จากการพรรณนาที่แทรกอยู่บางตอน และการที่ตัวละครตัวอื่น ๆ กล่าวพาดพิงถึงเท่านั้น จึงกล่าวมาแล้วในข้อ ๔.๒ ส่วนตัวละครที่ผู้แต่งพรรณนาเอาไว้มากกว่าตัวละครอื่น ๆ ก็มีเพียง ๒ ตัว ได้แก่ นางบัวคำ นางเอกของเรื่อง และนางเทพไท่ทวดคาชายาคนที่ ๗ ของเจ้าสุวัตร

ผู้แต่งได้พรรณนาความงามของนางบัวคำ ไว้ดังนี้

ยังมีริศา ผิวใลสว่างหน้า	มาเกิดเทศห้องทุมมา
มีองกะลวน ถูกถวนหุตา	มีลักขณา คึงกลมแฉวแหลว
สองใสววรรณ ผ่องพรรณเผ็ดแฉว	เหมือนมณีจินฉาติมุก
วรรณะเรื่องงาม เป็นกึ่งไฟลุก	ออยมอยหน้าใสภา ^๑

(เด็กหญิงผู้หนึ่งมาเกิดในคอกบัว เด็กหญิงผู้หนึ่งรูปร่างถูกต้องตามลักษณะคือ อ่อนแอกลมกลิ้ง มีผิวพรรณงอใสเหมือนนม และเรือเรื่องงามเหมือนเปลวไฟคุ้งคางยั้ง)

นอกจากผู้แต่ง จะกล่าวถึงลักษณะรูปร่างอันสมส่วน อ่อนแอ กลมกลิ้งคางของนางบัวคำไว้ว่า "คึงกลมแฉวแหลว" แล้ว จะเห็นว่า จุดที่ผู้แต่งมุ่งจะพรรณนาได้แก่ ความงามของผิวพรรณ ผู้แต่งใช้คำว่า "ผิวใส" ซึ่งหมายถึง ผิวที่เกลี้ยงเกลา ไร้อาหิ และในขณะที่เดียวกันก็อ่อนน้อม และนวลบางราวกับจะมองทะลุผ่านไปได้ เรามักจะเปรียบเทียบกันว่า "ผิวใสเหมือนคังผิวทารก" เพราะผิวของทารกนั้นมีความอ่อนน้อม เกลี้ยงเกลา และบางใสจนกระทั่งมองเห็นสายเลือดและเส้นเลือดเล็ก ๆ ที่พราวกระจายอยู่ใต้ผิวหนังใค้อย่างกลาง ๆ ทำให้เรามองอยากสัมผัสจับต้องด้วยความทะนุถนอม เพราะจะมีความรู้สึกเหมือนกับสัมผัสสิ่งที่เปราะบาง ถ้า "ผิวใส" จึงเต็มไปด้วย

^๑ "ถาวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓.

ความหมายจะให้ความรู้สึก เมื่อประกอบเข้ากับคำว่า "สว่างหน้า" เป็น "ผิวใสสว่างหน้า" ความหมายของคำก็ยิ่งแน่นทึบขึ้น คำว่า "สว่าง" ก็คือ ความแจ่มจ้า ความกระจ่าง มีแสง ไม่มีดมัว ฉะนั้น "ผิวใส" ที่ทำให้ "สว่างหน้า" ของนางบัวคำนั้น ก็หมายความว่าถึง ผิวพรรณที่งดงาม เปล่งปลั่ง คุ่มมวอล บางใส และไร้ตำหนิใด ๆ ทำให้ใบหน้าของนางสว่างแจ่มตาและจับตาแก่นักผู้แต่งโคพรรณมาถึงความงดงามของผิวพรรณดีกว่า "ส่องใสวรรณ ผ่องพรรณเบิกแฉว เหมือนมณีสินชากิมุก" การเปรียบเทียบความงดงามของผิวว่าเหมือน "มุก" นี้ ก็ยิ่งทำให้เห็นความอุ่มเอิบ เปล่งปลั่งและบุ๋บของของผิวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และนอกจากนั้น ผิวพรรณของนางบัวคำยัง "เรืองงาม เป็นคังไฟลุก" อีกด้วย คำว่า "เรือง" ก็คือ ความสุกใส กระจ่างเหมือนกับจะเปล่งออกมาเป็นรัศมีได้ คังนั้น ที่ผู้แต่งเปรียบว่า "เรืองงาม เป็นคังไฟลุก" นั้น ความหมายของคำ จึงเข้ากันได้เป็นอย่างดี เพราะไฟที่ลุกโพล่งย่อมจะเปล่งรัศมี ออกมารอบตัว ผิวพรรณที่ "เรืองงามถึงไฟลุก" นี้ ก็จะหมายถึง ผิวที่งดงามเปล่งปลั่งราวกับจะส่งประกายเรืองเรืองออกมา ทั้งกระจ่างสะอาดคล้ายกับความโชติช่วงของเปลวไฟไควย หรืออีกนัยหนึ่ง น่าจะมีความหมายว่า ความงดงามของรูปร่างลักษณะ และผิวพรรณของนางบัวคำนี้ เปรียบเสมือนสิ่งที่จุดไฟปรารถนาของบุรุษเพศให้ลุกโพล่งขึ้น ยามเมื่อเห็นนางก็ได้

นอกจากนั้น ผู้แต่งโลกกล่าวถึงความงามของผมนั้นนัยนาคาของนางบัวคำ ว่า
 ผมนกเขียว บถาวรอง เลิงแลยเกลี้ยงค่านิล^๑
 (ผมนกเป็นสีค้ำสนทราวกับนิล ไม่ต้องไขของผมห่วงช่วยในการเกาคผนเลย)

และ
 สองคาเขียว วรรณไววองวิก ลักษณะถูกถวนเพิงพอ^๒

จะเห็นว่า ผู้แต่งกล่าวถึงผมนั้นนัยนาคาของนางบัวคำว่าเป็นสีเขียวอันเป็นการชมความงามที่แปลกออกไป เพราะโดยปกติ กวีมักจะกล่าวชมผมนั้นนัยนาคาของนางในวรรณคดีว่า

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓

^๒ เรื่องเดียวกัน, บทที่ ๕.

คำสนธิ ซึ่งอาจจะเปรียบกับนิลหรือสิ่งอื่น ๆ ตามความนึกเห็นของกวี อย่างไรก็ตาม ในคำขอเรื่องนี้ ผู้แต่งกัมมของนางบัวคำว่า คำเหมือนนิลเหมือนกัน คือ นอกจากจะชมว่า "ผมตกเขียว" แล้ว ยัง "เลิงแสบเกลี้ยง ค่านิล" อีกด้วย คำ "เลิงแสบเกลี้ยง" นั้น หมายถึง ความอ่อนสลายเป็นเงางาม ฉะนั้น ผมของนางบัวคำ ที่ "เลิงแสบเกลี้ยง ค่านิล" นั้น ก็หมายถึงผมที่คำสนธิและอ่อนสลายเป็นเงางามนั่นเอง เมื่อพิจารณาคุณค่าประพันธ์ที่ว่า "ผมตกเขียว" และ "เลิงแสบเกลี้ยง ค่านิล" แล้ว จะเห็นว่า มีความหมายที่ต่อเนื่องกันอยู่ ก็ หมายถึงผมที่อ่อนสลายเป็นเงางามและตกคำสนธิ จนดูเหมือนกับจะออกเป็นสีเขียว เพราะความค่าและความเลื่อมมันของเส้นผมนั้น ฉะนั้น ในทำนองเดียวกัน ที่ผู้แต่งกล่าวว่า "สองคาเขียว" นั้น ก็หมายถึงดวงตา ที่คำสนธิ เป็นมันฉล้นคู่ดวงมายิ่งนั่นเอง นับว่า ผู้แต่งใจคำใดอย่างเหมาะสม

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า คำแต่ละคำที่ผู้เขียนยกมากล่าวนั้น นอกจากจะมีความหมายทางไวยากรณ์ คือ ความหมายตามธรรมดาแล้ว ยังมีความหมายเฉพาะภาพ ที่ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นภาพพจน์ ความงามของนางบัวคำอีกด้วย และเมื่อพิจารณาถึงเสียงของคำแล้ว จะเห็นว่า มีเสียงซ้ำและสอคล้องกัน เช่น "แฉ่วแฉ่ว" "อ้อยมอ" ซึ่งเรียกว่าสัมผัสสระ และยังมีสัมผัสพยัญชนะ คือ มีเสียงสระกระทบกัน หรือเปรียบต่างกัน เช่น "เททห้องทุม" "ถูกถวน" "มองพรรณเผือกเผ่ว" "เลิงแสบ" และ "วรรณไววองวิก" เป็นต้น อันทำให้เกิดความไพเราะพอสมควร นอกเหนือไปจากทำให้ความหมายของคำประพันธ์สมบูรณ์ขึ้น

ส่วนความงามของนางเทพไทเทวคานั้น ผู้แต่งพรรณนาไว้ว่า

สื่อเกศฟ้า เหมือนอินทรจักเหลา	รูปโฉมเลา เนื้อลิกเลียนเกลี้ยง
นิ้วถวคเกี้ยวกลม ผมเขียวเลิงเกลี้ยง	สูงค่าหอวางคัก
ดวงนัยนา ไหลสลิกเนศรพรม	สองเกาคังคังบัว
แฉวกิ้วแฉว งามเงาสมคัว ^๑

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

(มีรูปร่างงามโคสค์ส่วนเป็นเลิศ เหมือนกับพระอินทร์โคแต่งสร้างไว้
 นีวพรรณ เกดียงเกลลาเปล่งปลั่ง นีวกรมกลัง หมอนสลดยคำสนิท
 เป็นเงางาม ควงกาคำขลิมมีชีวิตชีวา ทรวงอกขงคังคังงามเหมือน
 คอกบัว เอวคอก กูงามสมคัว)

จะเห็นว่า ผู้แต่งโคพรรณนาคความงามของนางเทพไทเทวคาไว้คล้ายคลึงกับความงาม
 ของนางบัวคำ กล่าวคือ ชมความเปล่งปลั่งเกลี้ยงเกลางของนางว่า "เนื้อลิดเลี่ยน
 เกดียง" ชมความอ่อนสลดยคำสนิทเป็นเงางามของนางว่า "นมเขียวเลิงเกลี้ยง" ซึ่งทำให้เกิด
 ความหมายเนาะภาพขันคังกล่าว นอกจากนั้น ผู้แต่งยังโคพรรณนารูปร่าง อังคงามของนางไว้กว่า
 เหมือนอินทจักเหลา" ความปกติ ความงามของหญิงที่งามประหนึ่ง "เหลา" นั้น ก็ให้ความรู้สึก
 และภาพพจน์อันงามยิ่งแก่ผู้อ่านและผู้ฟังอยู่แล้ว เพราะคำ "เหลา" หมายถึง การทำให้เรียบ
 กลมงามกว่าปกติ ควยการตกแต่ง ความงามของนางเทพไทเทวคาที่เหมือน "อินทจักเหลา" นั้น
 จึงยิ่งเนนให้เห็นภาพพจน์ที่งามยิ่งขัน เพราะพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งซึ่งประทับอยู่บน
 สวรรคคังคาวคิงส์ ตามคอกมคติของเรานั้นเป็นเสมือนตัวแทนอย่างหนึ่งของความดำเลิศในคานคาง ๆ
 ฉะนั้น ความงามของนางเทพไทเทวคาที่ดู "เหลา" ควยหัตถ์ของเทพเจ้า คือ พระอินทร์ นั้น
 ก็ยอมรับความงามเป็นเลิศหาที่เปรียบโคยาก นอกจากนั้น ผู้แต่งยังโคชมความกลมกลึงงามของ
 นีวว่า "นีวคดเดี่ยวกลม" และชมเนนท้าวางคางอย่าง "โจหลิด" ในคินนี้ ทำให้เราเห็นภาพ
 ควงคาที่ดำเป็นมันขลิม โใบกระคาง แกมมีชีวิตชีวาคงามควยอารมณ์และความรู้สึกที่น่ายอยู่ในแววคา
 ทั้งคูนัน ส่วนทรวงอกของนาง ผู้แต่งก็พรรณนาไว้ว่า "องเตาคังคังบัว" การที่ผู้แต่งโคคางาย ๆ
 มาพรรณนาคว่า ออกทังคูนาง "คังคังบัว" นั้น ก็ให้เกดภาพพจน์ที่คเจเนว่า ออกของนางคองอิม
 เขียว คังคัง โโครูปคางม และยังมีนีนคูนอง ออกสีเร่องามคองคูนันนวล เหมือนความงามของคอกบัว
 อีกควย ผู้แต่งโคพรรณนาคคองว่า "เอวคัวแกวงามเงาสมคัว" คำ "คัว" และ "แกว" หมายถึง
 ความคอก เล็ก แต่โครูปคางม "เอวคัวแกว" จึงหมายถึง เอวที่คอกเล็กแต่โคส่วนคังคางม
 เหมาะสมกับรูปร่างลักษณะของนางนินเอง

การใช้คำพรรณนาคความงามของนางเทพไทเทวคานี้ ผู้เขียนเห็นว่ามีเสียงไพเราะพอ
 ประมาณ ควยมีเสียงกระทหรือเปรียบคางกัน คังที่เรียกว่า สิมมีตพยัญชนะ คือ "ลิดเลิด"

"ลิลิเลียน" "ถวคเกี้ยว" "โกลลิลิก" "เก๋ตัง" และ "งามเงา" ซึ่งแต่ละคำ ก็ให้ความหมาย สมบูรณ์ เกือบประพันธ์คงกล่าวมาแล้ว

การพรรณนาลักษณะของตัวละครฝ่ายหญิงนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ความงามของหญิงที่ผู้แต่ง ได้เห็นเป็นอารมณ์สะเทือนใจที่หาใหญ่แต่ง เกิดมโนภาพสร้างจินตนาการ เป็นหญิงที่ทรงความงามอย่าง เยี่ยมยอดเหมือนนางบัวคำ และนางเทพไทเทวดา จุดที่ผู้แต่งประทับใจที่สุด ก็คือ ความงดงามของ ผิพรรณ จะเห็นได้ว่า ผู้แต่งได้กล่าวชมความงามของผิพรรณของนางบัวคำ ชำ ๆ กัน ในบท ประพันธ์ตอนหนึ่ง ๆ จนผู้อ่านและผู้ฟังอาจรู้สึกว่าเป็นการพรรณนาม้าซาก แต่เนื่องด้วยผู้แต่งเข้าใจ ใจคำที่แตกต่างกัน แต่มีความหมายสนับสนุนกันคงกล่าวข้างต้น จึงทำให้การพรรณนาชำ ๆ เป็นการ ย้ำให้เห็นความงดงามได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และหากการพรรณนารูปโฉมของนางบัวคำนั้น จะเห็นว่า ผู้แต่ง มีแนวความคิดและจินตนาการที่แปลกและกว้างขวางออกไป ได้แก่ การชมความงามของผิพรรณ ว่า เรื่องงามเหมือนกับไฟลุก และกล่าวชมความงามของดวงตาและเส้นผมว่า เป็นสีเขียว ซึ่ง เรียกได้ว่า เป็นจินตนาการเฉพาะตัวของผู้แต่งเอง แต่อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งก็ยังไม่ทิ้งแนวความคิด ในเรื่องความงามของหญิงตามแบบแผนที่ถือมาแต่เดิม คือ เปรียบความงามของตัวละครฝ่ายหญิง ว่า เหมือนกับนางฟ้านางสวรรค์ หรือ่งงามเหมือนกับเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งมาสร้างไว้ ดังที่ผู้แต่ง ได้กล่าวชมโฉมนางบัวคำไว้ในตอนหนึ่งว่า

เหมือนอินทร์แดง แต่งสร้างแต่ฟ้า เหมือนสาวแห่หงษ์ดาวคิงส์^๑
 (รูปโฉมเหมือนพระอินทร์ แต่งสร้างขึ้น งามราวกับลาวสวรรค์ลงมาจากดาวคิงส์)
 หรือ ชมโฉมนางเทพไทเทวดาว่า
 ลือเลิ่ก่า เหมือนอินทร์จักเหลา ๒
 (งามเป็นเลิศ เหมือนพระอินทร์ มาแต่งสร้างไว้)

^๑ "คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๕.

การที่ผู้แต่ง กล่าวชมโฉมนางบัวคำ และนางเทพไท่เทวดาตามแบบแผนเดิม ที่เรียกว่า ตี้อบรมปราศศิแห่งวรรณคดีนั้น เนื่องจากว่าในจินตนาการของพวกเรา ก็คิดว่า สิ่งที่ดีเลิศที่สุดจะอยู่ใน เมืองสวรรค์ทั้งนั้น คั้งที่เสฐียรโกเศศได้กล่าวไว้ว่า

... เมืองสวรรค์มีอยู่ในจินตนาการ ก็ นึกเป็นมโนภาพนั้นมีจริง เป็นสวรรค์ที่ใคร ๆ ก็เกยนึกแต่จะฝันไปอยากไปอยู่ สิ่งใดดีเลิศงามเลิศ อันหาไม่ได้ในเมืองมนุษย์ ก็นึกว่าสวรรค์มีทั้งนั้น แล้วถือเอาเป็น มาตรฐานสำหรับเปรียบเทียบกับสิ่งดีเลิศในเมืองมนุษย์ เช่น กล่าวว่ งามเหมือนเมืองสวรรค์ สวยเหมือนนางฟ้า ...^๑

และเมื่อ

... ท้องการจะแสดงความงามของกนกชนิดที่งามเลิศเป็นเอกมกคิ ก็นำรูปและลักษณะ เทวดานางฟ้า มาเป็นมาตรฐานความงาม อย่างที่กล่าวว่ เหมือนนางในคุสึกลางมาคิน ...^๒

คั้งนั้น เมื่อผู้แต่งต้องการจะให้ผู้อ่านและผู้อ่านใจได้เห็นความงดงามที่เป็นเลิศของนางบัวคำ และนางเทพไท่เทวดา ผู้แต่งจึงได้ตี้อบรมปราศศิแห่งวรรณคดีกล่าวชมโฉมนางทั้งสองว่ งาม เหมือนกับนางฟ้า และราวกับพระอินทร์ ลงมาแต่งสร้างไว้คั้งกล่าว^๓

^๑เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^๓ โดยนัยเดียวกัน การกล่าวชมโฉมเจ้าสุวัตรว่ "เหมือนองค์อินทร์" คั้งกล่าวมาแล้ว ในข้อ ๔.๒ ว่าด้วยลักษณะตัวละครนั้น ก็เป็นการชมโฉมแบบที่ตี้อบรมปราศศิแห่งวรรณคดีเช่นกัน

ความงามของตัวละครทั้งสองนางนี้ อาจกล่าวได้ว่า ผู้แต่งได้ประกอบขึ้นจากความงาม ความธรรมดาอันเป็นความงามแห่งธรรมชาติ และความงามทางสุนทรีย์ภาพ คือ งามตามความรู้สึกของผู้แต่งที่มักเห็นอยู่ในใจเข้าด้วยกัน ความงามตามธรรมดานั้น เป็นเหมือนอย่างถนนที่มีรูปร่างหน้าตา งดงามและมีผิวพรรณนุ่มนวล ตามที่ผู้แต่งเคยพบเห็นมา และเมื่อผู้แต่งกล่าวเป็นถ้อยคำชมโหม ก็ไม่ได้ชมอย่างตรงกับความจริง หรือตัวจริงนั้น แต่ได้นำเอาอุดมคติของตนประกอบเข้าไปกับตัวจริงให้เกิดเป็นความงามในอุดมคติขึ้น^๑ ในคราวขอเรื่องนี้ ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นลักษณะความงามตามที่ผู้แต่งได้เห็น ในตอนที่กล่าวชมโหมนางบัวคำว่า

ผมกขเขี้ยว บถาว์ของ เลิงแลบเกลี้ยงค่านิล^๒
 การที่ผู้แต่ง กล่าววามกขค่านิล "บถาว์ของ" (ไม่ตองใจของผม) นั้น เป็นเพราะภาพของหญิงงามตามผู้แต่งเห็นในความจริงนั้น ตองใจของผม เขาชวยในการเกล้าม ความลักษณะของการแต่งผมของหญิงลานนาไทย ในสมัยนั้น ฉะนั้น การพรรณนาคความงามแห่งเรือนผม ของหญิงงาม เช่น นางบัวคำ ภายใความกึกหรือจินตนาการของผู้แต่งจึงตองคค่านิล และไม่ตองใจ ของผม อันเป็นความงามในอุดมคติที่ผู้แต่งนำไปประกอบเข้ากับความงามตามธรรมชาติดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง

การใชถ้อยคำพรรณนาคความงามของตัวละครฝ่ายหญิงนี้ แม้บางคณผู้แต่ง จะใชถ้อยคำ ที่มีความหมายเนาะภาพดังกล่าวมาแล้วข้างคณ ก็จะได้เห็นว่า ผู้แต่งมิได้พรรณนาคลักษณะความงามไว้ อย่างกรบถวน แต่โดยมากกล่าวแต่เพียงบางส่วเท่านั้น เช่น การพรรณนาคความงามของนางบัวคำ ก็กล่าวถึงผิวพรรณ ผม นัยนค และลักษณะรูปร่างทั้งคงามสมส่ว การพรรณนาคความงามของ

^๑ เก็บความจาก เสือยรโลกเสศ (พระยาอรุณานนทราชชน), การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณ-
 ศิลป์ (พระนกร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๔), หน้า ๑๓๘.

^๒ "ก่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓.

นางเทพไทเทวคา ก็กล่าวถึงลักษณะรูปร่าง ผิวพรรณ นิ้ว แขน นัยน์ตา ทรวงอก และเอว ความปกติ กว๊มก็จะชมความงามของนางในวรรณคดีไปที่ละสวนจนครบถ้วน เช่น ในกาพย์ห่อโคลงนิราศพระบาท พระนิพนธ์เจ้าเพชรรมธิเบศร์นั้น ได้กล่าวชมความงามของนางผู้เป็นที่รัก ตั้งแต่ แขน คิ้ว ตา จมูก ปาก ตลอดจนรูปร่างส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย และกล่าวถึงความงามโดยสรุปอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทำให้ผู้อ่าน และผู้ฟังเห็นภาพพจน์อย่างชัดเจน ไปที่ละส่วน ๆ จนครบถ้วน แต่การชมความงามของนางบัวคำและนางเทพไทเทวคาในกาพย์เรื่องนี้ ผู้แต่งได้หยิบยกเอาความงามเพียงบางส่วนของนางแต่งประทับใจขึ้นมากล่าวไว้ และ กล่าวถึงรูปร่างลักษณะโดยสรุปวางความยิ่งเท่านั้น ดังนั้นผู้อ่านและผู้ฟังก็จะเห็นภาพพจน์ และเกิดอารมณ์สะเทือนใจในความงาม ของนางทั้งสองในส่วนที่กว้างขึ้นมากล่าวถึง และในขณะเดียวกัน ก็จะต้องใจจินตนาการของตนเองมาเสริมสร้าง ความงามของนางในส่วนที่ผู้แต่งมิได้กล่าวถึง ให้เป็นความงามโดยสมบูรณ์ขึ้นในมโนภาพของตน จึงจะทำให้เกิดภาพพจน์ที่ชัดเจนและมีอารมณ์สะเทือนใจ ตามที่ผู้แต่งต้องการ มิฉะนั้น ภาพพจน์ที่ผู้อ่านและผู้ฟังได้รับก็จะไม่คงความสมบูรณ์เท่าที่ควร

๔.๓.๒ บทกวีสรवल

แม้เรื่องในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ มักจะนิยมเสนอความงดงามของชีวิตในด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า เรื่องราวความเป็นอยู่ของคนชั้นสูง เช่น ท้าวพระยามหากษัตริย์ก็ตาม แต่กวีก็ยังนิยมสอดแทรกรสแห่งความโศกเศร้าอันเกิดจากความพลัดพรากจากกัน ความตาย และความไม่สมหวังเข้าไปในเนื้อเรื่อง เพื่อเป็นการเพิ่มความงามของวรรณคดี ในกาพย์ห่อเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ก็มีไฉไลแว่นที่จะกล่าวถึงรสแห่งความโศกเศร้าอันเกิดจากความพลัดพรากนี้เช่นกัน ผู้แต่งได้พรรณนาถึงความโศกเศร้าของตัวละครในเรื่องไว้หลายตอนด้วยกัน ซึ่งผู้เขียนจะยกมากล่าวเป็นตัวอย่างเพียง ๒ ตอน คือ ตอนนางบัวคำคร่ำครวญเมื่อเจ้าสุวัตรถูกพรานยิงตาย และตอนเจ้าสุวัตรพบกับนางสุกกระรัก เท่านั้น เพราะ ผู้เขียนเห็นว่า ผู้แต่งมีอารมณ์สะเทือนใจ จินตนาการ และการใช้ถ้อยคำแสดงออกในบทกวีสรवलแต่ละตอนเป็นไปในทำนองเดียวกัน ดังนี้

ก. ตอนนางบัวคำคร่ำครวญเมื่อเจ้าสุวัตรถูกพรานยิงตาย บทกวีครวญของนางบัวคำนี้ เป็นคำวาทที่มีถ้อยยาวถึง ๑๑ บทด้วยกัน ในแต่ละบทจะพรรณนาถึงลักษณะอาการที่นางบัวคำแสดงความรู้สึกอย่างสุดซึ้ง พร้อมกับคร่ำครวญรำพันสลับกันไป ดังที่ผู้เขียนจะยกตัวอย่าง

มาเพียง บางบท กิ่งนี้

ประทุมมา หันผิวขบงม	นางหอมอุ้มกิ่งคำ
หันยั้งปิ่นพิง ถูกเจ้าหักชำ	นางกอดอุ้มกล้ำ คนคว้างเจ้า
หันผิวคำ หนาคำกล้ำเฝ้า	เลือกไหลยว้าพั้งอาบยอย
โอยทุกซัง แมกอนคิ้วชอย	คืออกให้เรณ

ประทุมมา แม่ให้จุมพอง	ทอผิวแก้ววิงวอน
ว่าเจ้าที่รัก มาทอกลมซ่อน	หักคางคองคอน หินชก้วย
มาละบัวคำ แม่ไว้เป็นหมาย	อญูกองคองไพรหาทาง

มาเวทนา หิวแรงหอกหัก	สยุมทาวกลิ้งไปมา
แสนโศกทุกซัง โศกเฝ้าไร่ไสภา	หอบเอากายา ผิวคนไว้หมั้น
ฝรวมกลอกกวง กับอกหอบฝัน	รำเรณปากพอง

กอดเอาบัว สะฮ้อคให้	ปุรวินคูไชนอย
ฝรวมหอบเอาเจ้า จูบมกะกอย	สยุมทาวกลิ้งไปมา ^๑

(นางประทุมมาเห็นเจ้าสุวัตรชบอย ก็ประกองขึ้นมา จึงเห็นลูกขนูปักคากายของ
เจ้าสุวัตร นางก็กอย ๆ ลูกค้ำกายของเจ้าสุวัตรอยู่ไปมา พอเห็นหน้าของ
เจ้าสุวัตรมีค้ำคำ ทั้งเลือกก็ไหลอาบทั่วกาย นางจึงถือกรองให้กร้าครวญ
ควยความทุกข์ให้ก้อย่างยั้ง

^๑"กาวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

นางประทุมมาประคองร่างเจ้าสุวัตรเอาไว้พร้อมกับร้องไห้รำพันว่า ผู้เป็นที่รัก
ของนางมาทอคทั้งนางไว้ให้เป็นหม้ายอยู่ท่ามกลางป่าเขาคงไพรนี้

.....

นางชวนเซลมกลิ้งไปมาค้วยกวางโลกเสรำและหมกแรง นางร้องไห้พร้อมกับ
ประคองกอด เจ้าสุวัตรไว้แนบอก และพร่ำรำพันด้วยความเสียใจ

.....

นางสวมกอดเจ้าสุวัตรเอาไว้ พร้อมทั้งจูบขยิบไปมา นางร้องไห้คร่ำครวญ
จนลมกลิ้งทรงกายไม่อยู่ค้วยกวางเสรำโศก เป็นที่น่าเวทนาสงสารเป็นอย่างยิ่ง)

จะเห็นว่า ผู้แต่งได้พรรณาลักษณะอาการที่นางบัวคำแสดงความเศร้าโศกซ้ำ ๆ กัน
อยู่ในแต่ละบท ได้แก่ การสวมกอดหรือประคองเจ้าสุวัตรไว้แนบอก การถือกรอ้งไห้คร่ำครวญ
รำพันด้วยความเศร้าเสียใจ การชวนเซลมกลิ้งเพราะทรงกายไว้ไม่อยู่ แล้วนางก็หวนกลับไป
ประคองกอดร่างของเจ้าสุวัตร และกรวญคร่ำรำพันอีก จนเวียนกันอยู่เช่นนั้นหลายครั้งหลายครา แต่
การพรรณานี้ ๆ กันดังนี้ ก็ไปทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเกิดความรู้สึกเบื่อหรือเบื่อหน่าย กลับทำให้ผู้อ่าน
เกิดภาพพจน์และอารมณ์สะเทือนใจตามไปค้วย เพราะเป็นการย้ำให้รู้สึกถึงอารมณ์เศร้าโศกของนาง
บัวคำในการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ตามปกติการกร่ำกรวญร้องไห้ค้วยกวางเสรำ
โศกของคนเรานั้น ย่อมจะดำเนินไปในเวลานานพอควร และกิริยาอาการ ที่แสดงความเศร้าโศก
นั้นย่อมจะแสดงออกซ้ำซาก เว้นแต่ผู้อ่านอย่างนั้นตามธรรมชาติ ฉะนั้น การที่ผู้แต่งพรรณากความเศร้า
โศกของนางบัวคำอย่างยืดยาวและซ้ำ ๆ กันอยู่ จึงเป็นเสมือนการเพิ่มรสชาติแห่งภาพพจน์และอารมณ์
สะเทือนใจของผู้อ่าน ผู้ฟังให้เกิดขึ้นตามจินตนาการของผู้แต่งค้วย

การที่ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดภาพพจน์ และอารมณ์สะเทือนใจตามจินตนาการของผู้แต่งนั้น
จะอยู่ที่การไว้อรรถกถาซึ่งเป็นเกรียงแสดงออกของผู้แต่ง เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นแล้วจะเห็นว่า
คำบางคำที่ผู้แต่งเลือกมาใช้พรรณานั้น เป็นคำที่มีความหมายและก่อให้เกิดความรู้สึกและภาพพจน์
อย่างชัดเจน เช่น ตอนที่นางบัวคำประคองเจ้าสุวัตรไว้คั้งที่ว่า "นางหอบอุ้ม กิ่งคำ" "สวมกอดกอด
กับอกหอบนี้" และ "สรวบหอบเอาเจ้า" นั้น ทำให้เราเห็นกิริยาอาการที่นางแสดงออกตามคำคั้ง

อย่างชัดเจน คำ "หอบหอบ" ทำให้เห็นภาพของนางบัวคำ กำลังโอบประคองเจ้าสุวัตร เอาไว้ด้วยความรักอย่างสุดซึ้ง พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือในท่าทางปกป้องคุ้มครอง และยังแสดงถึงอารมณ์เศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่งของนางบัวคำที่ได้เห็นเจ้าสุวัตรตายไปต่อหน้าต่อตาอีกด้วย แต่กิริยาอาการของนางบัวคำตอนนี้ เป็นเพียงการโอบประคองเอาไว้ในระยะที่ไม่รักรึ้นบนแน่นกับตัวเท่ากับตอนที่ "สรวมกอดกอด กั๊กกั๊ก หอบหอบ" ในตอนนี้ทำให้ดูอานและดูฟังเห็นภาพของนางที่โอบรักเจ้าสุวัตรประคองเข้าแนบชิด และรู้สึกเหมือนว่า นางเพิ่มแรงรักรึ้นมากขึ้น ส่วนคำ "สรวมหอบ" ก็ทำให้เห็นภาพนางบัวคำ ทำกิริยาอาการ ๒ อย่าง คือ โอบประคองเอาไว้และรักเข้ามาแนบชิดสลับกันไปตามความรู้สึกและอารมณ์ของนาง อีกกรณีที่ได้ออกมาได้คือ ได้แก่ตอนที่พรรณนาภาพของเจ้าสุวัตรว่า "เลือกไหลยวพั้งอามย่อย" ก่อนนั้นเราจะนึกได้ภาพร่างกายของเจ้าสุวัตรที่เต็มไปด้วยเลือดสีแดงสด และเมื่อพิจารณาแต่ละคำที่ขีดเส้นใต้เอาไว้ ก็จะเห็นว่ามีความหมายและให้ภาพพจน์ที่แตกต่างกันไป คำว่า "ไหล" คือ อาการที่เลือดไหลรินๆ ติลลอลกันไปอย่างไหลยวพั้ง คำ "ยว" คือ อาการที่เลือดไหลรินๆ ออกมาและแผ่เป็นวงกว้างออกทุกที คำ "พั้ง" คือ อาการที่เลือดไหลอย่างพั้งพรัญควย ความแรงกว่าธรรมดา ส่วนคำ "อาม" นั้น เป็นระยะหลังจากที่เลือด "พั้ง" แล้ว ก็จะไหลซึมซาบไล่ไปทั่วกายของเจ้าสุวัตร แล้วก็จะ "ย่อย" คือไหลหยดลงไปเพื่อ "อาม" จนชุ่มกายแล้ว ดังนั้นการใช้คำในตอนนี้ จึงแสดงออกซึ่งจินตนาการของผู้แต่ง และให้ภาพพจน์ที่น่าเวทนาของเจ้าสุวัตรแก่ผู้อ่านและผู้ฟังให้รู้สึกสยดสยองใจได้ชัดเจน

ตอนที่นางบัวคำร้องไห้คร่ำครวญนั้น ผู้แต่งได้ใช้คำในตอนที่ "คืออกให้เรณ" อาการ "คืออกได้" เมื่ออาการอย่างหนึ่งที่ยืดถึงความทุกข์โศกอย่างแสนสาหัสแทบจะไม่มีสติอยู่กับตัว ส่วนคำ "เรณ" นั้น หมายถึงอาการที่ละล้าละลังไม่รู้จะทำประการใด การที่นาง "คืออกให้เรณ" จึงหมายความว่า อาการที่นางร้องไห้คร่ำครวญอย่างหนัก คืออกอยู่ไปมาด้วยความเศร้าโศก ทั้งละล้าละลังด้วยทัศนวิสัยถือว่า จะทำอย่างไรต่อไป ตอนที่ให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจน

เมื่อนาง "คืออกให้เรณ" พร้อมทั้งคร่ำครวญรำพันจนอ่อนแรงแล้ว ผู้แต่งก็พรรณนาว่า นางถึงกับ "สยบท้าวกลิ้งไปมา" คำว่า "สยบ" หมายถึงอาการที่ลมแผ่สยบลงกองกับพื้นด้วย

ความหมกหมมก่าล้งที่จจะทรงตัวอยู่ต่อไป ส่วนคำ "ทาว" ก็อ ล้ม ทบลง หรือยอบลง เมื่อประกอบกันเข้าเป็น "สยุมทาว" ก็หมายถึงอาการที่นางทอดตัวลงอย่างระทระทวย และล้มลงโดยลงไปเพราะหมกก่าล้งทรงตัว และการที่นาง "กลิ้งไปมา" นั้น ก็ทำให้เห็นภาพของนางบัวก่าล้งเกลือกกายก้วยความโศกสลลค พยายามที่จะทรงตัวลุกขึ้น แหกคองล้มลงไปอีกเพราะหมกก่าล้ง แต่นางก็ไม่หมกความพยายามที่จะลุกขึ้น จึงทำให้เกิดอาการคั่งกลาว

เมื่อพิจารณาในค่านความไพเราะของเสียงในก่าวซอที่ยกมาข้างบนนี้ จะเห็นว่าในค่านเสียงของก่าคานพยางค์ จะมีเสียงซ้ำหรือสอคกลองกัน เช่น "ฉวม" "ค้ำก่า" "เอาเจ้า" และมีเสียงกระทบหรือเปรียบเทียบกันอยู่ไม่ยอ เช่น "คิ่งก่า" "เรรน" "วังวอน" "ทอดมู" "คองคอง" "คะกอย" เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาในค่านเสียงตามลำนำแล้ว จะเห็นว่า การใช้คำ ซ้ำ ๆ กันในแต่ละบท เช่น "หอม" "เรรน" "ให้" "สรวมกอก" และ "สยุมทาวกลิ้งไปมา" นั้น ทำให้เกิดลำนำเสียงซ้ำ ๆ กัน ซึ่งเป็นเหตุให้ก่าวซอตอนนีไม่ไพเราะเท่าที่ควร แม้จะมีความหมายก็เด่นคั่งกลาวแล้ว

ในค่านอารมณ์สะเทือนใจของผูแต่งนั้น ผูเขียนเห็นว่า การปลัดพรากจากผูเป็นที่รัก ค้วยความกายเป็นสาเหตุ เป็นแรงกระทบที่ทำให้ผูแต่งเกิดอารมณ์สะเทือนใจขึ้นอย่างรุนแรง และค้วยอารมณ์สะเทือนใจนี้เอง ที่ทำให้ผูแต่งเกิดความรู้สึกนึกเห็น เป็นจินตนาการขึ้นมา และแสดงออกค้วยถ้อยคำให้เห็นภาพพจน์ ความโศกสลลคอย่างหนักของนางบัวก่า คามที่พรรณณาเอาไว้ จะเห็นว่า จินตนาการที่ผูแต่งวาดขึ้นนั้น เป็นการเข้าถึงความรู้สึก และอารมณ์ของตัวละครเป็นอย่างดี ความรู้สึกภายในจิตใจของนางบัวก่าในตอนนั้น ย่อมจะสับสนปนเปกันไปตามอารมณ์โศกเศร้าของนาง ผูแต่งจึงได้พรรณณาถึงกิริยาอาการที่นางแสดงออกมาเหมือนจะซาศสติและรุนแรงกว่าปกติ จนกระทั่งถึงขั้นที่นางคอง "ค็อก-ให้เรรน" และ "คยอมทาวกลิ้งไปมา" คั่งกลาว การที่ตัวละครแสดงกิริยาอาการอย่างรุนแรงแบบนี้ เพื่อแสดงถึงความเศร้าโศกอย่างหนักนั้น ในวรรณคดีไทยบางเรื่องก็ปรากฏอยู่ เช่น เรื่อง ลิลิตพระลอ ในตอนที่ พระลอ พระเพื่อน พระแพง ลกทหารของพระเจ้าย้าอิงคาย นั้น นางคาราวคี่ พระมารคาของพระเพื่อน พระแพง ก็เกิดอาการทาว

... พระชนนีผู้สาว ทะทักทาวทรุคสยบ ขบขอนลงพะพัน^๑

และ

... ฆ กัหอกณ กัอก ผกกสิ่งเกสือกไปมา ...^๒

ฉะนั้น จินตนาการเกี่ยวกับกิริยาอาการของตัวละครที่มอานมเตราสลคอย่างสุคซึ่งนั้น จึงเป็นไปในแนวเดียวกัน มึ่งคงจะเื่องมาจากความคิดที่ว่า การแสดงออกแบบนี้ เป็นการแสดง ความเตราอย่างที่สุดของมนุษย์เราก้เป็นได้

ช. ตอนเจ้าสุวัตรพบกับนางสุกกระรัก	ผู้แต่งพรรณมาไว้คั้งนี้
สุกกระรัก แมบอายหยาย	หันฉ้วนางนาย แมมารอคหัน
ตั้งสติ ฝรมบหมัน	แฉนยเสขลาคอกทาว
มโนหัวใจ ทอเื่องฟ้งฟาว	สยบทาวห้ลิมคิง
อกเอารอน กวคฝีกนฉิง	ยอกนางยิง บรูคัวได้
มุกกับถันฉัว สะอ็อคให้	หน้าตาลงยอนยาว
เจ้าสุวัตร ก้เื่องฟ้งฟาว	สรวมหอบอุมเอานาง
ยอยกไว้ ใสคัถนอฉวาง	น้ำตาค้ฟาง เจียรจาอออนอ้อย ^๓

(นางสุกกระรักเห็นเจ้าสุวัตรมาถึงเมืองโดยไมคาคคิก ก้ตั้งสติไว้ไม่ค้จึงแล่น ไปกอกเจ้าสุวัตรไว้อยุงฉิมอาย นางคัมหม์ลงฉมกับบาทของเจ้าสุวัตร ร้องให้ กล้วยความเหวนไหวรอนรุมในหัวใจอยุงไมรูสึกตัว เจ้าสุวัตรก้ สวมกอกและ อุมนางพาคคัก เอยปากปลอฉนางอยางฉอนโยน)

^๑ลิลิตพระลอ (พระนกร : องคการกาคูรูกสา, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๐.

^๒เร่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^๓"กาวรอเร่องเจ้าสุวัตร นางบัวค้ำ," บทที่ ๑๑.

ในตอนนี้ ผู้แต่งใจถอยกว่าที่ทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง เห็นภาพพจน์ กิริยาอาการของเจ้าสุวัตรและนางสุกักรักได้อย่างชัดเจนตามลำดับ เพื่อนางสุกักรักเห็นเจ้าสุวัตรอย่างไม่ภาคฝัน นางก็ "แลนชเสลล่ากอดท้าว" ถ้าว่า "แลน" ทำให้เห็นอาการที่นางธลาเซาหาเจ้าสุวัตรอย่างรวดเร็วด้วยความลื้มตัว คำ "ชเสลล่า" ก็เห็นอาการชวนเซ ทรงตัวไว้ไม่อยู่ เพราะ "แลน" เข้าหาค่ายความรีบร้อน การ "แลนชเสลล่า" เข้า "กอดท้าว" นั้น ก็หมายถึง การวิ่งธลาเซาหาอย่างรวดเร็ว จนชวนเซ เทบจะล้มคว่ำลงไปคยควายรีบร้อน และทรงเข้ากอดเจ้าสุวัตรเอาไว้นั่น ในขณะที่นางสุกักรักและเจ้าสุวัตร ต่างก็บีบหัวใจที่ "เพื่อนั่งฟ้า" อันหมายถึง ความท้อแท้ ระทึกละเหือนในหัวใจ ความรู้สึกของทั้งสองในตอนนั้นปนเปกันอยู่ ระหว่างความโหม่นสันทองพลัดพรากจากกันเป็นเวลานานและในขณะที่เดียวกัน ก็บีบยีนคืออย่างสนพินที่โศกมาเจอกันอย่างไม่คาดฝันมาก่อน การแสดงออกของทั้งสองจึงเป็นการแสดงความรู้สึกที่สับสนปนเปกันอยู่ในระหว่างความเศร้าและความบีบยีนก็ดังกล่าว ความรู้สึกของนางสุกักรักนั้น รุนแรงจนกระทั่ง "สยุมท้าว" ลงชบแทบบาทของเจ้าสุวัตร และเจ้าสุวัตร ก็ "สรวมหอบ" นางเอาไว่ ถ้าว่า "สยุมท้าว" และ "สรวมหอบ" นี้ ก็ทำให้เห็นภาพพจน์ของนางสุกักรักและเจ้าสุวัตรได้ชัดเจน เหมือนกับกิริยาอาการของนางบัวคำที่กล่าวมาแล้วในข้อ ก.

ถ้าพิจารณาในคำณเสียงของคำตามพยางค์นั้น จะเห็นว่า ในคำขอตอนนี้มีเสียงที่กระทบหรือเปรียบเทียบกันอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน เช่น "นางนาย" "ชเสลล่า" "เพื่อนั่ง ฟ้า" "ขอมย้าว" เป็นต้น แต่ในคำณเสียงตามคำนั้น ก็ไม่พอเพราะเท่าที่ควร ด้วยมีคำนำเสียงที่ซ้ำกัน เช่นเดียวกับข้อ ก. ดังจะเห็นว่า มีการใจคำ "เพื่อนั่งฟ้า" อยู่ถึง ๒ แห่ง ในตอนเดียวกัน

ในคำอารมณ์สะเทือนใจของผู้แต่งนั้น แรงที่มากกระทบอารมณ์คือ ความเศร้าโศกในการพลัดพรากจากกันไปนานแสนนาน และความบีบยีนที่ได้กลับมาพบกันอีกครั้งหนึ่ง อย่างไม่ภาคฝัน ผู้แต่งได้สร้างจินตนาการโดยนำเอาอารมณ์สะเทือนใจ ๒ ชนิดนี้มาประกอบกันเข้า และแสดงออกมาอย่างเหมาะเจาะ แม้ว่า การแสดงออกของตัวละครในเรื่องในข้อนี้ จะเข้าไปในทำนองเดียวกับข้อ ก. ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่า เป็นการแสดงอารมณ์คนละอย่าง อารมณ์ของนางบัวคำในข้อ ก. นั้น เป็นอารมณ์เศร้าโศกอย่างแท้จริง เพราะเจ้าสุวัตรถูกยิงตายไป

คตหน้าคตตา และทบทวนสิ่งที่จะ ใ้กันชีวิตขึ้นมาได้อีก แต่อารมณ์ของนางสุกกระรักและเจ้าสุวัตรในข้อ
 ข. นี้ เป็นอารมณ์ที่คาบเกี่ยวกับระหว่างความเกรงกลัวและความมิตินึกในจิตใจ เสร้าโศกที่เมื่อได้
 เห็นหน้ากันแล้ว ก็นึกถึงความทุกข์ในขณะที่พลัดพรากจากกัน และมิตินึกเป็นล้นพ้นที่ไ้กลับมาพบกันอีก
 ครั้งหนึ่ง อย่างไม่คาดฝัน ดังนั้น ผู้แต่งจึงสร้างจินตนาการและแสดงออกถึงความรู้สึกสับสนภายใน
 จิตใจของเจ้าสุวัตรและนางสุกกระรักได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นไปไ้ที่อารมณ์เศร้าโศกอย่างที่สุด
 และความมิตินึกอย่างที่สุดนั้น จะแสดงกิริยาอาการอย่างเดียวกันไ้ คือ การร้องไห้ จน "สยบเทา"
 ก็คือ ลมพัดลง เรายอมรับกันแล้วว่า ความสุข หรือ ความทุกข์ จะเป็นสาเหตุให้บุคคลร้องไห้ไ้ทั้งสิ้น
 ฉะนั้น จะเห็นไ้ได้ว่า ในตอนนี้ผู้แต่งได้ใช้จินตนาการเฉพาะตัวที่ลึกซึ้ง แสดงออกมาเป็นถ้อยคำให้ผู้อ่าน
 เกิดภาพพจน์ และมีอารมณ์สะเทือนใจไ้เป็นอย่างดี

๔.๓.๓ บทชมธรรมชาติ

ในวรรณคดีไทยเกือบทุกเรื่อง มักจะมีการพรรณนาความงามของป่าเขา พันธุ์
 ไม้ และสัตว์นานาชนิด ซึ่งแสดงว่า กวีไทยสนใจกับการพรรณนาธรรมชาติมาก แต่การพรรณนา
 ธรรมชาติในวรรณคดีไทยนั้น กวีมักจะมีมุมมองโดยมุ่งเอาความไพเราะของบทประพันธ์ ซึ่งเกิด
 จากการ เล่นคำ เล่นฉันทลักษณ์มากกว่าที่จะพรรณนาความเป็นอยู่ของสัตว์และต้นไม้ตามความจริงในธรรมชาติ
 หรือมักจะพรรณนาไปตามจินตนาการของตน โดยไม่คำนึงว่า ธรรมชาติที่พรรณนาในวรรณคดีนั้น จะ
 คล้ายหรือเป็นไปตามทำนองของธรรมชาติจริง ๆ หรือไม่ ในขณะที่เดียวกัน ผู้อ่านหรือผู้ฟัง ก็มักจะเอา
 ใจใส่ในความไพเราะ และสนใจกับภาพพจน์ที่กวีวาดไว้ตามรสแห่งถ้อยคำนั้น ๆ โดยไม่คำนึงถึงความ
 จริงเช่นกัน และบางครั้งกวีก็พรรณนาธรรมชาติ โดยเหมือนกับการแจ่มแจ้งให้ผู้อ่านผู้ฟังไ้
 ทราบว่า ในป่านั้นมีพันธุ์ไม้ หรือ สัตว์ชนิดใดบ้าง โดยมุ่งเอาความคล้องจองกันในบทประพันธ์เป็น
 สำคัญ แต่ก็มีกวีบางท่านที่ไ้พรรณนาความงามของป่าเขา พันธุ์ไม้ และสัตว์ต่าง ๆ อย่างตรงไปตรง
 มา ด้วยความรู้สึกประทับใจในธรรมชาติจริง ๆ โดยไ้ได้สอดแทรกความคิดหรือความรู้สึกส่วนตัว
 เข้าไปทำให้ธรรมชาตินั้นผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง แต่จะพรรณนาไปตามความสังเกตอันละเอียด
 ลอของกวี ซึ่งทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นจริงเห็นจังไปกับการพรรณนาอีกด้วย ตัวอย่าง เช่น เจ้าฟ้าธรรม-
 ธิเบทร์ ทรงพรรณนา ถึง นกยูง ใน ภาพยทอโคลงประพาสธารทองแดงว่า

ยูงทองยองเยื้องย่าง

รำรางรางซางรายหาง

ปากหงอนนอนสำอว	ข้างรำเอนเอนคามา
ยุงทองของยางเยอง	รำฉวาง
รายรายฟายเฟื่องหาง	เฉิดหน้า
ปากหงอนนอนสำอว	ลายเลิศ
รำเอนเอนงามหน้า	ปักป้องเป็นเพลง ^๑

ในกาพย์เรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ก็มีโคลงแฉ่งที่จะกล่าวชมธรรมชาติดังเช่นวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ผู้แต่งโคลงลาวชมธรรมชาติในกาพย์เรื่องนี้อยู่ ๓ ตอน คือ ตอนชมป่าหิมพานต์ ตอนชมป่าใกล้เมืองเนรมิตของนางเทพไทเทวดา และตอนนางบัวคำเดินป่า ในตอนชมป่าหิมพานต์นั้น ผู้แต่งได้พรรณนาไว้อย่างยืดยาว ถึง ๑๗ บทด้วยกัน ตอนชมป่าใกล้เมืองเนรมิตพรรณนาไว้ ๓ บท และตอนนางบัวคำเดินป่าพรรณนาไว้ ๕ บท การพรรณนาธรรมชาติดังกล่าวนี้มี ๒ ลักษณะ คือ นำเอาชื่ออันรู้ไปและลึกลับต่าง ๆ มาเรียบเรียงกันเข้าอย่างหนึ่ง และพรรณนาไปตามอารมณ์ของตัวละครอีกอย่างหนึ่ง ผู้เขียนจะยกมาเป็นตัวอย่างดังนี้

ตอนชมป่าหิมพานต์

ก. ชมภูมิประเทศ

.....	ประเทศคงคำ ภูเขาชอมชั้น
ประนาถใกล้ ดำรอยโยชนปุอัน	เป็นคราวทางอดานัน
พุกอยคิคกัน เพศเพียงลเห็น	ราวโยชนกว้างหิมา
มีคมูลไม้ ถึงถนรูกษา	กึ่งกานฉายา หมาคยาคั่งรอย
ผคาหาร กัหลีกถวยวอย	มุลมันลูกไม้ ^๒

^๑เจ้าฟ้าธรรมธิเบทร์, กาพย์เห่โคลงประพาสธารทองแดง (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๕๘), หน้า ๑๘ - ๕.

^๒"กาพย์เรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๒.

(ป่าหิมพานต์เป็นคงคำที่มิภูเขาดั้นเป็นชอบเซตอยู่ มีระยะทางไกลประมาณ
ห้าร้อยโยชน์ มิภูเข่าเป็นถักคักคอกันไป ซึ่งมีความกว้างยาวประมาณ
หนึ่งโยชน์ มีหินรูปร่างต่าง ๆ เรียงรายกันไป เจด กววย อ้อย และ ผลไม้ต่าง ๆ)

ข. วมนก

ตระหวารำรอง แฅมฅงจันแจ๋ นกเอียงนกแฉ นกงุมนกเปลา
นกแยกกรง เขาชวาเชกเตา นกยูงยางทานเฝ้า^๑

(นกคู้แควากำดั่งสังเคี้ยงรองดผสมดานไปกับเดียงจักจัน และยังมีนกกเอียง
นกแคว นกงุม นกเปลา นกแยก กรา นกเซา นกเชกเตา นกยูง นกยาง
และทานเฝ้า)

ค. วมสัตว์เฝ้า

ทั้งปลาชะพาก ชะเข็ญปลาทอง ทั้งปลาชิวทอง สะเค็ดกอกวน
ปลาอุกปลาหลิ้ม ชะลาคนุฅวน ปลาปลกปลาพุงปลาคาว
คักคักหาง วังเฅนชะฅาว ปลาชิวอ้าวมะโรง
ปลาบักปลาเทาะ ปลาเลิมทัวหลวง ชะแคะชะโค มะหวาแปบอ้าว
ปลาเง็ญปลากัง นุฅฆางแฅวนคาว ปลาสิกปลาพวนคาวทูป
ปลาเท็ญปลาไหล ปุ่นเปอะชอนชุก กคแกกทั้งปลาไน^๒
(มีทั้งปลาชะโคก ปลาชะเข็ญ ปลาสดาด ปลาชิว ปลาหมอ ปลาชะโค

^๑"กาวขอเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๒ .

^๒เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๘.

ปลาอุก ปลาธอน ปลากระดี่ ปลาตะเพียนแดง ปลาพุง ปลาค้าว ซึ่งกำลังว่ายน้ำ
 น้ำไปมาอยู่มากมาย นอกจากนั้นยังมีปลาอ่าว ปลาหมึก ปลาเทโพ ซึ่งล้วนแต่
 ตัวโต ๆ ทั้งสิ้น และ มีปลา แบบ ปลากระโท ปลาสิ๊ก ปลากระพงแดง ปลาไหล
 ซึ่งกำลังซ่อนตัวอยู่ในเลน ปลากด ปลาเขยง ปลากระเบน)

ตอนชมป่าใกล้เมืองนครมิต กล่าวถึงแต่พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ดังตัวอย่าง ดังนี้

พร้าวแลตาด กลวยออยบไร	ขระคุมกั้นคองนานา
ลูกบวงกู หนวยนักคอกหนา	ลูกบวงอำพา กาสอสวายก้าน
มวงฉิกา มวงคำทอายถาน	หมากเหวทอจกะไฟแพน
ทั้งหมากโฆก และเคหมากแพน	สมอยมแพน ฟ้ำเฟื่องหมากเหมา
ชะหนักชะหนุน ทัักแ่งแ่งเกา	หมากโวโอซุญ

(มีมะพร้าว ตาด กลวย ออย มะกุ่ม กระทอน มะม่วงพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีลูก
 กกงาม เบน มะม่วงมัน มะม่วงกาสู เป็นต้น นอกจากนั้น ยังมี ลูกหว้า
 มะกอก สมอ มะไฟ มะแพน ฅมากโฆก สมอพิเภก มะยม มะเือง หมากเมา
 สับประค ษุณ ทััก แ่ง แ่งกวา แ่งโม มะงั่ว และส้มโอ)

เมื่อพิจารณาจากการชมธรรมชาติดังกล่าวข้างต้นแล้ว จะเห็นว่า ผู้แต่งเพียงแต่กล่าวแจก
 แจกว่า ภูมิประเทศเป็นอย่างไร มีสัตว์และพันธุ์ไม้ชนิดใดบ้าง โดยการนำเอาชื่อของสัตว์และพันธุ์
 ไม้ต่าง ๆ มาเรียบเรียงกันเข้าเท่านั้น ไม่กล่าวชมลักษณะ หรือความงามของสิ่งเหล่านั้นแต่ประการใด
 ฉะนั้น การชมธรรมชาติ แบบนี้ จึงไม่พอเราะเท่าที่ควร และไม่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เกิดภาพพจน์หรืออารมณ์
 สะเทือนใจอย่างลึกซึ้ง เพราะผู้อ่าน ผู้ฟังจะทราบแต่เพียงว่า ในป่านั้นมีสัตว์หรือพันธุ์ไม้ชนิดใดบ้างตามที่

*"กาวขอเรื่องเจ้าสุภัท นางบัวคำ," บทที่ ๑๕.

ผู้แต่งพรรณนาเท่านั้น ในคำจินตนาการของผู้แต่ง ผู้เขียนเห็นว่า ยังไม่ลึกซึ้งกว้างขวางนัก ผู้แต่งมีจินตนาการเกี่ยวกับป่าดงเขตน้อยเพียงในคำที่เกี่ยวกับความกว้างใหญ่ไพศาล และอุดมไปด้วยสัตว์และพันธุ์ไม้นานาชนิด ใจใกล้กล่าวถึงความสวยงามอย่างน่าอัศจรรย์ใจ และ น่าประทับใจให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง เห็นจริงเห็นจังแต่อย่างใด ในทำนองเดียวกัน คอนธมปาโกสเมืองเนรมิตก็กล่าวพรรณนาเพียงว่ามีพันธุ์ไม้นานาต่าง ๆ เท่านั้น ฉะนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า ผู้แต่งมีจินตนาการที่ไม่ลึกซึ้งกว้างขวางนักในการชมธรรมชาติดังกล่าว

การพรรณนาธรรมชาติอีกลักษณะหนึ่งในวรรณคดีไทย ได้แก่ การพรรณนาธรรมชาติไปตามอารมณ์ของตัวละครในเรื่อง โดยเฉพาะเป็นอารมณ์โศกเศร้าในการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก ในกรณีนี้ ธรรมชาติเป็นแต่เพียงฉนวนประกอบความรู้สึกของตัวละคร หรือเป็นฉากที่เปลี่ยนแปลงไปตามอารมณ์ของตัวละครเท่านั้น ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้ ก็กล่าวถึงธรรมชาติในลักษณะนี้เหมือนกัน คือ ในตอนที่นางบัวคำ ต้องเดินทางระหกระเหินอยู่ในป่า เพื่อคิดทวงดาเว้าสุวัตรนั้น ผู้แต่งได้พรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า

เสียงป่าไม้ ลมเป่าสออสอย	เสียงมอนพุกควย มีคมัวบแจ้ง
ก๊อกคน รำรันทิวแห่ง	พันหมูนกมากนานา
เสียงซู่ซู่กับ ยืนเสียงนกเลเหลว	เด็ลียวไปมา ยืนเสียงนกแขกเกา
ยืนเสียงนกงม กับทั้งนกเป่า	เขาขอแซ่หน่วยไม้
บางกายเหี้ย หูกวังคังไศล	เหมือนเสียงเรียกเจ้าวอยวอย
หงัดแท้ ก็เงิบเบยเป็นสอย	หึ่งเด็ลียวเด็ลยคอบ หาไหนก็จอย
ฝูงรูกษา หยาดยายตั้งถอย	บรูที่ทางไป
ววยวอยกรอด โทกกองเสียงใส	จักจั่นแมงโย นางบูบ่างก้อง
เพ่งเพียงวอน รำรองจ้อง ๆ ^๑

^๑ คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ, " บทที่ ๘.

(นางบัวคำ มองดูป่าไม้และภูเขา ก็เห็นแต่ความมืดมัวไปทั่ว ลมก็พัดโฉบมา ไม้ขาดกระยะ นางคือกร่องไทรรำถวญ คอยตามความเศร้าโศก ความทิวกระหาย และหมกกำลัง นางได้เห็นหมู่คนต่าง ๆ ครั้นเงยหูฟังก็ได้ยินเสียงนกแก้ว นกแขกเต้า นกขุน นกเป็ด และนกเขา ร้องอยู่แข่งแซ่ ตามศาลาไม้ บางครั้งก็ฟังเหมือนกับ เสียงไทรมาร้องเรียกนางอยู่ แต่เมื่อตั้งใจฟังจริง ๆ เสียงนั้นก็เงียบหายไป นางเหต็ยวุ่นใหญ่ไม่ปรากฏเจ้าของเสียงนั้น กัดบพบแต่หมู่ไผ่นานาพันธุ์ยืนต้น เรียงรายอยู่ จนนางก็ตัดสินใจไม่ถูกว่า จะไปทางไหนดี นางได้ยินเสียงจ๊กจั่น เรไรร้องแข่งแซ่ เสียงบาง ดัง ชะนี ร้องก้อง ฟังเหมือนกับเสียงไทรร้องรำ เหว้าวนอยู่)

จะเห็นได้ว่า ผู้แต่งได้พรรณนาถึงอารมณ์และความรู้สึกของนางบัวคำในขณะที่เดินป่า อยู่แต่ผู้เดียวได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ นางบัวคำย่อมจะมีความเศร้าโศกเสียใจอย่างหนักในการ พลาดพรากจากเจ้าสุวัตรอยู่แล้ว ประกอบกับความเหนื่อย ความหิวในการเดินทาง ความอ้างว้างวังเวง ใจและความหวาดกลัวต่าง ๆ เพราะเดินป่าอยู่คนเดียว ซ้ำไม่รู้ทิศทางที่จะไปอีกด้วย ความรู้สึกต่าง ๆ ที่ประดังอยู่ในอกของนางบัวคำนี้ ทำให้นางบัวคำมองเห็นธรรมชาติรอบตัวเป็นเสมือนว่ามี ความรู้สึกโศกเศร้า รวมไปถึงนาง และในขณะเดียวกัน ก็ทำให้ความโศกเศร้าของนางเพิ่มขึ้นอย่างรุนแรงกว่าปกติ ความมืดมัวของป่าเขาลำเนาไพร สายลมที่พัดโฉบมาไม้ขาดกระยะ เสียงนกและสัตว์ต่าง ๆ ที่พรวัวร้องอยู่เหล่านี้ ล้วนแต่เข้ามาสอดคล้องประสานกับความรู้สึกของนางบัวคำทั้งสิ้น คอยเหตุที่ว่า ความมืดมัวของป่าเขาลำเนาไพรนั้น ก็เปรียบเหมือนกับความมืดมัวในหัวใจของนางบัวคำ ที่ไม่อาจจะตัดสินใจได้ว่า จะเดินทางไปทางไหนดีและจะไถ้พบเจ้าสุวัตรหรือไม่ สายลมที่พัดโฉบมาก็เปรียบ เหมือนกับสิ่งที่เพิ่มพูนความเยือกเย็นอ้างว้างในจิตใจของนาง ตลอดจนเสียงนก และสัตว์ต่าง ๆ ที่พรวัวร้องอยู่ นางก็เฝ้ามองเหมือนเสียงไทรกนใดคนหนึ่งมาพรวัววนร้องเรียกนาง ทำให้นางเกิดความหวังที่จะไถ้พบเจ้าของเสียงนั้น ๆ แต่เมื่อมีคห้วงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ยิ่งทำให้นางรู้สึกโศกเศร้าเพิ่มขึ้น ฉะนั้น การพรรณนาอารมณ์ของ ตัวละครโดยใช้ธรรมชาติเป็นฉากหรือเป็นส่วนประกอบความรู้สึกของตัวละคร ในกาว่าขอเรื่องนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นภาพพจน์และเกิดอารมณ์สะเทือนใจร่วมกับผู้แต่งได้เป็นอย่างดี แมว่า ผู้แต่งจะพรรณนาตาแบบที่กวีไทยนิยมกันมา แต่โบราณก็ตาม

ลักษณะอีกอย่างหนึ่ง ที่เป็นที่นิยมกันในการแต่งวรรณคดีไทย ได้แก่ การพรรณนามนท
 อัจฉรย์ในเรื่องโดยนำไปเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ความธรรมชาติ ดังตัวอย่าง เช่น
 ในวรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี ผู้แต่งได้พรรณนามนทอัจฉรย์ในตอนที่พระอภัยมณีได้นางละเวงว่า

พลางโอบอุ้มจุมพิตสนิทถนอม	งามละม่อมละมุนจิตพิสมัย
ร่วมภิรมย์ลอมตองท่าบองใน	แนบคินไหวจนกระทั่งหลังอนนต์
ในนทีที่คลื่นเสียงครืนครึก	ล้นพิลึกโลกาโกลาหล
หีบคนตรีพิพาทยระนาคกล	ไม่มีกนไชคังเสียงวังเวง
อัจฉรย์ลั่นคังระซังของ	เสียงกึกก้องแก่งก่างโห่งหง่างเห่ง
บันประจำกำปั่นก็ตนเอง	เสียงครืนเกรงครึกโครมโทยมบน
สู่แนวทลาคเสียงเปรี๊ยะเปรี๊ยะเปรี๊ยะ	กระดอนกระเคื่องคินผ้าเป็นหาฝน
ทุกซารถำนำพุทะลุดัน	ท่วมถนณแนวมั่งเกาะลังกา ^๑

แต่ในวรรณกรรมล้านนาไทยนั้น ผู้แต่งจะไม่นิยมเปรียบเทียบมนทอัจฉรย์กับปรากฏการณ์
 ธรรมชาติแต่อย่างใด ผู้แต่งมักจะพรรณนาในคำนองสั่งสอนเปรียบเทียบว่า ความร่าเริงนั้น เปรียบ
 เสมือนไฟที่เผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่าง ในกาวขอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ ก็ได้กล่าวถึง มนทอัจฉรย์
 ในลักษณะนี้เช่นกัน ดังจะยกตัวอย่างมาเพียงบางตอน ดังนี้

ตอนเจ้าสุวัตร ได้นางบัวคำเป็นชายา

ราคะตันทา บิไซหลักเหล่น เพียงไผ่สนดวากล่าว

.....

^๑สุนทรภู่, พระอภัยมณี (พิมพ์ครั้งที่ ๕, พระนคร : กิจปาบบรรณาการ, ๒๕๐๕),

สองสงวน กอดฝันเชื่อมขอน	เกี่ยวกอดเกี่ยวเมื่อวัน
สองแรกรัก กอดฝันเฝือกัน	เหมือนงูพัน ลูกรอกกลมกลิ้ง
พอสัมผัส ธรรมไปหมิง	เพราะบเคยทนจวบพบ
สองกมลเกลียว กอดเกี่ยวชอนกม	บก็กรอก ทงอายุ ^๑

(รากะตั้นแก่นั้น ใจใจของเล็กน้อย แต่เปรียบเสมือนไฟที่เผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่าง

.....

ในวันนั้นเจ้าผู้วัตรและนางบัวคำได้ร่วมกัน ต่างก็เกี่ยวกอดกัน จนเปรียบเสมือนงูที่พันรักลูกนกเอาไว้ ทั้งสองต่างก็สัมผัสสัมผัสสัมผัสทุกสิ่ง เพราะไม่เคยประสบมาก่อน และได้กอดเกี่ยวร่วมรักกันโดยไม่คิดถึงความอายุเลย)

ตอนเจ้าผู้วัตรไถนางสุกคะรักเป็นธำยา

ยิ่งกับธำยา ก็ไถ่ถูกเนื้อ	เหมือนครึ่งแห่งกไฟ
สนลวากรอน เพศไฟสนไซ	เชื่อมภายใน บซุนอยู่ได้
หลวกปานใด ก็กลายเป็นใบ	ยอนราคะไฟ เรืองรอน

.....

เจ้าผู้วัตร หนอเวียงโฆมฉาย	กับหนอนางนาศ สุกคะรักหนอเห่นา
สองสงวน เพศเพียงเมาเหคา	ฝันเกรืองทรงทอดละ
สองเพาพิง กอดเกี่ยววงคะ	ชะคาบรุเส้นโฆมา ^๒

(หญิงกับชายดำไถ่ถูกเนื้อของตัวกันแล้ว ก็เปรียบเหมือนกับครึ่งแห่ง ที่ตกลงไปในกองไฟย่อมจะละลายหมด และแสงคนจะเฉลียวฉลาดสติปานใดก็ตามแต่

^๑"ดาวขอเรื่องเจ้าผู้วัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓.

^๒เรื่องเกี่ยวกัน. บทที่ ๗.

ถ้ามาประสบกับความรอนแรงแห่งกามราคะ ที่เปรียบเสมือนไฟนั้นแล้ว ก็ย่อมจะ
เหมือนกับคนใบ้ที่จะพูดจาประการโถกไม่ไค่นั่นเอง

.....

เจ้าสุวัตรกับนางสุกกะรักได้ รวมก่อความรักกัน และหลงใหลไปกับกามราคะ
เหมือนกับคนเมาสุรา ทั้งสองต่างก็ละทิ้งบ้านเรือนเครื่องทรงจนหมด)

การพรรณนาบทอัศจรรย์ในลักษณะแบบนี้ ได้ปรากฏในวรรณกรรมลานนาไทยเรื่องอื่น ๆ
ด้วย เช่น ในคำขอเรื่องหงส์หินของเจ้าสุริยวงศ์ได้พรรณนาบทอัศจรรย์ในตอนที่เจ้าหงส์หิน อภิเษก
กับ นางจุฬันธา ว่า

เกิดกามรอน	เพศไฟเสนเบี้ยว	เกี่ยวกอดคอ	น้องรักไว้หมั้น
สองสงวน	สองเกี่ยวกอดฉัน	ไสยานอนหลับแน่น	
การส่งสาร	นางมหลิกเรน	ยอมผ่อนห่อทรงธรรม	

(ทั้งสองต่างก็เกิดกามราคะที่รอนแรงเหมือนเปลวไฟลักแสนเปลวมาเผาไหม้
เจ้าหงส์หินจึงเกี่ยวกอดคอ นางจุฬันธาไว้แน่น ทั้งสองได้ร่วมรักด้วยความ
ยินยอมพร้อมใจกัน)

จะเห็นได้ว่า การพรรณนาบทอัศจรรย์ในวรรณกรรมลานนาไทย ไม่ได้กล่าวเปรียบเทียบ
กับธรรมชาติเลย อันเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากความนิยมในวรรณคดีไทยทั่ว ๆ ไป ฉะนั้น จึงนับว่า
เป็นเอกลักษณ์ของวรรณกรรมลานนาไทย

อุกุม รุ่งเรืองศรี, "คำขอเรื่องหงส์หิน" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต
แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖). (อัครสำเนา), หน้า ๑๒๘.

๔.๔ ความเชื่อและไสยศาสตร์

มนุษย์เราไม่ว่าชาติใดภาษาใด ย่อมมีความเชื่อในเรื่องอำนาจลึกลับหรือผีบางเทวดา มาแต่ครั้งสมัยดึกดำบรรพ์ เนื่องด้วยคนในสมัยนั้นเมื่อใดประสบกับเหตุการณ์อันเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีอำนาจรุนแรงต่าง ๆ เช่น พายุ ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วม ฯลฯ ที่ไหลร้ายแรงแก่มนุษย์ ก็ย่อมจะคิดว่าเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจของสิ่งลึกลับที่แฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ เป็นผู้นับถือ เพราะไม่ทราบว่ามีสาเหตุมาจากอะไร มนุษย์จึงเข้าใจว่าสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นตัวนั้น มีฤทธิ์และอำนาจเหมือนมนุษย์ และอาจให้ทุกข์หรือให้โทษแก่ตนได้ จึงต้องนับถือและกลัวเกรง เมื่อมีความเชื่อหรือความรู้สึกเช่นนี้แล้ว ก็แสดงความเชื่อและความรู้สึกนี้ออกมาในรูปพิธีกรรมอันเนื่องด้วยคาถาอาคมและเวทมนต์ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คนทั้งในทางดีและทางชั่ว ดังนั้น ความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับและไสยศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่มิใช่ความคุ้นเคยในมนุษยทุกชาติทุกภาษา ดังที่เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน และการศึกษาเรื่องประเพณีไทย" ว่า

การนับถือเรื่องไสยศาสตร์ไม่ใช่ว่าชาวไทย ถึงชาวอื่นไม่ว่าจะเป็นชนชาติที่เจริญแล้ว หรือว่ายังไม่เจริญก็นับถือด้วยกันทั้งนั้น เพราะเป็นความเชื่อที่สืบมาตั้งแต่สมัยลึกลับดึกดำบรรพ์ ซึ่งยังเหลือตกค้างมาถึงสมัยปัจจุบัน^๑

ความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับและไสยศาสตร์ที่สืบทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ ได้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีของทุกชาติ เนื่องจากวรรณคดีเป็นเครื่องสะท้อนสภาพสังคม ดังที่ ดร.วิทย์ ศึกษะศรี-ยานนท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์" ว่า

เมื่อเราพิจารณาลักษณะและการปฏิบัติงานของกวี เราจะสังเกตได้ว่า กวีถึงจะคนเดียวกันก็เปรียบเหมือนสามคน คือ นอกจากเป็นนักประพันธ์

^๑เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน), ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒๓.

ร่างแต่งหนังสือแล้วยังเป็นหน่วยหนึ่งของคนรุ่นนั้น สมัยนั้น และเป็นพลเมือง อีกด้วย นอกจากนี้ เนื่องจากจะต้องสังวรณในอาชีพประพันธ์ของตนในฐานะที่เป็นกวีแล้ว ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของคนสมัยนั้น ก็ย่อมจะเอาหูไปนาเอา ตาไปไร่เสียกับเหตุการณ์ที่คนเห็นคำตาประจักษ์อยู่แก่ใจหาได้ไม่ และในฐานะที่เป็นพลเมืองอีกเล่า ก็จำต้องใส่ใจในเหตุการณ์บ้านเมือง ความเคลื่อนไหว ของประเทศชาติ ตลอดจนชั้น และอาชีพที่ตนเป็นหน่วยหนึ่งอีกด้วย

ในฐานะที่เป็นศิลปิน กวีอาจหลีกเลี่ยงอิทธิพลของสมัยนั้น ๆ โดยความ มุ่งที่จะสร้างสรรค์ศิลปะของตนให้เลิศลสมุ่งอยู่แต่ที่ตัวเองอย่างไรจึงจะเพราะ ...” แต่ “ความคิด ความเห็น ความรู้สึก ที่ตนมีอยู่เป็นส่วนร่วมกับคนร่วมสมัย ก็ไม่วายจะแทรกพรายออกมา”^๒

นอกจากนั้น เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “เมือง สวรรค์ มีสาม เทวดา” ว่า

เรื่องกตึกความเชื่องดี ... เป็นมูลฐานแห่งความเชื่องดีของมนุษย์ แต่ดั้งเดิม จึงเหลือคตึกค้างมาในจารึกประเพณี เป็นความรู้สึกลึกที่แทรกเป็นยาคำ แฝงอยู่ในศิลปะ วรรณคดี กวีนิพนธ์ ภาษานา ภาษา และความประพจน์อันเกี่ยวกับวิถีแห่งชีวิต ของประชาชนไม่มากนัก^๓

^๑วิทย์ กวีระกริชานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม, พระนคร : สยามกานาและหนังสือแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๘), หน้า ๑๘๓ - ๘.

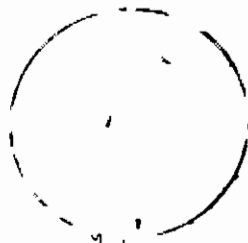
^๒เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^๓เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), เมืองสวรรค์ มีสาม เทวดา (ธนบุรี : บรรณาการ, ๒๕๑๘), หน้า ๓๓๘.

เรื่องความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับและไสยศาสตร์ ที่ปรากฏในวรรณคดีทุกชาติไม่ว่าจะเป็น วรรณคดีไทยหรือวรรณคดีต่างประเทศนั้น เรืออากาศโทหญิงทัศนีย์ สุจินะพงษ์ โคกกลางไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต เรื่อง "การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน" ว่า

วรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยคน ๆ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งที่เป็นเรื่องพื้นบ้านแท้ ๆ ของไทย เช่น ลิลิตพระลอ ไกรทอง และวรรณคดีที่รับจากต่างประเทศ เช่น รามเกียรติ์ และสมุทรโฆษ เป็นต้น มักกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกินปกติวิสัยมนุษย์จะเป็นไปได้ หรือจะบันดาลให้เกิดขึ้นได้ เช่น การเหาะเหินเดินอากาศ การใช้เวทมนต์ทำให้ไหลหลง การอยู่ยงคงกระพัน การแปลงกายเป็นรูปอื่น การบังคับภูมิจีปิศาจให้อยู่ในอำนาจและกระทำความปรารถนาของผู้ที่มีอำนาจ และกล่าวถึงอมนุษย์ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา เช่น เทวดา ปีศาจ ผี หรืออมนุษย์ที่มีอิทธิฤทธิ์แรงกล้าจนผู้คนมนุษย์ธรรมดาสามัญเสมอ

ลักษณะที่เกินปกติวิสัยมนุษย์จะเป็นไปได้ดังกล่าวแล้ว มิได้ปรากฏแค่เพียงในวรรณคดีภาษาไทยเท่านั้น แม้แต่ในวรรณคดี ภาษาคำต่างประเทศทั่วโลกก็มีปรากฏเช่นเดียวกัน เช่น วรรณคดีกรีก มีตำนานของเซอซี (Circe) ผู้มีอำนาจในการแปลงกาย โกเตส (The Goetes) ผู้มีเสียงโหยหวน มีเวทมนต์ ขยายท่าเหินเหิน และเฮคเทอตี (Hecate) เจ้าแห่งคาถา ผู้สั่งจรรไปมายามราตรี มีความน่าเกรงขาม แม้แต่สุนัขเห็นก็จะส่งเสียงโหยหวน ลวนวรรณคดีอังกฤษ ก็มีตัวอย่าง เช่น เรื่องแมคเบธ (Macbeth) ของวิลเลียม เชกสเปียร์ (William Shakespeare) ตอนที่กล่าวถึงการกระทำของแมคเบธที่มีอิทธิฤทธิ์ นอกจากนี้ น.ม.ส. ก็ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือยุคกลางของยุโรป ซึ่งเป็นนิทานอภินิหาร ผู้ที่พระเจ้าซาลมาญ ว่ามีเรื่องของมลาอิกที่ไซคนกับวิเศษ เรียกพรายภูษาคร่ำมา แล้วขึ้นขี่พรายไปพริบตาเดี๋ยวก็ถึงประเทศบ้านเมืองของตน เรื่องของนางอัญชุลิกาซึ่งมีอำนาจหนึ่งสามารถป้องกันเวทมนต์ของยูวิเศษได้ เมื่อนางอมอำนาจไว้ในโอษฐ์ก็ไม่มีใครเห็นตัว และเรื่องของ

โปรดเสียดา เฒ่าทะเลที่จำแลงตนไปต่าง ๆ เพื่อจะชู้ญไปตามไม้ไผ่ลัดหรือล่อให้เกิดภัย
เป็นต้น

กัวยเหตุนี้ ในวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ของภาษาไทย จึงมีเรื่องของการเชื่อในสิ่งที่
ลึกลับและไสยศาสตร์ปรากฏอยู่เช่นเดียวกัน เช่น คำขอเรื่องหงส์หินของเจ้าสุริยวงศ์ กล่าวถึง
เจ้าหงส์หิน ซึ่งใช้คาถาอาคมเสกหงส์เป็นพาหนะประจำตัว และใช้เวทมนต์ประกอบกับพระขรรค์
วิเศษที่ได้จากพระอินทร์ปราบยักษ์และผีดิบ กล่าวขอเรื่องช่างโพงนางนมหอม กล่าวถึงนางสีดาธิดา
ของท้าวพรหมหัตถ์หลงป่า แต่เหวคาช่วยคลันคาลิไท์นางกัวยเมืองไค้ กล่าวขอเรื่องกำพร้าบัวทอง
กล่าวถึงสุนัขสีค่ากลอดลูกเป็นมนุษย์หญิง ๒ คน หรือโคลงเรื่องนางประทุมสังกา กล่าวถึงนางประทุม
สังกาซึ่งเกิดในคอกบัว แล้วฤาษีไปพบเข้าจึงนำนางมาเลี้ยงไว้ในลูก และพระอินทร์ได้สร้างปราสาท
ให้นางอยู่ เป็นต้น เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องที่ลึกลับไม่สามารถจะพิสูจน์ได้และเป็นเรื่องที่เกิน
ปกติวิสัยมนุษย์จะเป็นไปได้ แม้คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวกำ นี้ ก็ปรากฏเรื่องราวของความ
เชื่อ และไสยศาสตร์เช่นเดียวกับวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ซึ่งจะได้อธิบายอย่างละเอียดต่อไปในข้อ

๔.๔.๑ และ ๔.๔.๒

เสฐียรโกเศศ (พระอนุমানราชชน) ได้กล่าวถึงความเชื่อและไสยศาสตร์ไว้ในหนังสือ
สารานุกรมไทย ว่า

... อักษรหรือข้อความที่ผูกขึ้น ซึ่งถือว่าอำนาจลึกลับไว้ในนั้น เมื่อนำ
เอาไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดไว้ เช่น บริกรรมเสกเป่า หรือสวดขัม ตลอดจน
ปลุกเสกสิ่งไร มียันต์ เป็นต้น ก็จะเกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ สามารถใช้

๑ ทัศนีย์ สุจิตะพงษ์, "การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน" (วิทยานิพนธ์-
ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖).
(อักษำเนา), หน้า ๑ - ๒.

เป็นประโยชน์ในทางปกป้องหรือป้องกันสิ่งร้าย ซึ่งถือว่า เป็นเสนีย์จัญไร หรือ เนื่องจากอาการกระทำของภูตผีปีศาจ เป็นต้น ในเคล็ดอันตรายหรือแก้ตัวคลาดไป หรือถ้าเข้ามาแล้วก็ขับไล่ไล่งให้ปลาคหนีไปด้วยวิธีที่เรียกว่า แก้อาการรพณ์ หรือ บักรังควาน เป็นต้น น้อย่างหนึ่งใช้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องว่า วิทยาคมทำกฤตยา คุณไสย เพื่อให้ไปกระทำแก่ผู้นอความต้องการนั้นอีกอย่างหนึ่ง

คติความเชื่อและอุปเท่ห์ต่าง ๆ ที่กระทำตามที่กล่าวข้างต้นนี้ เรียกรวม ๆ กันหมดว่า ลัทธิไสยศาสตร์ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจลึกลับที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถตรวจสอบหรือค้นหาโดยคำพิง ...^๑

ลัทธิไสยศาสตร์ จึงแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๔.๔.๑ ความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับ ซึ่งเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า superstition

๔.๔.๒ ไสยศาสตร์การกระทำ ซึ่งเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า magic หรือที่เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุนามราชชน) เรียกว่า กฤตยา^๒

ในวิทยานิพนธ์นี้ จะใช้คำว่า "ความเชื่อ" อันหมายถึง superstition และ คำว่า "ไสยศาสตร์" อันหมายถึง magic ในตอนต่อไป

^๑เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุนามราชชน), "คาถาอาคม," สารานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๕ (๒๕๐๕-๒๕๐๖), หน้า ๓๐๓๓ - ๔.

^๒เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุนามราชชน), ตำนานเปรียบเทียบ (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒), หน้า ๔๓.

๔.๔.๑ ความเชื่อ (superstition) คือ ความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับ เป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลไม่คงอาศัยข้อพิสูจน์ แต่เชื่อสืบต่อกันมาโดยไม่คำนึงว่าเป็นจริงหรือถูกตongหรือไม่ เช่น เชื่อเรื่องวิญญาณ หรือ ผีसाงเทวดา เชื่อโหราศาสตร์ ฯลฯ ความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับนี้ก่อให้เกิดไสยศาสตร์ การกระทำหรือกตuyาค่าง ๆ

ในหนังสือ Encyclopedia of Religion and Ethic ได้กล่าวถึงคำ superstition ว่าหมายถึง

... beliefs, habits, and fancies, tribal and individual, which we regard as not being founded on reasonable conceptions at the world end of human life ...^๑

superstition จึงเป็นสิ่งที่ช่วยขจัดความสงสัยและความลังเลใจในการกระทำต่าง ๆ และเป็นเครื่องชักจูงให้ทำคามประเพณีอันเป็นแบบอย่างลักษณะประจำพวกของคนก่อนมา โดยไม่คำนึงว่า ความคิดนั้นเป็นจริงและถูกตongหรือไม่^๒

ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้ ผู้เขียนเห็นควรแบ่งความเชื่อ (superstition) ออกเป็น ๔ อย่าง คือ

- ๔.๔.๑.๑ ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา และนรกสวรรค์
- ๔.๔.๑.๒ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑"Superstition," Encyclopedia of Religion and Ethic Vol.XII (Edinburgh: Morrison & Gible Limited, 1921), pp. 120-1.

^๒ทัศนีย์ สุจินะพงษ์, "การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖). (อัครสำเนาะ), หน้า ๑๒ - ๓.

๔.๔.๑.๓ ความเชื่อเรื่องศาตาอากาศและเครื่องราง ของขลัง

๔.๔.๑.๔ ความเชื่อเรื่องลัทธิขงจื้อและสัจวั

๔.๔.๑.๑ ความเชื่อเรื่องผีฟ้า เทวดา และมรกต สวรรค์ กบโบราณตั้งแต่สมัยเด็ก คำบรรพ์ในวาทะโลกทางกันมีผีฟ้า เทวดาด้วยกันทั้งนั้น คนไทยก็เอนเอียงกัน เพราะแต่ก่อนคนยังไม่เจริญ ยังไม่มีบ้านเมืองเป็นประเทศชาติ จึงอยู่ใกล้วัดกับธรรมชาติ และได้อาศัยธรรมชาติเป็นที่พึ่งพาหาเลี้ยงชีพ เมื่อทำไร่ ไถนา ลานสัตว์ ฯลฯ จึงประสบทั้งสวนดีและสวนร้ายจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามธรรมชาติ จึงคิดว่า ปรากฏการณ์เหล่านี้ต้องมีผีหรือเทวดา ซึ่งประจำอยู่มิใช่ศาลไหนเป็นไป และสามารถให้ทุกข์หรือให้โทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงยึดถือผีกับความกลัว และความกลัวจะทำให้ผีบางชนิดเป็นที่ยิ่ง เมื่อได้รับความเดือนร้อน ผีจึงมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีนั้นบางชนิดจะไม่ให้ร้ายแก่ใคร นอกจากจะทำให้โกรธ และกากฉัวเกรงหรือแกลงวาจาแก่ภรรยาจนนอย เมื่อขอร้องใดท่านก็ให้ ผีดีนี้แต่เดิมเรียกว่า "ผีฟ้า" เพราะคิดว่าท่านอยู่บนฟ้า แต่ภายหลังเมื่อใดกล่าว "เทวดา" มาจากอันเดิมก็เรียกผีฟ้าว่า "เทวดา" แทน กวีเรื่องผีฟ้า หรือ เทวดานี้ แบ่งออกเป็น ๓ พวก ได้แก่ สมมุติเทวดา อุบัติเทวดา และวิสุทธิเทวดา ดังคำพรรณนาในไตรภูมิ ระวาง ว่า

ฝูงท้าวเทพธิดาในแผ่นดินเรานี่ดีแล้วรู้หลักและบุญคุณธรรม
แด่กระทำโดยบรรดาธรรมทั้ง ๑๐ ประการดังนั้น ท่าน
เรียกว่า สมมุติเทพยดาแล้ว แต่กับชั้นฟ้าเบื้องบน เรียกว่า
นิกายนจรเทวดาถึงพรหมโลกเบื้องบนนั้น วิบัติเทพยดาแล้ว
พระสุทนต์โยกโชติเจ้าระอรหันตภาชีมาศสวากเจ้า แด
เสร็จเข้าสู่นิพพานดังนั้นได้เรียกว่า (วิสุทธิ) เทพยดาแล้ว^๑

ส่วนเรื่องผีร้ายนั้น เว้นกันว่า เป็นผีที่จิตใจสั่นคานหยาม ไม่มีที่อยู่ เพราะคนคอยขับไล่ไสส่งด้วยวิธีต่าง ๆ ทางไสยศาสตร์ เนื่องจากทำใจคนเดือดร้อน กอปรหลอกหลอนให้คนตกใจกลัว

^๑พระฐาคีไทย, ไตรภูมิระวาง (พระนคร : กรมศึกษาการ, ๒๔๕๕), หน้า ๖๗๘.

เจนนี เปเรค นีปอบ นีกระสือ เป็นต้น

ยังมีอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะ เป็นครึ่งเทวดา ครึ่งผี เช่น ผวกอากาศเทวดา รุกขเทวดา อาศัยอยู่ในอากาศบ้าง ต้นไม้บ้าง และยังมีชั้นหัวหน้าที่เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ที่ใดที่หนึ่ง ทานสิ่งศักดิ์ที่อยู่ เช่น เจ้าที่ เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น ปัจจุบัน เรียกว่า เทพารักษ์ มีหน้าที่คุ้มครองดูแลโดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ตนเป็นใหญ่อยู่ พวกเจ้านีหรือเทพารักษ์นี้ คนจะกลัวเกรงมากเพราะเชื่อว่าทานโกรธง่าย และทำอันตรายคนได้ง่าย ถ้าไม่พอใจหรือโกรธ คนจึงต้องเคารพ นบนอบเจนนีสรวงบุรุษอายุเสมอ ฉะนั้น ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผีจึงแบ่งเป็น ๓ จำพวก คือ

- ก. เทวดา
- ข. เจ้านีหรือเทพารักษ์
- ค. ผีร้ายหรือผีชั้นเลว

ส่วนการนับถือผีสง่าเทวดาของชาวลานนาไทยนั้น ก็เช่นเดียวกัน ชาวลานนาไทยแต่โบราณ ถือว่าผีเป็นวิญญาณของคนที่ล่วงลับไปแล้ว และนอกจากนั้น ยังรวมถึง "ผีในลัทธิที่เคารพนับถือ" อีกด้วย ผีในลัทธิที่เคารพนับถือนี้ เชื่อกันว่าเป็นผีที่ทรงฤทธิ์อำนาจและถือว่ามีศักดิ์สิทธิ์ สามารถให้คุณและโทษแก่ มนุษย์ได้ ผีชนิดนี้แม้จะเป็นวิญญาณของคนที่ล่วงลับไปแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่วิญญาณของคนทั่วไป หากหมายเฉพาะวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น และจะมีลักษณะที่ก่นนับถือและกลัวเกรงเหมือนกับพระเจ้าแผ่นดิน นั้นเอง นอกจากนี้ ยังถือว่า ผวกเทวดาทั้งหลายก็เป็นผีในลัทธิที่เคารพเหมือนกัน ผีชนิดนี้ก็หมายถึง ผีดีหรือผีฟ้าที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเอง

ชาวลานนาไทยแต่โบราณ จำแนกผีออกเป็น ๔ ชนิด คือ

ก. ผี คือ วิญญาณของผู้ที่เมื่อมีชีวิตอยู่ ประพฤติดี และใฝ่ทำบุญบำรุงวงศ์ตระกูลให้ดี ผีชนิดนี้จะอาศัยอยู่ในศาลที่ลูกหลานมักจะทำไว้ให้ เรียกว่าผีปู่ย่าหรือ ผีบรรพบุรุษนั่นเอง

ข. สง่า คือ ผีจำพวกอัศวินบาครกรรม หรืออุกฤษบาครกรรม เนื่องจากเมื่อยังมีชีวิตอยู่นั้น ประพฤติคนเป็นคนพาลชั่วช้า "สง่า" นี้ จะไม่มีที่อยู่อาศัย เพราะแม้แต่ผีเองก็รังเกียจ

และคอยขับไล่ไม่ให้เข้ามาอยู่ปะปน ในวัดก็เข้าไม่ได้ เพราะเป็นผู้นอกศาสนา จึงได้แต่เที่ยวเร่รอน คอยหลอกหลอนคนให้สะกุกใจเท่านั้น

ค. เทวคา คือ วิญญาณของพวกเจ้านายและเจ้าบ้านผ่านเมืองทั้งหลาย ที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่หาชน ถ้าเป็นวิญญาณของกษัตริย์ เชื่อกันว่า จะได้เป็น "พระยา อินท" หรือ พระอินทร์

ง. เปเรต ทางภาคเหนือ เรียกว่า "เผค" คือ วิญญาณของบุคคลในข้อ ค. ซึ่งทำคนไม่เที่ยงธรรมและประพฤติกวี้อยู่เสมอ รวมทั้งวิญญาณของบุคคลอื่น ๆ ที่ทำลายบุญนิยมสถาน ข้อ โกงในการค้าขาย ฯลฯ เปเรต ต้องอาศัยอยู่ตามวัด เพื่อคอยรับผลเมตตาคาจิต จากพระที่บำเพ็ญภาวนา

ผีทั้ง ๔ ชนิดนี้ ส่างกับเปเรคเป็นผีชั้นเลว หรือผีร้าย และเป็นผีที่น่าเกลียดน่ากลัว ทั้งไม่ทำประโยชน์อันใดให้แก่คน ส่วนผีและเทวคานั้น จะคอยช่วยเหลือพิทักษ์รักษาคนให้มีความสุข ความเจริญเป็นนิจ โดยเฉพาะผู้ที่เป้นลูกหลานยอมได้รับประโยชน์จากผีและเทวคายังกว่าผู้อื่น ตามปกติ ผีและเทวคา จะติดตามไปกอบระแวกระวังปักเป่าสรรพยาโรคาพาช อุบาทว์ และภัยในที่ตั้งปวง ลูกหลาน จึงต้องเคารพยำเกรง และสักการะ ทั้งต้องจัดที่ทางให้สถิตอยู่ในที่อันสมควรด้วย

ในก่าวชอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ กล่าวถึงผีอยู่หลายแห่งอันเป็นการแสดงความเชื่อในเรื่องผีสังเทวคา แต่ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงผีฟ้าหรือเทวคามากกว่าผีทั่ว ๆ ไป เพราะเทวคาโดยเฉพาะพระอินทร์นับมหาเทพเป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งของเรื่อง ได้กล่าวมาแล้วว่า ชาวลานนาไทยแต่โบราณเชื่อว่า วิญญาณของเจ้านายหรือกษัตริย์ที่ทรงคุณธรรม จะได้ไปเกิดเป็น "พระยาอินท" หรือ พระอินทร์ และเชื่อว่าจะคอยปกป้องรักษา และขจัดปัดเป่าความเดือดร้อนให้แก่ลูกหลานหรือผู้ที่เคารพนบนอบเสมอ ความเชื่อว่า พระอินทร์ เป็นผู้ที่ยกอบช่วยเหลือมนุษย์ จะปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาดกทั่ว ๆ ไป ในก่าวชอเรื่องนี้ พระอินทร์ก็คอยช่วยขจัดความเดือดร้อนของพระยาอาทิตย์และนาง

แกวมงคล ชัยสุริยงค์ (ผู้เรียบเรียง), ผีของชาวลานนาไทยโบราณ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๖), หน้า ๑ - ๗.

นางจันทเทวีที่ไม่มีโอรสสืบราชสมบัติได้ โดยนางจันทเทวีต้องทำบุญทำทานรักษากีฬห่า กิลแปก จนพระอินทร์ไต่ทราบด้วยทิพยอาสน์และทิพยเนตรของพระองค์ และใ้ค้อญีเจ็ญีพระโพธิสัตว์ลงมาปฏิสนธิ กังกล่าว การที่นางจันทเทวี ต้องทำพิธีทำบุญรักษากีฬห่าเพื่อขอโอรส ก็สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่า เมื่อต้องการสิ่งใดจากผีฟ้าหรือเทวดา ก็ต้องทำพิธีบนบานบวงสรวงด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้เทวดาพอใจ และจะคล้มันคาลิให้เชือดประสมผลสำเร็จกักล่าว

นอกจากพระอินทร์แล้ว ยังกล่าวถึงเทวดาอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งล้วนแต่มีฤทธิ์และอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดาเสมอ มนุษย์จึงมักบนบานกาลก่าวขอความคุ้มครอง ให้ตนปลอดภัยหรือประสมผลสำเร็จในการทำกิจการต่าง ๆ และมีแต่ความเป็นสิริมงคล เช่น ตอนที่นางบัวคำเสี่ยงอธิษฐานซัดพวงดอกไม้เพื่อหาให้กูนัน นางก็อ้อญีเจ็ญีเทวดาอารักษ์ซึ่งสิ่งสถิต ณ ที่ต่าง ๆ ช่วยคล้มันคาลิให้นางสมปรารถนา กักล่าว

ขอเจ็ญีเทพท้าว	เทพารุกษา	อันอยู่อาณา พกษาแห่งกอง
ขอซัดเจ็ญีชวน	ที่นางใจของ	มีเทศทองที่ทางใด
มีแถวนคล้าย	ที่ใกล้แลไกล	ทิศไหนใด ตกเห็นออกได้
หลอนแน่นตัวกรรม	ถ้วเวรหล่างใด	ขอเจ็ญีมาอย่าช้า
แมนอยู่เนืองใด	มนุษย์ลุ่มฟ้า	ขอมารอดซ้ำในคงเทอะ
ขอเจ็ญีเทพทิพย	เทพาแสนโอง	อันอยู่ในคงกหาเถื่อนถ้ำ
ทั้งสี่ทิศ	อัญญ์แปดกลัก	ฝูงอยู่นาที่แม่น้ำ
ขอราชนา	มาช่วยช่วยคำ	ผายไผ่ช้อย้านาน

หรือตอนที่เจ้าสุวัตร ถูกพรานยิงกาย และพรานจะจุดนางบัวคำไปนั้น นางก็อธิษฐานขอฝากเจ้าสุวัตรไว้กับเทวดาอารักษ์ทั้งหลายว่า

* "ก่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓.

นางจึงประเนม กระทบมือไหว
 ว่า โทณโค คุราเทพไท
 ผู้อยู่ต้นไม้ แลบัณฑิตา
 คนมีฤทธิ เตะอะจาง
 คุราอินทร์พรหม ภายบนพากฟ้า
 ทั้งนาคครุฑ ฤทธิกล้าหาญ
 แม่วรณี ตรีหอนเกล้า
 ขอจุงขุณณา รักษาข้าไท
 ยมราช รุงแฉ่เล็งหัน
 เทพาแสนโขง ในคองแผ่นหล้า
 ขอเชิญเทพท้าว เจ้านอเล็งหัน
 จุงมารักษา เจ้าไวแวนหน้า

เทวดาป่าไม้
 อัญญุคานคาวาณา
 ภูมิเทวดาอยู่อากาศกว้าง
 ขอปราณีนางอยุธยา
 ขอฉายไฉดข้าอนาน
 สี่ท้าวองค์ภราดร จตุโลกเจ้า
 ทั้งเมฆลามาธุไท
 ทั้งเวียงเจ้ากุมภักดิ์
 เจ้าเวสสุวัณ ขออินคูลา
 คาพิพิยสอง เล็งพลัน
 ขอช่วยฐพลัน คนตัวแห่งชา
 ยัวแพงนางแม่ไว^๑

นอกจากนั้น นางยังอัครฐานขอ เทวดาอารักษ์ช่วยคลบนคาลให้ตัวของนางร้อนเหมือนเปลวไฟ
 จนพรานไปสามารถจะเข้าใกล้นางได้อีกด้วย

หรือในพิธีอวาทหมงคลของเจ้าสุวัตรและนางบัวคำนั้น พระฤาษีก็ได้เชิญเชิญเทวดาอารักษ์
 มารวมในพิธี ดังนี้

จึงเ็นป่าวร้อง	มเหสิกา	รุกชเทพา บัณฑิตาขอบกว้าง
มาเป็นสักดิ์	กระทำแสงทาง	อวาทบังกละ
ผูกมือคู่แขน	ห้อมีตะจะ	เป็นแขกแก้วมหาไชย ^๒

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

^๒เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

อีกตอนหนึ่งพวกพ่อค้าสำเภาคูนางบัวคำลงเรือไป นางก็อธิษฐานให้เทวดาช่วยคุ้มครอง
นาง กิ่งท้าว

ประทุมมา	แม่มือไหว้	ขอเทพาช่วยคำ
ทั้ง <u>เมขลา</u>	รักษาแม่น้ำ	สมุทรยานกว้างกลางกา
ทั้ง <u>เทพไท</u>	<u>มเหสิกา</u>	<u>เทวดา</u> <u>อันอยู่</u> <u>เพื่อนถ้ำ</u>
<u>อันอยู่</u> <u>รักษา</u>	<u>พุกอย</u> <u>ทุกถ้ำ</u>	ขอถ้ำคูนางกำพรา
อากาศเวหน	กายบนรถฟ้า	จอมเจืองเจ้าอินทร์พรหม ^๑

จากถ้ำขอช่างตนจะเห็นว่ากล่าวถึงเทวดาหลายองค์ ได้แก่ พระอินทร์ พระพรหมจตุโลก-
บาลซึ่งบางทีก็เรียกว่า ท้าวจาคุมหาราช อันหมายถึง ผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกทั้ง ๔ ทิศ ในคติทาง
พุทธนั้นได้แก่ ท้าว ธรรม์ ประจำทางทิศตะวันออก มีพวกกนธรรพเห็บบริวาร ท้าววิรูปักษ์ประจำทาง
ทิศตะวันตก มีพวกนาคเป็นบริวาร ท้าววิรุฬหกประจำทางทิศใต้มีพวกกุมภภัณฑ์ เป็นบริวาร และท้าวกุเวร
หรือท้าวเวสสุวรรณประจำทางทิศเหนือมีพวกยักษ์ เป็นบริวาร นอกจากนี้ ยังกล่าวถึง นางเมขลา ซึ่ง
เป็นนางฟ้าผู้รักษามหาสมุทร พระยมซึ่งคติทางพราหมณ์ถือว่าเป็นโลกบาลประจำทิศใต้^๒ อีกตอนหนึ่งได้
กล่าวถึง นางเทพไทเทวดา ฉายาองค์ที่ ๗ ของเจ้าสุวัตร ซึ่งได้ลงมาเนรมิตเมืองไว้เพื่อรับเลี้ยงดู

^๑กล่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๘.

^๒คติทางพราหมณ์ถือว่า ท้าวโลกบาลมี ๘ องค์ ประจำทิศ ๘ ทิศ ได้แก่ พระอินทร์ ประจำทิศ
บูรพา (ทิศตะวันออก) พระยมประจำทิศทักษิณ (ทิศใต้) พระวรุณ ประจำทิศประจิม (ทิศตะวันตก) ท้าว
กุเวร ประจำทิศอุดร (ทิศเหนือ) พระอักษิ ประจำทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) พระเนรท ประจำ
ทิศหรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) พระพาย หรือ ธรพาย ประจำทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)
พระอิศานะ ประจำทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

ทุกชะกุมาร และ ไชยา ไอรสของเจ้าสุวัตร

ส่วนพวกเจ้านีหรือเทพารักษ์ที่กล่าวถึง ไต่แก รุกขเทวดา อากาศเทวดา แม่พระขรรณี พระภูมิเจ้าที่ และเทวดาประจำป่า เขา ถ้ำ กง คอย หิ้งหลาย ซึ่งพวกนี้เป็นเทวดาเหมือนกัน แต่ไม่ได้อยู่บนฟ้าหรือเมืองสวรรค์ จะสิงสถิตอยู่ตามป่าตามเขาในน้ำ ในถ้ำ หรือบนต้นไม้ และสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งบางที่ก็เรียกว่า ผี บางที่ก็เรียกเทวดา จึงเป็นจำพวกผีเทวดา ในคำขอเรื่องนี้ ยังกล่าวถึงผีชนิดหนึ่ง คือ ผีเหล็ก หรือผีเหล็ก ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นผีของผู้ซึ่งเมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่เป็นคนเก่งกล้าสามารถเป็นอัศจรรย์หรือเป็นคนครุร้าย และมีกนกत्वเกรงมาก เมื่อผู้นั้นตายไป แต่คนยังนับถือรักใคร่หรือยังกรั่นกร้ามกลัวเกรงอยู่ ก็ปลุกกาลเวียงให้มาอยู่ ผีเหล็กจึงเป็นผีจำพวกวิรูปบุษ ผีชนิดนี้ทางภาคอีสานถือว่าเป็นผีของเจ้าเมืองคนแรก ซึ่งเป็นผู้สร้างบ้านเมือง และจะมีพิธีเช่นสรวงประจำปีเช่นเดียวกับผีประจำบ้านประจำเมืองเช่นกัน

ตัวละครอีกตัวหนึ่งในเรื่องที่ถูกแต่งเรียกว่า "ผี" ไต่แก นางสมุทรชา ฉายาคนที่ ๒ ของเจ้าสุวัตร ผู้แต่งกล่าวถึงนางว่า

ในวันก่อนนั้น นางสะเพศเป็นผี ยอคนารี แกลงตัวเป็นวิกเข้^๑
และอีกตอนหนึ่ง กล่าวถึงบทอัศจรรย์ของเจ้าสุวัตรกับนางสมุทรชาว่า
นางนอนนอน ลวดนอมตัวคน ผูกกับคน สุนกรวมห้อง^๒

การที่ผู้แต่งเรียกนางว่า "ผี" เช่นนี้ ผู้เขียนเห็นว่า นางน่าจะเป็นผีจำพวกเทพารักษ์หรือผีเทวดา เพราะผู้แต่งโลกกล่าวว่า นางสมุทรชามีหน้าที่รักษาแม่น้ำและมหาสมุทร ดังนี้

ชื่อนามนาง มีมาแสนอย นามชื่อไต่สมุทรชา
สมุทรนและ ซ้ำหากรักษา หิ้งน้ำลงกา ซ้ำไต่ผอเสี้ยง^๓

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

(นางโคธัธชื่อว่า สมุทราชา มาตั้งแต่เล็ก และเป็นผู้อยู่แลกรักษาแม่น้ำคงคาและ
มหาสมุทรทั้งหมด)

ตามความเชื่อในทางศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์นั้น มีนางฟ้าผู้ทำหน้าที่รักษา
มหาสมุทร ชื่อนางเมขลา หรือนางมณีเมขลา บางทีก็เรียกว่า นางสมุทรเทวี นางจะคอยช่วย
เหลือคนมีบุญที่จะจมนทะเลและชอบโยนแก้ววิเศษหลอกลอรัมสุร ทำให้เกิดฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า
ขึ้น แต่ในนิทานชาดกนั้น นางเป็นเพียงสมุทรเทวีเท่านั้น ไม่ปรากฏว่า นางใช้แก้ววิเศษ
หลอกลอรัมสุรแต่อย่างใด และนางจะคอยช่วยผู้มีบุญให้หลุดพ้นจากอันตราย เช่น ในมหาชนก
ชาดกหรือสมุทรโฆษชาดก นางเมขลา ก็เป็นผู้ช่วยเหลือพระมหาชนก และพระสมุทรโฆษีให้พ้น
จากการจมน้ำตาย เป็นต้น แต่นางสมุทรชาในคำขอเรื่องเจ้าสุวรรณ นางบัวคำนี้ กล่าวไว้
เพียงแต่ว่า นางเป็นผู้ดูแลรักษามหาสมุทรเท่านั้น นอกจากนั้น นางยังมีอำนาจพิเศษในตัว คือ
สามารถแปลงกายและเดินทางในน้ำได้ กล่าวคือ นางใจแปลงกายเป็นจระเข้ และถูกพราน
ผู้หนึ่งยิงควยจนจนถึงแก่ความตาย เมื่อเจ้าสุวรรณมาพบ เขาก็ชุบชีวิตนางควยยาววิเศษ หลังจาก
ที่เจ้าสุวรรณได้นางเป็นชายาแล้ว นางก็พาเจ้าสุวรรณเดินทางไปในน้ำ เพื่อข้ามแม่น้ำคงคา
ดังตอนที่ว่า

อยู่ที่ไหน	เจ็ดวันเป็นครา	สมุทรชา	จึงพาเจ้าขึ้น
น้ำแม่คงคา	ฝากฟองเปี้ยวขึ้น	ไตเทียว	ไปใน้ำ
ไปตามสบาย	บ่เปี้ยวระมูฐ้ำ	เหมือนเหมยหมอก	กุมขอยเย็น ^๑

(อยู่ที่ไหนใดเจ็ดวัน นางสมุทรชาก็พาเจ้าสุวรรณ เดินทางข้ามแม่น้ำคงคา
ที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยว โดยเดินทางไปใน้ำอย่างสบายทั้งตัวก็ไม่เปียกน้ำ
ควย และยังมีภูสีว่า กระแสน้ำนั้นเย็นระมูฐ้ำเหมือนแก้วหมอกและนำคางมา
กระทบผิวกาย)

^๑ "กล่าวขอเรื่องเจ้าสุวรรณ นางบัวคำ," บทที่ ๖.

การที่ผู้แต่งกำหนดให้นางสมุทรชา มีหน้าที่รักษามหาสมุทรเหมือนนางเมขลา นั้น ผู้เขียนเห็นว่า ผู้แต่งคงจะนำลักษณะของนางเมขลามาสวมใส่ให้นางสมุทรชา แล้วเพิ่มลักษณะของการมีอำนาจพิเศษในตัว ซึ่งแตกต่างไปจากนางเมขลาเข้าไป เพื่อสร้างเป็นตัวละครใหม่ คือ นางสมุทรชาขึ้น แต่ก็ยังอ้างอิงความเชื่อเดิมที่ว่า นางสมุทรชา มีหน้าที่รักษามหาสมุทรเหมือนนางเมขลาอยู่ และการที่กำหนดให้นางมีอำนาจพิเศษ และเรียกนางว่า "ผี" นั้น ก็ยังแสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งยังมีความเชื่ออยู่ว่า ผีเป็นสิ่งที่มีฤทธิ์อำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดาเสมอ

ส่วนผีจำพวกผีร้ายหรือผีชั้นเลวนั้น ในคำขอเรื่องนี้ก็กล่าวถึงเช่นกัน ดังในตอนที่เจ้าสุวัตรได้พบกับนางบัวคำ และได้ถามนางว่า นางเป็นลูกเทวดา ยักษ์ ครุฑ นาค หรืออย่างไร นางก็บอกว่า นางเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ลูกเทวดา ยักษ์ ครุฑ นาค หรือลูกของ "โพงพรายเผดเผ่า"^๑ ในตอนนี้ได้กล่าวถึงผีร้ายหรือผีชั้นเลวอยู่ ๓ ชนิดด้วยกัน คือ ผีโพงหรือผีโพง ผีพรายและเผดหรือเปรต ตามความเชื่อของคนไทยนั้น ผีโพงหรือผีโพง จะชอบออกหากินของโสโครกในคืนที่ฝนตกพริ้ว ๆ และมักจะเที่ยวคอยหากินตามใต้ถุนเรือนที่มีผู้หญิงคลอคลุก ผีโพงนี้เชื่อกันว่า เกิดจากฤทธิ์ของหัววานที่ปลุกไว้ ควบฤทธิ์ของวานจึงทำให้กลายเป็นผีโพง และมีรูปร่างหน้าตาเหมือนกับเจ้าของวาน ทางภาคเหนือและภาคอีสานเรียกว่า "ผีโพง" และเชื่อว่า เป้าชีวิตเกี่ยวกับผีกระสือ ที่เรียกว่า ผีโพง เพราะเวลามันออกหากินจะเห็นเป็นแสงแวม ๆ มีดวงโต ผีโพงนี้มีฤทธิ์ คือ ถ้ามันดมน้ำลายถูกผู้ใด ผู้นั้นจะกลายเป็นผีโพงไปเลย และถ้ามันไม่ชอบใครมันจะเอาไม้คานแหหมายขวางขามหลังคาเรือน และจะทำให้ผู้นั้นประสบหายนะด้วยประการต่าง ๆ ส่วนผีพรายนับก็เป็นผีชั้นเลวอีกชนิดหนึ่ง เรามักจะได้ยินคำว่า "ตายพราย" ซึ่งหมายถึงหญิงมีครรภ์ที่ตายเมื่อคลอดลูกแล้ว ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ก็กล่าวถึง "โพงพราย" ซึ่งเป็นผีที่คอยรับใจขุนแผน เป็นต้น ส่วนผีเผดหรือเปรตนั้น เชื่อกันว่า มีรูปร่างผอมโซ สูงเท่าคนตาล กินแต่น้ำเลือดน้ำหนอง มีปากเล็กเท่ารูเข็ม และร้องคังกริก ๆ อาศัยอยู่ตามวัดคังกล่าวมาแล้วข้างต้น เรื่องของเปรตนี้ ในวรรณคดีเรื่อง

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

ไตรภูมิพระร่วง ไต่กล่าวไว้อย่างละเอียด การกล่าวถึงผีเหล่านี้ในคำขอเรื่องนี้ ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อในเรื่องผีสารเทวดา (Animism) แสดงว่า ชาวลานนาไทยมีความเชื่อในเรื่องผีสารเทวดาอยู่มาก แม้วรรณคดีที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับลานนาไทยบางเรื่องก็สะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องผีสารเทวดานี้ เช่น เรื่องลิลิตพระลอ กล่าวถึง ปู่เจ้าสมิง-พรายจะเสกสลาเห็นให้ไปปนกับหมากไผ่พระลอ เสวยเพื่อทำเสน่ห์พระลอ ปู่เจ้าก็ทำพิธีชุมนุมผีสารเทวดาต่าง ๆ มากมาย ไปไว้ผีประจำบ้านประจำเมืองแม่สรวงจนหนีไปหมด ทำให้เกิดเหตุอาเพศที่ว่า

... ฟ้าหาเหืองอุบาทว์ อากาศคลุ้มเป็นควัน ฟ้าเครงครรชิตดา
ใจเมืองบ่าตึงจะตก หัวอกเมืองตึงจะพัง ...^๑

หรือในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนและพลายงามจะยกทัพเข้าโจมตีเมืองเชียงใหม่ นั้น ขุนแผนก็ทำพิธีจัดทัพผีป่าต่าง ๆ เข้าสู้รบกับผีบ้านผีเมืองของเชียงใหม่ จนผีฝ่ายเมืองเชียงใหม่สู้ไม่ได้ต้องหนีออกจากเมือง ทำให้เกิดเหตุวิปริตต่าง ๆ ที่เป็นลางว่าเมืองเชียงใหม่ จะถูกตีแตก เป็นต้น เหล่านี้เป็นเรื่องของความเชื่อในเรื่องผีสารเทวดาทั้งสิ้น

นอกจากจะกล่าวถึงเทวดาและผีต่าง ๆ แล้ว ในคำขอเรื่องนี้ยังกล่าวถึงยักษ์ครุฑ และนาค ทั้งยังกำหนดให้หมับหนาทในเรื่องอีกด้วย ยักษ์ที่กล่าวถึงได้แก่ พระยายักษ์เวรามติ ซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายชั่วที่โคตอสูกับเจ้าสุวัตรและพ่ายแพเจ้าสุวัตรไปในที่สุด เรามีความเชื่อว่าลักษณะของยักษ์นั้น จะมีรูปร่างกำยำใหญ่โต น่าเกลียดน่ากลัว ผมหงอก มีเขี้ยว งอกออกมานอกปาก ชอบกินคน คุรายใจอำมหิต มีกำลังวังชา และฤทธิเดชมาก พระยายักษ์เวรามติ ในคำขอเรื่องนี้ก็มีลักษณะเช่นนี้ทุกประการ ส่วนบทบาทของครุฑและนาคก็คือ เมื่อเจ้าสุวัตรเห็นครุฑจับนาคมินฉนวนมา ก็ไปชนูยิงครุฑตายช่วยชีวิตนาค ชื่อ นาคราณะ ไว้ได้ เราเชื่อ

^๑ลิลิตพระลอ (พระนคร : องค์การคาศุภสุภา ๒๕๑๒), หน้า ๔๑.

ว่าครุฑมีรูปร่างลักษณะเป็นครึ่งคนครึ่งเทพ แต่มีหัวเป็นนก มีกำลังวังชาและมีอำนาจมาก อาศัยอยู่ในวิมานฉิมพลีที่เขาพระสุเมรุ ไทยเราใช้ครุฑเป็นตราราชการและเป็นตราธงสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนนาคนั้น เชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งงูทั้งหลายอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาล ซึ่งอยู่ใต้พิภพ และจะโฉบ่านำน้ำห้วย ลำธาร หรือ ปล่องเหว ถ้า เป็นเส้นทางสัญจรขึ้นมายังโลกมนุษย์ และถือว่า นาคเป็นผู้นาคกาลให้ฝนตกในโลกมนุษย์ เพื่อให้น้ำหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหารให้อุดมสมบูรณ์ ทางลานนาไทยครั้งโบราณ มีลัทธินับถือผู้นาค จะเรียกนาคว่า "ขุนสรอยคอกำ"^๑ และเชื่อว่า นาคเป็นสัตว์บริสุทธิ ทรงฤทธิ์เดชสามารถบันดาลให้ดีและร้ายแก่คนได้ แต่จะไม่ทำอันตรายคนโดยไม่สมควร คนจึงเกรงกลัวเคารพนาค ในพุทธประวัติก็มีเรื่องเกี่ยวกับนาค เช่น เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระยานาคราชก็มาขอตัวเป็นแท่นและแผ่พังพานกันเป็นร่มถวาย พระพุทธองค์หรือมีเรื่องนาคปลอมตัว เป็นมนุษย์มาบวชในพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบก็ไปรุดให้เสีย แต่ภิกษุผู้นาคโคขอรองว่า อยากจะฝากชื่อเภาไว้ในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงยินยอมให้ถือว่า คนที่จะบวชนั้นต้องโกนผมเป็นนาคเสียก่อน คนไทยจึงเรียกคนที่เตรียมตัวบวชว่า นาค มาจนทุกวันนี้ เป็นต้น

เราเชื่อกันว่า ครุฑและนาคนั้นเป็นศัตรูกัน เมื่อครุฑเห็นนาคที่ไหนก็มักจะจับกินเสมอ ความเชื่อกันเดิมนี้อาจมาสะท้อนให้เห็นในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้ด้วยดังกล่าวข้างต้น

ความเชื่อในเรื่องผีसांगเทวดานี้ ก่อให้เกิดความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ขึ้น เพราะผีसांगเทวดาย่อมจะมีที่อยู่เหมือนกับมนุษย์เช่นกัน เราเชื่อกันว่าเทวดาจะอยู่บนฟ้าหรือนบนสวรรค์ที่มีอยู่ ๖ ชั้น ซึ่งเรียกว่า ฉกามาพจร ได้แก่ จาคุมหาราชิกา ดาวดึงส์

^๑ แก้วมงกล ชัยสุวิวัฒน์ (ผู้เรียบเรียง), ผีของชาวลานนาไทยโบราณ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐.

ขามะ คุสิต นิมมาขรที และปรนิมิตวสวัตตี ผู้ใดที่อยากจะขึ้นสวรรค์จะต้องประกอบแต่กุศลกรรม ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้ใดประกอบแต่อกุศลกรรม มีจิตใจหยาบช้า สามานย์ เมื่อถึงแก่ความตาย ผลกรรมแห่งความชั่วที่แต่ละคนได้ก่อไว้ในมนุษยโลก จะบันดาลให้ต้องไปเกิดใหม่ในนรกภูมิ ซึ่งอยู่ใต้บาดาลลงไป มหานรกหรือนรกใหญ่นั้น มีทั้งหมด ๘ ชุม ได้แก่ สวรรค์พุนรก กาสสุตตนรก มหาตปนรก สังฆานรก โรหุนรก มหาโรหุนรก คาปนรก และมหาอวิจรนรกหรือเรียกง่าย ๆ ว่า อเวจี ส่วนนรกขุมเล็กขุมย่อย ยังมีอีกมากมาย ความเชื่อในเรื่องนรกสวรรค์ ซึ่งปรากฏในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้มีอยู่หลายตอนด้วยกัน ความเชื่อที่ว่าถ้าทำความชั่วแล้วต้องตกนรกนั้น ปรากฏในตอนที่เจ้าสุวัตร ถูกพรานยิงควยขนูจนถึงแก่ความตาย นางบัวคำก็คิดว่าพราน ดังนี้

หื้อมิ่งตกรนรก พักพื้นอเวจี

โทษเพื่อนมมี มิ่งพลอยมาฆ่า

หื้อบาปทัณมิ่ง ซาคินชาติหน้า

หื้อมิ่งพลัดเมียพี่น้อง^๑

(ขอหื้อมิ่งตกรนกอเวจี เพราะ มิ่งฆ่าคนที่ไม่มีความผิด ขอหื้อบาปกรรมตามสนองมิ่งทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ขอหื้อมิ่งพลัดพรากจากเมียและพี่น้อง)

จะเห็นว่า นางบัวคำสาปแช่งให้พรานตกรนกอเวจี ซึ่งเป็นนรกขุมที่ลึกที่สุด สัตว์ที่มาตกรนรกขุมนี้ต้องทนทุกข์ทรมานอยู่เป็นเวลา ๑ กล้วยี่ จึงจะพ้น คนไทยเชื่อว่า ผู้ที่จะมาตกรนรกขุมนี้ ได้แก่ ผู้ที่กระทำกรรมอันหนัก คือ อนันตริยกรรม ๕ ประการ ดังนี้

ก. มาตุฆาต ข้ามารคา

ข. ปิตุฆาต ขาปิตา

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

ก. อรหันตฆาต	ฆ่าพระอรหันต์
ง. โลหิตุปบาท	ทำร้ายพระพุทธรูปเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นไป
จ. สังฆเภท	ยังสงฆ์ให้แตกกัน ^๑

เมื่อนางบัวคำใช้ดาบฟันพรานจนถึงแก่ความตายนั้น พรานก็ไปสู่นรกตามบาปกรรมที่กระทำไว้ดังนี้

โรมันคัมภีร์	ก็ไปแคว้นค้าย	ลงสู่ออบาย
สุมอนรก	เป็นที่จำหมาย	มีไชตายบตาย
ยอนบาปกรรม	อันมันไคฆา	เนอนายน้องหล้า
		กรรมจึงหันตอหนัก ^๒

ส่วนความเชื่อในเรื่องสวรรค์นั้น ปรากฏอยู่ในตอนแรกของเรื่องดังกล่าวถึงพระอินทร์ ซึ่งประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และในตอนสุดท้ายกล่าวถึงเจ้าสุวัตรซึ่งตั้งตนอยู่ในทศพิชราชธรรม ปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบสุข เมื่อสวรรค์ก็ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ดังนี้

เสด็จดำเนิน	ขึ้นเมื่อเกิดขึ้น	สวรรค์แห่งเมืองบน
เวไชยนต์	ปราสาทห่างกว้าง	กุลิตาฟากฟ้า
นางเทวดา	อันทรงเกรื่องง่า	แฝงไผ่เฝ้าเต็มทัน
หมื่นหกพัน	เทพาแวกออม	วังแวกลอมเป็นบริวาร ^๓

(เสด็จไปเกิดในปราสาทเวชญนคบนสวรรค์ชั้นดุสิต มีนางฟ้าเฝ้าแวกลอมเป็นบริวารถึงหนึ่งหมื่นหกพันนาง)

^๑เจื้อ สตะเวทิน, ตำรับวรรณคดี (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๓๘๖.

^๒"ก้าวขอเฝ้าเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

^๓เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๑๔.

ตามความเชื่อของเรา ปราสาทเวรยนต์เป็นวิมานของพระอินทร์ ซึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ในคำขอเรื่องนี้ เรียกปราสาทบนสวรรค์ชั้นดุสิตของเจ้าสุวัตรว่า เวรยนต์เหมือนกัน อาจจะเป็นการขี้ม้อมมาเรียกก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงความเชื่อที่ว่า สวรรค์ชั้นดุสิตเป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะจุติลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกมนุษย์

ความเชื่อที่ว่า ถ้าคนใดทำความชั่ว จะได้ไปเกิดในนรก คนใดทำความดีจะได้ไปเกิดในสวรรค์นั้น ทำให้คนเรามีความเชื่อในเรื่องชาติที่ชาติหน้าด้วย

๔.๔.๑.๒ ความเชื่อเรื่องโชคลาง ในหนังสือพจนานุกรมไทย ของ นายมานิต มานิจเจริญ ให้ความหมายของคำ "โชค" และ "กลาง" ไว้ว่า

โชค [โชก] น. เกราะห้ คราวดี, คราวร้าย, ลาก โดยมากใช้ในทางดี

กลาง น. สิ่งที่ยอกเหตุหรือร้ายล่วงหน้า

หนังสือสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวถึง คำ "โชค" ไว้ว่า โชค หมายถึง สิ่งที่จะเกิดขึ้นแก่ตัว จะดีหรือร้ายก็ได้ ๑

ดังนั้น ความเชื่อเรื่องโชคลางนี้ จึงเป็นความเชื่อที่ว่า เหตุการณ์หรือสิ่งบางอย่างที่เกิดขึ้น หรือมีผลเกี่ยวข้องกับตัวเรา จะเป็นการบอกเหตุหรือเหตุร้ายที่จะเกิดแก่เราในอนาคตได้ คนไทยส่วนใหญ่ จะมีความยึดมั่นถ้อยมั่นในเรื่องโชคลางนี้ อย่างแน่นแฟ้นมาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนไทยที่อยู่ในสังคมชนบทซึ่งยังห่างไกลความเจริญมากเท่าใด

๑ อนุวิจิตรมาศรา, สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๐ (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๐๕-๒๕๐๖), หน้า ๕๔๖๖.

ก็ยังมีความเชื่อในโรคกลางมากขึ้นเพียงนั้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อานนท์ อากาภิรม ไคล่กล่าวไว้ในหนังสือ มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย ว่า มุมเหตุของใจอันสำคัญที่ทำให้สังคมไทยยึดมั่นในเรื่องโรคกลางก็คือ "ความกลัว" และ "ความต้องการ" หมายถึงความกลัวในภัยพิบัติหรือเคราะห์ร้ายต่าง ๆ และความต้องการในสรรพสิ่งต่าง ๆ อันจะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่ตน^๑ ดังนั้น คนไทยแต่โบราณจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับโรคกลางต่าง ๆ อย่างมากมาย และยังเชื่อว่าโรคกลางต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้จากสัตว์บางชนิด อวัยวะบางส่วนของร่างกาย การเสียดาย การถือนิเวศ และความฝัน เช่น เชื่อว่าถ้าจึงจรวงทักเมื่อเรา จะทำการสิ่งใด หรือแมลงบวมคือกินเรือนใคร หรือนกแสกรอง แร้งบินมาจับหลังคาบ้าน ก็ถือเป็นกลางร้าย ถ้าอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น ลิ้น ตา เกิดเขม่นหรือระตุกก็เป็นกลาง แสกดกลางร้ายเหมือนกัน ถ้าเงาหัวหายไปที่ถือว่าเป็กลางแวงความตาย ส่วนการถือนิเวศ เช่น การดูเขม่นต่าง ซึ่งหมายถึงการเพ่งดูเงาเขม่นทองฟ้าหรือการดูลมกลา ซึ่งหมายถึงการดูลมหายใจเข้าออกนั้นก็เป็นการบอกโรคกลางอย่างหนึ่งซึ่งคนไทยสมัยโบราณถือว่า ก่อนจะเกินทางไปรบทั้งจับที่กหรือจะทำการสิ่งใดก็จะดูนิเวศร้ายดีก่อน อนึ่ง ความฝันก็เป็นกลางบอกโรคกลางอีกอย่างหนึ่ง แต่ต้องเป็นความฝันที่เกิดตอนใดครั้งในขณะหลับสนิทจริง ๆ เท่านั้น เพราะถือว่าฝันในเวลาตื่นเขาเป็นผู้นำมาคลบลันกาลใตฝัน ซึ่งเรียกว่าเทวโคปสังหรณ์หรือเทพสังหรณ์ และเมื่อฝันแล้วก็ควรมีการทำนายฝันว่า เป็นการบอกกลางร้ายดีอย่างไร นอกจากการถือโรคกลางต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว คนไทยแต่โบราณก็ยังถือกันเคร่งครัดในการเลือกวันฤกษ์ยามยามดีสำหรับทำการมงคลทั้งปวงเพื่อให้เกิดจากผลแก่ผู้กระทำอีกด้วย

ความเชื่อโรคกลางที่ปรากฏในคาวธอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ มีเรื่องการเสียดาย ความฝัน และการถือฤกษ์ยามเท่านั้น ไม่ปรากฏความเชื่อโรคกลางอื่น ๆ ดังนี้

^๑ อานนท์ อากาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๑๕), บำรุงบุณกุลกิจ, ๒๕๑๕), หน้า ๕๖.

การเสี้ยงทาย ปรากฏอยู่ในก่าวขอเรื่องนี้หลายตอน ได้แก่ ตอนที่นางบัวคำ
ชั้พวงมาลัยเพื่อหาบุตรอง นางไคเสี้ยงอธิษฐานต่อเทวดาฟ้าดินทั้งหลายว่า ถ้าชายไคเป็น
บุตรองของนาง ก็ขอให้พวงมาลัยนั้นไปสวมใส่ชายผู้นั้นด้วย เมื่อนางชั้พวงมาลัยไป
พวงมาลัยนั้นก็ตกลงไปในแม่น้ำ และไหลทวนน้ำขึ้นไปเป็นที่อัศจรรย์ ขณะนั้นเจ้าสุวัตร
กำลังเล่นน้ำอยู่ก็พบหาคเล็กทั้งหลาย เทวดาก็บันดาลให้พวงมาลัยไหลทวนน้ำมาสอดคอ่มือ
ของเจ้าสุวัตร ดังตอนที่ว่า

คั้งเจ้าสุวัตร	ตีน้ำท่วมเต็น	กลางชลฟองแม่น้ำ
ละพวงคอกนาง	เทวดาช่วยคำ	มาสอดเข้าในมือ ^๑

การเสี้ยงทายอีกตอนหนึ่ง คือ ตอนที่นางบัวคำขอคุณมพระยาจำปา เพื่อ
เสี้ยงทายว่า นางจะมีฐานะเป็นลูกเสี้ยงของพระยาจำปาหรือไม่ ก็ปรากฏว่ามีน้ำนมไหล
ออกมา เป็นลางบอกว่ นางมีฐานะเป็นลูกเสี้ยงของพระยาจำปา ดังนี้

พระองค์คำ	ทานจึงนอมทาว	หื้อนางหนอเห็นอมนม
น่านมราชะ	หลังเต่าไหลถม	นางจบจม กรันกินเมื่ออัน ^๒

ในวรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องอื่น ๆ ก็ปรากฏเรื่องของการเสี้ยงทายเช่นนี้
เหมือนกัน เช่นในก่าวขอเรื่องหงส์หินของเจ้าสุริยวงศนั้น ตัวเอกของเรื่อง คือ เจ้าหงส์-
หิน ก็ไคเสี้ยงอธิษฐานว่ ถ้าตนเป็นโอรสของนางวิมาลาจริง ก็ขอให้น้ำนมไหลออกจากถัน
พระมารดา ปรากฏว่ น้ำนมก็ไหลจากถันนางวิมาลาพุ่งเข้าสู่โอรสของเจ้าหงส์หินคั้งคำ
อธิษฐาน ซึ่งเป็นลางที่บอกให้ทราบว่ เป็นแม่ลูกกัน หรือในนิทานพื้นบ้านของไทยเรื่อง

^๑ "ก่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๘.

พระยาภัง พระยาพาน พระยาพานก็ไต่ตั้งสัจจาธิษฐาน ขอให้ให้น้ำนมไหลออกจากถันของ
พระมารดา ถ้าเป็นแม่ลูกกันจริง และผลก็ปรากฏให้เห็นตั้งคำอธิษฐาน เป็นต้น

ความฝัน ความเวื่อในเรื่องความฝันก็ปรากฏในคำขอเรื่องนี้เช่นกัน คือ เมื่อ
พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางจันทเทวีนั้น นางจันทเทวีก็ฝันว่า
พระอินทร์เสด็จมาจากสวรรค์ นำเอามะพลับทองคำมายื่นให้นาง นางก็รับมาผ่ากินและ
รู้สึกหอมหวานยิ่งนัก และนางก็ทิ้งเมล็ดลงดิน และมีแม่มาตัวหนึ่งมากินเมล็ดนั้น ทั้ง
ตอนที่ว่า

หลับฝันเห็น พระอินทร์จอมเหงา	เสด็จลงมาจากฟ้า
เอาหมากคัมทอง ผิวใสยวาคยวะ	มายื่นหอนาง
ทิพแว่นฟ้า บ่องพรระเฉียวผาง	กางเหยียบมือ ประนมใส่เกล้า
รับคัมทองคำ ผิวใสมะเสรา	กับมือท้าวทานองค์อินทร์
รับไคแล้ว เอามาผ่ากิน	คูล้วนเซียงจีน เพศเพียงน้ำอ้อย
บินหอมหวาน อยู่แจจอยจอย	แกนมันชัลดอดลงดิน
ชำมีแม่มา นิ่งมาเก็บกิน	แกนมันทองอินทร์ หอมหวานกว่าใบไ้

ต่อมาพระยาอาทิตย์ก็ฝันอีกว่า ไล่ไ้ส้อออกจากทองของพระองค์ขึ้นไปกระหวัดแก้ว
ถึงยอดปราสาท แต่ภายหลังก็หกลบเข้าทองของพระองค์ตามเดิม ทั้งตอนที่ว่า

ท้าวมาฝัน ว่าไล่ส้อทอง	กระหวัดแก้วแก้วมณเฑียร
วิมานปรากฏ อันสุขเสถียร	ผัดแวคเวียน แต่เคาแก้วขึ้น
อกเป็นดี บั้ไซ่ของขึ้น	ถึงมกุฎมณเฑียรของ

"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๖.

เมื่อภายลุน หคคีนใส่ทอง

เหมือนเคาควยสันคี่^๑

เมื่อนางจันทเทวีฝันแล้ว พระยาอาทิตย์ก็โปรดให้โหราจารย์ทั้งหลายทำนาย
สุบินนิมิตรนั้น โหราทำนายว่า เป็นนิมิตรดีที่พระโพธิสัตว์อันทรงบุญบารมีแก่กล้าจะจุติจาก
สวรรค์มาปฏิสนธิในครรภ์ของนาง ดังตอนที่ว่า

นิมิตรฝัน เทวีแม่เจ้า
รยวาทนบุญ ลงมาแต่ฟ้า
มาตั้งคัพพะ เอาปฏิสนธิ
เป็นโพธิสัตว์ ตนบุญแก่กล้า

เป็นนิมิตรดีไฉน
สวรรค์แหล่งหล้า เมืองบน
ในท้องนงคราญ เทวีหน่อหล้า
แก่นคามี่แค้นคัก^๒

ส่วนความฝันของพระยาอาทิตย์นั้น โหราทำนายว่า ลูกในครรภ์ของนางจันทเทวี
นี้ จะมีฤทธิเดช บุญบารมี และพระเชษฐาภาพจะแผ่ไปทั่วโลก แต่เมื่ออายุได้สิบหกปีจะพลัด-
พรากจากบ้านเมืองไปสืบหาครูรอนเป็นเวลานานหลายปี แล้วจึงจะกลับบ้านเมืองภายหวัง
ดังที่ว่า

เท่าว่าคัพพะ เจ้ายอดบุญ เรื่อง
ค้นเกิดเป็นตน เป็นใหญ่ภายหน้า
มีบุญสมภาร อานุกาเว
ค้นอายุ ไกลสิบหกปี
จักไปเซาะหา เทวีแห่งเจ้า
พบว่าไคหลายปี หลายเคื่อนนานนัก

อยู่ทองนางเมือง เทวีหน่อหล้า
จักมีฤทธิเคอะ
ปราบโลกหว่าธานี
จักพรากบุรี ไปเคินทองเต่า
อันจักมาเทียมคูปักตร์
จึงจักแผนผ่ายคี่มา^๓

^๑"ก่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๑.

^๒เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

^๓เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

การทำนายตามหลักโหราศาสตร์นี้ ไม่เพียงแต่ทำนายฝันเท่านั้น แต่ยังสามารถทำนายโชคชะตาได้ด้วย ในคราวขอเรื่องนี้ กล่าวถึงพระยาอาทิตย์และนางจันทเทวีให้โหรทำนายโชคชะตาของเจ้าสุวัตร เมื่อเจ้าสุวัตรออกจากบ้านเมืองไปแล้วหลายปี โหรก็ทำนายว่า ชะตาของเจ้าสุวัตรนั้นมีทั้งร้ายและดี คือ จะต้องถูกศัตรูทำอันตรายจนถึงแก่ชีวิต แต่ภายหลังคืนชีวิตและจะมีแต่โชคลาภ จะได้ชားยาหลายคน และอีก ๘ วัน จะกลับมาถึงบ้านเมือง นอกจากนั้น ยังมี "หมอกระดุกโก" เป็นผู้ทำนายโชคชะตาของเจ้าสุวัตรอีกด้วย การทำนายโชคชะตาโดยโหรกระดุกโกนี้ กล่าวไว้ว่า หมอไต่หน้ากระดุกโกแห่งมาแชนนำค แลวนำมาปักเป็นคู้ ๆ หลังจากนั้น ก็เก็บเอามาเรียงราย และพิจารณาคูเพื่อทำนาย ดังนี้

จึงถือเอา คู่หมานไกแห่ง
ปักคู่เค่า เทาถึงคู่ปลาย

ชน่ายอคู่ลาย

เก็บมายาย เหยงหงายเหยียงหน้า^๑

แล้วก็ทำนายโชคชะตาของเจ้าสุวัตรเป็นทำนองเดียวกับโหรนั่นเอง การใช้กระดุกโกทำนายนี้ ผู้เขียนพบว่า น.ส.สินี เต็มสงสัย และนายพิชัย รัตนประทีป กล่าวไว้ในหนังสือประเพณีนานาชาติว่า เป็นความเชื่อที่ปฏิบัติกันอยู่ในพวก เบร์ หรือยางแดงซึ่งเป็นกะเหรี่ยงเผ่าหนึ่งในจำนวน ๒ เผ่า (อีกเผ่าหนึ่ง คือ เมนุ เป็นพวกยางขาว) มีภูมิลำเนาอยู่แถบตะวันออกของพม่า พวกเบร์หรือยางแดงนี้จะมีกระดุกโกสำหรับทำนายหรือเสี่ยงทายประจำทุกครอบครัว ถ้าครอบครัวใดจะตั้งชื่อเด็ก มารดาของเด็กจะนำเอากระดุกโกมาทำพิธีเสี่ยงทายควา ถ้าเป็นลูกหญิงควรจะมีชื่อเหมือนยายหรือถ้าเป็นลูกชายควรจะมีชื่อเหมือนตาของเด็กดีหรือไม่ ถ้ากระดุกโกเสี่ยงทายแจ้งว่า ไม่สมควร บิดาของเด็กจึงจะเป็นผู้ตั้งชื่อลูกของคนตามแต่จะเห็นเหมาะสม แต่ส่วนมากจะตั้งตามชื่อบรรพบุรุษของตน นอกจากนั้น ในการแต่งงานของพวกยางแดงนี้ก็จะนำกระดุกโกมาทำนายโชคชะตาอนาคตของคู่บ่าวสาวว่าเป็นอย่างไร กระดุกโกจะแจ้งให้ทราบว่ ถานหญิงชายคู่นี้แต่งงานกัน

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๑๔.

ไป จะมีชีวิตครอบครัวราบรื่นสงบสุขหรือไม่ ฝ่ายหญิงจะเป็นคนขยันขันแข็งและซื่อสัตย์หรือไม่ จะมีบุตรด้วยกันกี่คน และอื่น ๆ ตามแต่ต้องการจะทราบ ถ้าดวงม่งทางตรงกันข้าม เขาก็จะเฒ่าและจะล้มเล็ก การแต่งงานนั้นเสียโดยหาเหตุฉลอบอกเล็กแกกัน เพื่อแสวงหาคุ้มครองทองคำต่อไป^๑ แต่ในหนังสือเล่มนี้ไม่ใ้กล่าวไว้ว่า พวกช่างแคงใจกระดุกไ้เสี่ยงทายโดยวิธีใด ผู้เขียนคาดว่าอาจใช้วิธีเดียวกับหมอกระดุกไ้ ทำนายโชคชะตาของเจ้าสุวัตรนั่นเอง หรืออาจจะแตกต่างกันไปก็ได้

ส่วนการถือฤกษ์ยาม ที่ปรากฏในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ได้แก่ ในตอนที่เจ้าสุวัตรทูลลาพระบิดา พระมารดาออกเดินทางสืบหาคุ้มครองนั้น เจ้าสุวัตรก็ออกเดินทางตรงกันวันฤกษ์ดี ดังนี้

ถึงวันปลอดกลวน เป็นวันคิถี นักษัตรฤกษ์ดี หมดไส่เสรา^๒

อีกตอนหนึ่ง เมื่อเจ้าสุวัตรพาอายุาทั้งหมดเดินทางกลับเมืองพาราณสีนั้น ก็ตรงกับวันฤกษ์ดี เว้นกัน คือ

ถึงวันปลอดกลวน โชคชัยคิถี ฤกษ์ยามดี มงคลเกิดกว้าง^๓

คำว่า "วันปลอด" นั้น ตามตำราโหราศาสตร์ หมายถึง "วันปลอดห่วง" หมายความว่า ไม่ต้องห่วงใด ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ใน "ตำราห่วง" ทางโหราศาสตร์ หลวงวิจิตรวาทย์ได้กล่าวถึงตำราห่วงไว้ในหนังสือฤกษ์ยามยามที่ว่า

ตำรา "ห่วง" นี้ ท่านบูรพาจารย์แต่โบราณมา ได้คิดคำนวณตามหลักวิธีเลข แล้วแสดงเป็นรูปห่วงเกี่ยวพันกันไปตามลำดับคิถีขึ้นแรม

^๑ ลีนี้ เต็มสงสัย แจะพิชัย รัตนประทีป, ประเพณีนานาชาติ (พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๒), หน้า ๑๔๔-๖.

^๒ คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ, บทที่ ๔.

^๓ เรื่องเกี่ยวกัน. บทที่ ๑๔.

โดยมีความสัมพันธ์กับวันทั้ง ๗ นับแต่วันอาทิตย์เป็นต้นไปจนถึงวันเสาร์ จึงได้แบ่งออกเป็น ๘ แบบ เขียนไว้ให้เห็นเป็นรูปห่วงเกี่ยวโยงกันไปมา ซึ่งแต่ละคติจะอยู่ในระหว่างห่วงหนึ่งบาง สองห่วงบาง สามห่วงบาง บางคติก็เข้าอยู่ในระหว่างห่วงประสานกันถึง ๔ ห่วงที่เรียกกันว่า "ห่วงรวม" นับว่าร้ายแรงกว่าห่วงใด ๆ ถ้าคติใดมิได้เข้าอยู่ในระหว่างห่วงก็เรียกว่า "ปลอดห่วง" ส่วนลักษณะของห่วงนั้น เป็นรูปห่วงทางเฉียงก็มี ทางขึ้นก็มี ทางนอนก็มี นอกจากห่วงแล้วยังมีชื่อแสดงความหมายขยายความให้ชัดเจนออกไปอีกทั้งคี่และร้าย เช่น มหาสิทธิโชค อำนวยโชค สิทธิโชค ทักทิน ทรรชิก ยมขันธ และ กาลทัศน์ ฯลฯ ...

อธิบายความหมายคี่และร้าย

มหาสิทธิโชค	หมายความว่า	ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่
อำนวยโชค	"	ความสำเร็จผล โชคดี
สิทธิโชค	"	ความสมปรารถนา
ราชาโชค	"	โชคแห่งความเป็นใหญ่
_____ (วาง)	"	คือจะคี่หรือร้ายแล้วแต่ลักษณะของห่วง
บอด	"	มัวหมอง แหกหักเสียหาย
ทักทิน	"	การหักทวงตีเคียด อับมงคล
ทรรชิก	"	การลบล้าง ชั่วร้าย
ยมขันธ	"	กองนรก ไฟจะไหม้
ทินศุณย์	"	วันไร้ผล
กาลทัศน์	"	โทษทางอาญา การถูกลงโทษ
มฤตยู (อมิตยู)	"	ความตาย

อิติปັตคา
อโยปັตคา

หมายความว่า ศัตรูเบียดเบียน
" การถูกอาวุธมาค้ำเจ็บ

ตัวอย่างเกณฑ์ห้วงประจำวัเสائر

ในของข้างขึ้น และข้างแรม แยกข้อความออกเป็น ๒ ช่อง ช่องแรกบอก
ลักษณะของห้วง ส่วนของห้วงนี้ บอกความหมายดีและร้ายของคดี ถ้าไม่มีบอกวดีหรือร้าย
ก็จะขีดเส้นไว้ ดังนี้ _____ เป็นเครื่องหมายแทนคำว่า "ว่าง" คือ จะดีหรือร้ายอย่าง
ใดอนุโลมไปตามความหมายของลักษณะห้วง

ลักษณะของห้วงนั้น ตามอรรถาธิบายมีว่า ถ้าจะทำสรรพการมงคลใด ๆ
หรือยาตราภักดี ถาดอง ๑ หวง จะไต่ลาภ ถาดอง ๒ หวง จะปู้ทุกข์ ถาดอง ๓ หวง
จะเกิดโรค ถาดองหวงรวม (๔ หวง) จะอันตรายร้ายนัก ห้ามทำการมงคลทั้งปวงแล
ถาดองปลอดหวง ทำการใด ๆ ดีนัก^๑

ขึ้น	หวง	ดี-ร้าย	แรม	หวง	ดี-ร้าย
๑	ขึ้นเฉียง	ทรซีก	๑	หวงรวม	-
๒	ขึ้นเฉียง	กาลทัณฑ์	๒	หวงรวม	-
๓	นอน	กาลทัณฑ์	๓	ปลอด	กาลทัณฑ์
๔	นอน	-	๔	ปลอด	สิทธิโชค
๕	เฉียง	อ่ามฤกษ์โชค	๕	ปลอด	อ่ามฤกษ์โชค

^๑หลวงวุฒิรณพัสดุ, ฤกษ์ยามยามดี (พระนคร : โรงพิมพ์ทางสมุค, ๒๔๕๖).

ชั้น	ทวง	ที-ราย	แรม	ทวง	ที-ราย
๖	ปลอด	-	๖	ปลอด	กาลทัณฑ์
๗	ปลอด	ทกทิน	๗	ปลอด	ทินศุภย์
๘	หวงรัม	ทาเศุญ	๘	นอน	ทินศุภย์
๙	๓ ทวง	ยมชนช	๙	หวงรัม	กาลทัณฑ์
๑๐	ปลอด	ทรทัก	๑๐	หวงรัม	-
๑๑	นอน	-	๑๑	ปลอด	-
๑๒	ปลอด	ทรทัก	๑๒	ปลอด	-
๑๓	ปลอด	-	๑๓	ปลอด	-
๑๔	ปลอด	-	๑๔	นอน	อโยปัตตา
๑๕	นอน	มหาสิทธิโชค	๑๕	ปลอด	มหาสิทธิโชค

นอกจากคำราทวงซึ่งบอกคดีที่ร้ายก็กล่าวแล้วนี้ ชาวลานนาไทยแต่โบราณ ยังมีคำรากุโณลกยามตามคดี เพื่อใช้ในการเดินทาง ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

- ๑ คำ มาแถวสู่โรงธรรม หมายความว่า ทำการมงคลและยาตราคดี
- ๒ คำ ฟังธรรมกลางป่าช้า " คดีและร้ายถึงกัน ถ้ายาตรา จะมีเรื่องให้ตกใจ
- ๓ คำ ล้างมือกอยทาгин " ทำสรรพการใด ๆ ก็จะมีลาภ
- ๔ คำ ปวายคืนสองแแตก " ทำการแล้วจะเดือดร้อน ยาตรามิที่จะมีภัย
- ๕ คำ ณีแวกเวียนเอา " ทำการและยาตรามิที่จะเจ็บไข้

๖	คำ	ลงสำเภาพ่อค้า	หมายความว่า	เป็นศิริมงคลค้ำนัก	ไปทางไกล
				จะมีลาภใหญ่	
๗	คำ	ฉันทหน้าควายชน	"	ทำการจะเกิดความ	ไปทางไกล
				จะถูกใจผู้ร้ายเบียดเบียน	
๘	คำ	ท้าวบนพันเมี้ยน	"	ทำการใดจะมีแต่เสียหาย	
				เดินทางไกลขาดทุน	
๙	คำ	ตองเสี้ยนพระราม	"	ทำการจะได้รับอารมณ์ใจ	
				เดินทางไกลจะได้ทุกข์	
๑๐	คำ	หาความบมิได้	"	ปลอดภัย เสมอตัว	
๑๑	คำ	ความไข่มมี	"	ทำการและยาตราประสิทธิ์ศึ	
๑๒	คำ	บตีแต่สักคาบ	"	ทำการหรือยาตราไม่มีทีเลย	
๑๓	คำ	ฉัยปราบชมพู	"	ทำการและยาตราคี่มีอำนาจ	
๑๔	คำ	ศักรูปองฆ่า	"	ทำการจะมีคนปองร้าย	
				เดินทางไกลจะได้ทุกข์ยาก	
๑๕	คำ	วายุชื้อวบกิน	"	ทำการและยาตราจะอันตราย	
				ถึงชีวิต ^๑	

ในคำขอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางมัวคำ นี้ กล่าวไว้แต่ว่า เจ้าสุวัตร ออกเดินทางในวันปลอดภัย ตรงกับคี่ที่สี่ เป็นวันนักขัตฤกษ์อันจะทำให้เกิดมงคลไม่ทุกข์โศกเท่านั้น ไม่ได้เจาะจงลงไปว่า เดินทางตรงกับคี่ขึ้นแรมที่คำแต่อย่างไร อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึง

^๑หลวงวชิรณพัสดุ, อุบายยามตี (พระนคร : โรงพิมพ์ทางสมุท, ๒๔๘๖),

วันฉัตรคืนในการเดินทางก็เป็นการแสดงความเชื่อในเรื่องโชคกลางดั่งกล่าว

๔.๔.๑๖๓ ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเครื่องรางของขลัง คนไทยในสมัยโบราณเชื่อในเรื่องคาถาอาคมและเครื่องรางของขลังมาก ดังได้สะท้อนอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเล่ม โดยเฉพาะในเรื่องขุนช้างขุนแผน จะเห็นว่ากล่าวถึงการใช้คาถาอาคมและเครื่องรางของขลังเกือบตลอดเรื่อง ในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ก็ปรากฏเรื่องของการใช้คาถาอาคม และเครื่องรางของขลังอยู่มากเช่นกัน ก่อนอื่นจะกล่าวถึงเรื่องคาถาอาคม ก่อน

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน) ได้กล่าวถึง "คาถาอาคม" ไว้ในหนังสือสารานุกรมไทยว่า

คาถาอาคม คือ อักษรหรือข้อความที่ผูกขึ้น ซึ่งถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ อยู่ในนั้น เมื่อนำเอาไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดไว้ เช่น บริกรรมเสกเป่า หรือ สวดขับตลอดจนปลุกเสกสิ่งไร มียันต์ เป็นต้น ก็จะทำให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ สามารถใช้เป็นประโยชน์ในทางขับเป่าหรือป้องกันสิ่งร้าย ซึ่งถือว่า เป็นเสนียดจัญไรหรือเนื่องจากการกระทำของภูติผีปีศาจ เป็นต้น ให้เคลื่อนหาย หรือ แลวคลาดไป หรือถ้าเข้ามาแล้ว ก็ขับไล่ไล่ส่งให้ปลาคหนีไปด้วยวิธีแก้อาการรพหรือปัดรังควาน เป็นต้น นี้อย่างหนึ่งใช้ในเรื่องที่เรียกว่า วิธยากม หากฤตยา คุณไสย เพื่อให้ไปกระทำแก่ผู้อื่นตามต้องการนี้อีกอย่างหนึ่ง ...^๑

^๑เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน), "คาถาอาคม," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๕ (๒๕๐๕ - ๒๕๐๖), หน้า ๓๐๓๙ - ๔.

คาถาดากมนี่ เชื่อกันว่าได้มาจากกัมภีร์อรรถเวทของอินเดีย ซึ่งเป็นพระเวท
ที่ประกอบด้วยคาถา และเวทมนตร์ต่าง ๆ สิ่งนี้พอพิลาฎิหารย์ สามารถที่จะมีบทบาทให้เป็นไป
ได้ทางที่ปรารถนา แต่ไทยเราได้นำเอาบาทถ้อยไปเข้ากับพระพุทธรูปคาถา กิ่งที่
นายแพทย์ สาริกบุตร กล่าวไว้ในหนังสือ พระกัมภีร์พระเวท ว่า

กัมภีร์อรรถเวทนี้ นับว่าเป็นบ่อเกิดของคาถาดากมนต่าง ๆ
ที่ได้ทรงจำเอาเรียบกันสืบต่อมา ครั้นเมื่อลัทธิไสยศาสตร์ของพราหมณ์
ที่แพร่หลายเขามาระกนกับลัทธิพุทธศาสนา บรรดาภิกษุสงฆ์จึงได้
พากันดัดแปลงคาถาและมนต์ต่าง ๆ ที่มีในลัทธิไสยศาสตร์ ให้เข้ากับ
ลัทธิทางพุทธศาสนา โดยนำเอาพระพุทธรูปและเดรมนต์เข้าไปแทรก
แรงแก้ไขให้เหมาะสม เท่าที่จะได้กับลัทธิทางพระพุทธศาสนาได้
แต่เป็นสิ่งที่เรื้อรังกันสืบต่อมาจนทราบเท่าทุกวันนี้

นอกจากนั้น ในหนังสือเล่มนี้ยังได้กล่าวไว้อีกว่า การไว้คาถาดากมนบริกรรม
ถาวรานั้น นับเป็นวิธีการทำสมาธิ แบบหนึ่ง ซึ่งถ้าเมื่อกระทำจิตให้เป็นสมาธิได้แล้วก็ย่อม
จะมีบังเกิดความขลัง ทำให้เกิดกำลังงานทางจิตขึ้น และเมื่อจะไว้กำลังกระแสนั้นให้เป็น
ไปทางใด ก็สุดแล้วแต่เวทมนต์คาถาที่บริกรรมถาวรานั้นจะโน้มน้าวให้เป็นไป กระแสนั้น
ของมนุษย์เราสามารถจะแผ่ฐานออกไปจากร่างกายได้ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ แผ่ฐานออกไปได้จากกระแสที่เป็นไปตามธรรมชาติ โดยมี
ใจเจตนาให้เป็นไป

๑. นายแพทย์ สาริกบุตร (รวบรวมและเรียบเรียง), พระกัมภีร์พระเวท (พระนคร :
อุตสาหกรรมการพิมพ์, ๒๕๐๑), หน้า ๑.

ประการที่ ๒ แขนงออกไปโดยการฝึกฝนบังคับมุ่งเจตนาส่งออกไป^๑

ดังนั้น การไร้คาถาอาคมต่าง ๆ ให้เกิดผลตามต้องการนั้น จะต้องหักสร้างสมาธิให้เกิดพลังงานทางจิต แวมุ่งส่งกระแสจิตนั้นไป พร้อมทั้งบริกรรมภาวนาคาถาต่าง ๆ ควบ จึงจะเกิดผลตามต้องการ

คาถาอาคมที่เรามักพบในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ หรือได้ยินได้ฟังกันมานั้น มีหลายอย่างด้วยกัน เช่น คาถาเสี้ยงกุมารทอง คาถาลนนน้ำมัยพราย คาถาปราบศัตรู คาถางวยงง คาถาเสกใบมะขาม คาถาเรียกภูตผีปีศาจ คาถาบังคับผี คาถาเสกรูปให้รัก-ชัง คาถาเสน่ห์ คาถาหมาเมตตา คาถาเสกหมาก ฯลฯ เป็นต้น การไร้คาถาอาคมต่าง ๆ นี้ ทางล้านนาไทยก็มีปรากฏอยู่หลายอย่างเหมือนกัน เช่น

- ก. นึกภาวนาคาถา แฉวกกลิ่นลมทำให้หายตัว
- ข. นึกภาวนาคาถา ให้ตกประหลาดล้มสติ เรียกว่า "จิ้งจิง"
- ค. ร่ายคาถา เสกค้ายคำ ขูดบันโศหรือเสาประตู่บ้าน สะกดไทรนอนหลับ เรียกว่า "หลับล้มคิง" (หาบอย่างไม่รู้สีกตัว)
- ง. ร่ายคาถา เสกมือลูบตามร่างกายในเวลาตอสูกัน แล้วปรอຍให้ศัตรูทำร้ายฝ่ายเดียว อาวุธของศัตรูจะสะท้อนกลับไปถูกตนเอง เรียกว่า "ทรหด" หรือ "ออกหน"
- จ. ร่ายคาถา เสกผืนหนังหึงผืนให้เล็กหรือพอกสั้นได้ แล้วโยนขึ้นบนอากาศ ให้กลายเป็นตัวแมลงต่าง ๆ บินไปตกลงในอาหารของศัตรู เมื่อกินเข้าไปแล้ว หนังนั้นขยายตัวใหญ่ ออก ทำให้ท้องแตกตาย เรียกว่า "ตุ"

^๑แพทย์ สารีบุตร (รวบรวมและเรียบเรียง), พระคัมภีร์พระเวท

- ฉ. ร่ายคาถาเสกสุรากินให้เกิดกำลังใหญ่ เรียกว่า "เสื่อหลายทาง ช่างหลายโคลง"
- ช. เสกน้ำมันผลไม้ให้เกิดเหงื่อกลิ่นไปทั่ว เรียกว่า "ปลาเหียน-เหือก" (ปลาไหลเหือก)
- ซ. เสกสุรากินให้อยูยงคงกะพัน เสกหมากอมไว้ให้แคลวคลากสรรพาวุธ เรียกว่า "บั้งแก้ว" หรือ "กำบัง"
- ฅ. เอาตอกมาหัก สมมติเป็นร่าง มา วัว ควาย นกเขา และไก่ แล้วเสกคาถาเรียกวิญญาณของสัตว์เหล่านั้นเข้าสิง ใจเป็นลูกขลุ่ยยิงไปทำลายศัตรู หรือเสกใบไม้ให้เป็น คอ แขน แผลงต่าง ๆ ผี้ง ไปตอยศัตรู เรียกว่าธนูธ่าง ธนูมา ธนูวัว ธนูควาย ธนูไก่ ธนูนกเขา และธนูใบไม้ ถ้าเสกมือตอย เรียกว่า ธนูมือ เป็นต้น^๑

ในกาพย์เรื่องเจ้าสุวัตร นางมัทรี นี้ มีเรื่องของการไต่คาถาอาคมปรากฏอยู่หลายตอนด้วยกัน ได้แก่ ในตอนที่เจ้าสุวัตร รบกับ พระยายักษ์เวรมติ นั้น ก็มีการใช้คาถาอาคมในการต่อสู้ คือ เมื่อเจ้าสุวัตร ชี้มาถ้ำผู้กและใจความศรีภักไฉย ซึ่งเป็นความวิเศษข้าพท์พวกยักษ์ล้มตายไปเป็นอันมาก และพันธุร่างของพระยายักษ์เวรมติจมนชาติไปหลายครั้งแต่ด้วยวะต่าง ๆ ที่ชาติไป ก็กลับคืนมาต่อกันได้ควยอานาจิเศษในตัวของพระยายักษ์นั้น พระยายักษ์เห็นว่า เจ้าสุวัตร เป็นผู้ที่มีความสามารถในการรบเป็นอย่างมาก จึงได้รบกันต่อไปก็เหลือวิสัยที่จะเอาชนะเจ้าสุวัตรได้ พระยายักษ์จึงบริกรรมคาถาให้เกิดเป็นไฟไปเผาไหม้เจ้าสุวัตร เจ้าสุวัตรก็บริกรรมคาถาให้เป็นฝนตกลงมาดับไฟได้ พระยายักษ์จึงบริกรรมคาถาให้เกิดเมฆ หมอก ฝน น้ำค้าง จนอากาศมืดครึ้มไปทั่วและทำให้หนาวเย็นจับใจ แต่เจ้าสุวัตร

^๑ แก้วมงคล รัชสุริยนต์ (ผู้เรียบเรียง), ผีของชาวลานนาไทยโบราณ
(พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๔๖), หน้า ๒๖.

กับวิกรมคณาให้เกิดลมพัดหอบเอาสิ่งเหล่านี้หายไปได้ ดังตอนที่ว่า

.....	จิ้งโงมบศไฟ หื้อไปดาวไหม
เจ้าเป่าเป็นฝน มีคนทับไค	หายเย็นไปบร้อน
พระยายักษ์เฒ่า ชำกวัคแกวงคอง	สวาคชียายหื้อบคยบ
แดงหื้อมีคกกลม บหื้อหันหน	เป็ฝนตกลง หื้อมัวมีคกุ่ม
หื้อเป็นหมอกเหมย เมฆะมาหุ่ม	หนาวเห็นคเย็นฟาดพัด
เจ้ากุมาร เป่าเป็ลมพัด	หื้อหายเหือกแห่งยามเดียว ^๑

อีกตอนหนึ่ง ที่กล่าวถึง การใช้คาถาอาคมไคแก่ ตอนพระยาเชิเนรมิตมาให้เจ้าสุวัตรพาพยาบาลทั้งหมคกลับเมืองพาราณสี แต่การเนรมิตมาครั้งนี้ ต้องใช้วัตถุอันประกอบด้วยคาถาอาคมควย ไม่ไคใช้คาถาอาคมเพียงอย่างเดียว พระยาเชิไคบอกให้เจ้าสุวัตรไปเก็บไม้โนปามาให้แล้วพระยาเชิจึงนำไม้มาสลักให้เป็นรูปม้าและเสกเข้าควยคาถาอาคม มาไม้ก็มีชีวิตลุกขึ้นกินหญ้าและเดินไปมา ดังตอนที่ว่า

เจ้าสุวัตร ชื่นย่าวในใจ	รีบเร็วไป หาไม้ใจใจ
นำมาถวาย แก่พระที่ไหว	คาบสดงป่าไม้
ทานจึงมาชวก สลักชะไซ	เป็นรูปม้าแกวอขา
จึงสวาคมนตพิย เป่าควยกาถา	มีจิตใจมา ฉะหลาดลุกกินหญ้า ^๒

ส่วนในตอนอื่น ๆ ไม่ปรากฏว่ามีการใช้คาถาอาคมแต่อย่างใด ทั้ง ๆ ที่บางตอนน่าจะกล่าวถึง เช่น ตอนที่พระยายักษ์เวรรามติ แปลงตัวเป็นพระยาเชิมาบอกเจ้าสุวัตรในขณะที่

^๑"คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๘.

^๒เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๑๓.

ต่อสู้ว่า นำเอาเวทมนต์คาถาที่พระฤษีสอนใหม่มาใช้ผิด ๆ ในการรบ ให้เลิกการกระทำ เช่นนั้นเสีย หรือตอนที่นางสมุทรสาแปลงตัวเป็นจระเข้แล้วถูกพรานยิงตาย จนเจ้าสุวัตรไชยวิเศษแก้ไขจนคืนชีวิตมาได้ ก็กล่าวไว้เพียงว่า ได้แปลงตัวเท่านั้นไม่ได้ออกกล่าวถึงการใช้คาถาอาคมแต่อย่างใด แต่การแปลงตัวของพระยายักษ์ และนางสมุทรสา นี้ อาจจะเป็นไปได้ด้วยอำนาจวิเศษในตัวโดยไม่ต้องใช้คาถาอาคมก็ได้ ส่วนการที่พระฤษีไชยวิเศษชุบชีวิตเจ้าสุวัตรเมื่อเจ้าสุวัตรถูกพรานป่ายิงควายนจนถึงแก่ความตาย หรือพระยาจำปาให้หมอชุบชีวิตนางบัวคำที่ถูกงูกัดตาย หรือเจ้าสุวัตรชุบชีวิตนางสมุทรสาและไชยวิเศษทำลายกรงขังมากมั่งงัก ที่ถูกพระยายักษ์เวรามาตี จับไปขังไว้นั้น ก็ไม่กล่าวถึงการใช้คาถาอาคมเช่นกัน คงใช้แต่ยาวิเศษอย่างเดียวเท่านั้น

ส่วนความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลัง ก็ปรากฏในคำขอเรื่องนี้หลายตอน เหมือนกัน ตามปกติคนไทยเรามีความเชื่อว่า เครื่องรางของขลังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองป้องกันผู้ที่เป็นเจ้าของได้ จะทำให้อยู่ยงคงกะพัน ทั้งเหนียว ยิงฟ้าไม่เข้า เป็นต้น เครื่องรางของขลังนั้น มีอยู่หลายประเภท เช่น พระเครื่อง มงคล ตะกรุด ประคำ พิสมร ยันต์ พรอท วาน เข็ม เหล็กไหล ขมิ้นผง ลูกไชยคันทองแดง ไช้เบ็ดหิน ปลัดขิกหรืออายขิก เป็นต้น ความเชื่อของคนไทยในเรื่องเครื่องรางของขลังนี้ ปรากฏให้เห็นชัดเจนในวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน จะเห็นได้ว่า ขุนแผน เป็คนที่เล่นเครื่องรางของขลังมากที่สุด ในการรบแต่ละครั้ง ขุนแผนจะมีทั้งประคำ ตะกรุด มงคล เลื่อนลงเลขยันต์ วานยา คาบฟ้าฟัน และของคี่อื่น ๆ อีกมากมาย แม้ตัวละครอื่น ๆ ทั้งฝ่ายที่เป็นไทยอยุธยา และไทยจันทนา คือ เชียงใหม่ก็มีเครื่องรางของขลัง คมตัวไม่น้อยเหมือนกัน เช่น พลายงาม เมื่อรบกับแสนศรีเพชรกลา แม่ทัพเชียงใหม่ นั้น ถูกแสนศรีเพชรกลาฟันควายาว แต่ก็ไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด พลายงามกลับรู้สึกว่ "ราวกับเกาหลังให้ยิงได้แรง"^๑ และแม่

^๑ ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๙๐๓.

จะถูกแสนตรีเพชรรักษาให้อาวุธเข้าทุบตีด้วย ก็ปรากฏว่า "ถูกเงี้ยวบพอขยายก็หายไป"^๑
 เท่านั้น แสดงว่า พลายงามมีเครื่องรางของขลังคุ้มครองให้อยู่คงกะพันไม่น้อยที่เกี่ยว
 ส่วนแสนตรีเพชรรักษา ก็มีเครื่องรางของขลังคุ้มครองมากมาย ดังที่กล่าวไว้ว่า

อันแม่ทัพคนนี้มีศักดิ์	อยู่คงศาสตราวิชาดี
แม่เขวาสักกรงเป็นองค์นารายณ์	แขนซ้ายสักซาคเป็นราวสีห์
ชาชวามีกสักพยัคฆ์	ขารายสักหมี่มีกำลัง
สักอูระรูปพระโมกข์ลดา	ภควัมปิตตานันสักหลัง
สี่ข้างสักอักขระนะจิงจิง	สี่พระฝั่งพลอยนิลเม็ดจินดา
ฝั่งเข็มเคมทองไวสองไหล่	ฝั่งเพชรเม็ดใหญ่ไวสีกหน้า
ฝั่งกอนเหล็กไหลไวอุรา	ข้างหลังฝั่งเทียนคลาแก้วตาแมว
เป็นไปเป่าปูปิบบิบบิทั้งกาย	คูเรียรายรอยร่องเป็นถ่วงแถว
แต่เกิดมาอาวุธไม่พองแพว	ไม่มีแนวหนามซีกสักนิกเคียว ^๒

ส่วนทหารเชียงใหม่อื่น ๆ ก็มีเครื่องรางของขลังคุ้มครอง ดังนี้

สวมสอดเสื้อลงไสมงคล	ลวนอยู่คงทนด้วยศาสตรา
บางอยู่ควยรากไม้ไหลวาน	บางอยู่ควยโอมอานพระคาถา
บางอยู่ควยเลขยันตน้ำมันทา	บางอยู่ควยสุราอาพัทกิน
บางอยู่ควยเขี้ยวงา แก้วตาสีตัว	บางอยู่ควยกำจัดทองแดงหิน
บางอยู่ควยเนื้อหนังฝั่งเพชรนิล	ลวนอยู่ลีทุกคนหนศาตรา ^๓

^๑ ขุนนางขุนแผน (พระนกร : กิจปาบบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๙๐๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๙๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๙๕.

การสัก การฝังเข็ม ฝังเพชร ฝังเหล็กไหล ไว้ในร่างกายนี้ ก็เป็นเรื่องของ เครื่องรางของขลัง เช่นกัน จะเห็นได้ว่า คนโบราณนิยมสักรูปต่าง ๆ คายนำหมึกไว้ตามแขน ขาหรือหน้าอกของตน แม้ในปัจจุบันนี้ ในหมู่บ้านแรงทั่ว ๆ ไป ก็ยังนิยมสักกันอยู่ เพราะถือว่าเป็นเครื่องป้องกันตัวจากศาสตราวุธต่าง ๆ ทำให้หนังเหนียว บิงพันใบเข่า เป็นต้น และ อีกอย่างหนึ่งที่นิยมกันอย่างมากในปัจจุบัน ก็คือ พระเครื่อง ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องรางของขลัง เช่นกัน

การไขเครื่องรางของขลังในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ปรากฏอยู่หลาย ตอนด้วยกัน ของขลังที่ถือว่าเป็นอาวุธประจำตัวของเจ้าสุวัตร ได้แก่ คาบศรีกัญไชยซึ่งเป็น คาบวิเศษและขลุ่ยสังข์ อันทรงฤทธิ์ ในการต่อสู้กับยักษ์นั้น เจ้าสุวัตรได้ใช้คาบศรีกัญไชยฟันยักษ์ ล้มตายไปเป็นวันมาก วิทยฤทธิ์ของคาบวิเศษ ดังที่กล่าวไว้ว่า

หมุยกันทั้งหลาย หลุไหลทองเตา ทกบินบนควาคกว่า
 เขาไล่เปิบปาว จองซักเอามา เจ้าวาดคามกล้าฟัดฟัน
 ตกลงจุ่ม แผ่นดินถมกัน จะอานร่อยอานพัน เมี้ยนมรดม้วยเสียด^๑
 (หมุยกันทั้งหลาย พวกกันเหาะไหลหึ่งมามากมาย ตรงเข้าไล่เจ้าสุวัตรและตั้ง
 มากันไว้ เจ้าสุวัตรจึงใช้คาบฟาดฟันถูกพวกยักษ์ตายหมด และตกลงไป
 ทั้ถมกันบนแผ่นดินบร่อยอานพัน)

นอกจากนั้น เจ้าสุวัตรยังใช้ขลุ่ยสังข์บังคับพวกยักษ์ทั้งหลายล้มตายลงมากมาย เช่นเดียวกัน คุณวิเศษของขลุ่ยสังข์นี้ก็คือ ไข่มิ่งหินได้ ดังที่พระนางกล่าวแก่เจ้าสุวัตรในตอน ที่มอบให้เจ้าสุวัตรว่า

ขลุ่ยสังข์ บึงหินก็เข้า เป็นขลุ่ยก็เลิศล้ำ^๒

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๗.

^๒เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๖.

๕ และในตอนที่เจ้าสุวัตรช่วยชุบชีวิตนางเผือก ชื่อ มงคลหัตถ์นั้น เจ้าสุวัตรก็ได้
แหว่งอิทธิฤทธิ์ของขลุ่ยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในมือตัวเอง ดังนี้

ถือขลุ่ยปี่	ขึ้นพาดไผ่	ยกวาดขึ้นแนบยิง
ขลุ่ยสิ่งดี	เจ้ายาคอบยิง	เสียงดังกักกอง
ปี่นสรวลไป	ถูกคอบตงตอง	แหวดเพ่งขอยบูน
ป้าไม่คงไพร	เหวี่ยงกลมลมลูก	เป็นเปลววูไทมมลาย ^๑

(เจ้าสุวัตร เอาลูกขลุ่ยขึ้นสาดสาย ยกขึ้นเล็งและยิงออกไป ทำให้เกิด
เสียงดังกักกองขึ้น ลูกขลุ่ยแล่นไปถูกรุกเขาทลายลงมา ต้นไม้ทั้งหลาย
ในป่าอมลงแหลกลาญ และลูกเป็นเปลวไฟไหม้ไปหมด)

นอกจากคาบศรียุไซ และขลุ่ยแล้ว เครื่องรางของขลังอีกชนิดหนึ่งที่เจ้า
สุวัตรมีอยู่ ไคแก่ นามันมนต์ เมื่อวางมงคลหัตถ์จะไปต่อสู้กับนางคิริห้วยฟ้านั้น เจ้าสุวัตร
ก็ใช้นามันมนต์หาเนื้อตัวของนางมงคลหัตถ์จนทั่ว เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น และในขณะที่
ต่อสู้กันนั้น นางมงคลหัตถ์ถูกนางคิริห้วยฟ้าแทงควงงาแต่ไม่เข้า เพราะนางมงคลหัตถ์
มีนามันมนต์เป็นเครื่องรางของขลังคุ้มครองอยู่ ดังตอนที่ว่า

คิริห้วยฟ้า ชำแทงหนักหนา แทงตัวกายา เผือกผู้เข้า^๒

นอกจากนั้น อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นของขลังไคแก่ยาชุบชีวิต แม้ยาที่จะไม่ใช่เครื่อง
รางของขลัง ที่ป้องกันอันตรายให้แก่ผู้ที่เป็นเจ้าของโดยตรง แต่เมื่อถึงคราวพลาดพลั้งลงไป
จนถึงตาย ก็สามารถไคยานี้แก้ไขให้คืนชีวิตใจและยังไคช่วยชุบชีวิตผู้อื่นได้อีกด้วย จึงถือ

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๑๑

^๒ เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

เป็นของคลังอย่างหนึ่งเหมือนกัน เมื่อเจ้าสุวัตรถูกพรานป่ายิงควายนจนถึงแก่ความตายนั้น พระญาติพี่น้องของนางบัวคำก็ออกติดตามจนพบศพ และได้โยยวิเศษนี้กรอกปากเจ้าสุวัตร ทั้งให้ทาตามร่างกายอีกด้วย ในที่สุด เจ้าสุวัตรก็ฟื้นคืนชีวิตมาได้ พระญาติจึงมอบยาวิเศษนี้ให้เจ้าสุวัตรพร้อมกับของดีอื่น ๆ เมื่อเจ้าสุวัตรเดินทางไปพบนางสมุทรราชซึ่งแปลงตัวเป็น จระเขนอนตายอยู่ เจ้าสุวัตรก็โยยวิเศษนี้กรอกปากจระเขจนคืนชีวิตและกลายร่างเป็น นางสมุทรราช และอีกตอนหนึ่ง เมื่อเจ้าสุวัตรเดินทางไปพบร่างมังกอหัดถ์นอนตายอยู่ ก็โยยวิเศษนี้ทาตามเนื้อตัว ร่างมังกอหัดถ์จึงฟื้นคืนชีวิตมาได้เช่นกัน หรือในตอนที่พระยาจำปา ให้หมอบูบชีวิตนางบัวคำที่ถูกงูกัดตายนั้น หมอบูบโยยกรอกปากและทาตามร่างกายของ นางบัวคำด้วย จะเห็นได้ว่า ยาบูบชีวิตซึ่งเป็นยาวิเศษนี้ใช้ได้ทั้งกินและทา หรืออาจจะใช้ กินอย่างเดียวหรือทาอย่างเดียวก็ได้ดังกล่าวแล้ว

ยาวิเศษอีกชนิดหนึ่งที่ปรากฏในคำขอเรื่องนี้ ได้แก่ ยาทำลายกรงเหล็ก ในตอนที่เจ้าสุวัตรออกติดตามหานางบัวคำ และมากับรัก จนได้ทราบจากนางสมุทรราชว่า มากับรักถูกพระยายักษ์เวรามาตีจับใส่กรงเหล็กขังไว้ เจ้าสุวัตรก็ตามไปจนถึง เมืองยักษ์ ลักลอบไต่ผนังสูงกระโดดเข้ายักษ์เป็นรายาและไต่แอบไปช่วยมากับรักออกจากกรงเหล็กได้ ดังนี้

มีวันหนึ่งนั้น เจ้าลงหอนวาง ไปตามร่องทาง เล็งหันมาเจ้า
 ยังในคอกเหล็ก กุหยองไขเข้า เอายาทำลายลววาย
 แช่วเชื้อเหล็ก ก็ถอนดอกคาย ไซเปิดเบิ่งทวาร^๑
 (วันหนึ่งเจ้าสุวัตรลงจากหอดที่ประทับ ไปตามร่องทางเดิน ก็เห็น
 มากับรักถูกขังอยู่ในกรงเหล็ก เจ้าสุวัตรจึงย่องเข้าไปเอายาทา
 จนกุญแจหลุดออก เปิดประตูเข้าไปช่วยได้)

^๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๘.

การใช้เครื่องรางของคลังต่าง ๆ ในคำขอเรื่องนี้คงที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ปรากฏว่าต้องไขกาดอากาศเป็นเครื่องประกอบแต่อย่างใด ใต้คำใช้สิ่งที่เป็นเครื่องรางของคลังเพียงอย่างเดียว ก็ทำให้เกิดผลตามต้องการ

๔.๔.๑.๔ ความเชื่อเรื่องลักษณะคนและสัตว์ นอกจากความเชื่อในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว คนไทยเรายังมีความเชื่อในเรื่องลักษณะคนและสัตว์อีกด้วย แม้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังเห็นว่า มีคำร่าเกี่ยวกับการดูลักษณะคนและสัตว์ต่าง ๆ มากมาย เช่น คำร่าลักษณะหญิง คำร่าลักษณะชาย คำร่าลักษณะแมว สุนัข นกเขา มา ฯลฯ เป็นต้น ในคำร่าแต่ละเล่มจะบอกทั้งลักษณะดีและชั่วของคนและสัตว์ต่าง ๆ เอาไว้ตามชื่อเรื่อง เช่น ในคำร่าลักษณะนกเขาชวา มีถ้อยถนากล่าวไว้ว่า

ถ้าผู้ใดได้ไ้ที่ชนชวามาก
ที่หน้ามากสี่ชนนั้นชวามอง
ก็คำไว้ไ้พันคำสิ่งทอง
จึงจะตองตามโฉลกปากสี่สี่?

หมายความว่า ถ้าผู้ใดจะเลี้ยงนกเขาชวา จะต้องเลี้ยงนกที่มีชนขาว จึงจะตองโฉลก ให้คุณ เป็นต้น

ความเชื่อในเรื่องลักษณะของคนและสัตว์ต่าง ๆ นี้ มักจะสะท้อนให้เห็นในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ตามปกติ ลักษณะเด่นของพระเอกและนางเอกในวรรณคดีไทยนั้นจะต้องมีรูปร่างลักษณะที่งดงามเป็นพิเศษจนเป็นที่จับตา จับใจ ของเพศตรงกันข้าม ส่วน

^๑ขุนวิจิตรมาตรา, "โฉลก," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๕ (๒๕๐๕ - ๒๕๐๖), หน้า ๔๔๔๗.

ผู้ร้ายมักจะมีรูปร่างหน้าตา น่าเกลียดหรืออัปลักษณ์ ในวรรณคดีไทย เรื่องต่าง ๆ นี้ พระเอก และนางเอก เป็นตัวแทนของฝ่ายดี ในขณะที่ผู้ร้ายเป็นตัวแทนของฝ่ายชั่ว จึงทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านวรรณคดี เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดทัศนคติหรือความเชื่อที่ว่า คนดีจะต้องมีรูปร่างลักษณะที่งดงาม แต่คนชั่วจะมีรูปร่างลักษณะที่น่าเกลียด ทั้งนี้ เราจึงมักพบว่า กวีมักจะทำกล่าวถึงลักษณะของตัวละครที่เป็นผู้ร้ายในวรรณคดีว่า ประกอบด้วยลักษณะชั่วนานาประการ เช่น ชูชก ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั้น มีลักษณะบุรุษโหดถึง ๑๕ ประการด้วยกัน ตัวอย่าง เช่น พลังปาหะ มีเท้าใหญ่และคอคทั้ง ๒ ข้าง อัทธนะ เล็บคุดทุกเล็บ โอฟัทชปิณฑิกะ ปลิ้นนองหู ยานหยอนลงอย่างน่าเกลียด ที่ซุกตโรกรูระ ริมฝีปากบนยาวปิดริมฝีปากกลาง จลปะเวลาพุกมีน้ำลายไหล เป็นยางยืด ฯลฯ ส่วนเจ้าชายสิทธัตถะในเรื่องปฐมสมโพธิกถา มีลักษณะมหาบุรุษอยู่ถึง ๓๒ ประการ เช่น มีพระบาทประดิษฐานตั้งลงที่ วางพระบาทเหนือพื้นเสมอกัน ยกขึ้นจากพื้นก็เสมอกัน ไม่แหงนเว้าสูงปลายเท้า หนักสัน กระจโงยกลาง เหมือนมนุษย์สามัญ มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนและฟู มีพระฉวีเปรียบด้วยทองคำ และละเอียดอ่อนเอ หุสดีละอองมิไคคิทธิพระกาย มีพระโลมชาติขุมละเส้น ฯลฯ เป็นต้น ในวรรณคดีไทย เรื่องอื่น ๆ ก็มักกล่าวถึงลักษณะของตัวละครเช่นกัน เช่น ในเรื่องกามนิธ ซึ่งเสฐียรโกเศศ และ นาคะประทีป เป็นผู้แปลนั้น ก็กล่าวถึงลักษณะภรรยาคนที่ ๒ ของกามกิตว่า มีสะอื่อลึกลับใจไปทางขวา ฝ่ามือขวาเท้ามืดลายคอกบัวลายโกศ มีไผ่เป็นรูปกงจักร เส้นผมละเอียดตรง แต่ผมที่คั่นกอนัยิกไปทางขวา ๒ ปอย ซึ่งเป็นลักษณะของหญิงที่ปราศ บอกว่าจะมีลูกเป็นผู้ชายที่แกว่งกล้าสามารถถึง ๕ คน ในเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงนางบัวคลี่ว่า มีลักษณะเป็นหญิงที่จะคลอดบุตรหัวปีเป็นชาย เมื่อขุนแผนเห็นนางในไร่ของหมื่นหาญ ก็รู้ว่า เป็นหญิงในลักษณะที่ตนต้องการ ดังที่กล่าวไว้ว่า

พินิจนองก็ต่อคำรับนัก
ถ้าเกิดบุตรหัวปีมีด้วยกัน

เห็นประจักษ์แจ่มแจ้งทุกสิ่งสรรพ
แมนมั่งคั่งเป็นชายเหมือนหมายมา^๑

^๑ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : กลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๓๓๒.

ส่วนการกล่าวถึงลักษณะของสัตว์ว่าดีหรือไม่นั้น ในวรรณคดีไทยมักจะกล่าวถึงลักษณะของสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับผูกพันกับตัวเอกของเรื่องเป็นพิเศษ ซึ่งมักจะเป็นพาหนะประจำตัวของพระเอกในเรื่องนั้น ๆ เช่น มาลีหมอกของขุนแผนในเรื่องขุนช้างขุนแผน มามณีกษิของสุธน ในเรื่องสุธนอุคก มาสีกะเลียวของพระสังข์ ในเรื่องสังข์ทอง มาของพระรถเสนในเรื่องรถเสนชาคก เป็นต้น สัตว์เหล่านี้จะต้องมีลักษณะที่เป็นพิเศษสมควรที่จะเป็นพาหนะประจำตัวของพระเอกได้ เช่น มาลีหมอก ของขุนแผน มีลักษณะที่ว่า

มีลูกตัวหนึ่งชื่อสีหมอก
รายกาจหนักหนานันย่นตาคำ

มันออกวันเสาร์ขึ้นเก้าค่ำ
.....^๑

และ

ลักษณะถูกต้องคำราสิน
หวงที่แกวกลองวงไว

คังองค์อินทร์เทวราชประสาทให้
.....^๒

ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้ ก็ปรากฏความเชื่อในเรื่องลักษณะคนและสัตว์เช่นกัน ผู้แต่งได้กล่าวถึงลักษณะของเจ้าสุวัตร ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ว่า มีลักษณะรูปร่างงดงามถูกต้องตามลักษณะมหาบุรุษ คือ มีลายบาททั้ง ๒ ข้าง เป็นรูปจักรวาล ตรงกลางเป็นรูปกงจักร รูปเขาสัตตภัณฑ์ และมีรูปดอกบัวขึ้นที่ฝ่ามือ ดังที่กล่าวไว้ว่า

เป็นปฐิสี มีลักษณะ
รอยลักษณะบาท วิเศษสัพพาน
รูปกงจักร อยู่ท่ามกลางหัน

ถึงถูกถวนเขียงกราน
เป็นรูปจักรวาล ทั้งสองเบื้องบน
รูปสัตตภัณฑ์พรว้าพร้อม

^๑ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๐), หน้า ๓๕๖.

^๒เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

รูปปทุมมัม บัวคำกลีศอม เกี่ยวถึง ขึ้นปลายมือ^๑

จะเห็นว่า ลักษณะของเจ้าสุวัตรนี้ คล้ายคลึงกับลักษณะมหาบุรุษประการที่ ๒ ของเจ้ารายสิทธิ์ตะ ในเรื่อง ปฐมสมโพธิกถา ดังกล่าวไว้ในข้อ ๔.๒

อีกตอนหนึ่ง ผู้แต่งได้กล่าวถึง ลักษณะของมัทธุก ซึ่งเป็นพาหนะประจำตัวของเจ้าสุวัตรว่า มีลักษณะที่สมกับเป็นมามงคฺล คือ มีตัวสีขาว แดงหัว เท้าทั้งสี่และหางเป็นสีดำ มีลายงจกัรที่หน้า และมีอุทฺธเคธ ดังที่กล่าวไว้ว่า

เป็นมัทธุก ทั่วงามร่างกคิ	ตัวกำนโงงหัวดำ
มีคั่นก็เทา ทั้งสี่จคจำ	ขนหางก็ดำ ลายจกัรผ่านหน้า
เป็นมามงคฺล ตัวองอาจกล่า	แกนคมีเคธะ
แข่งขาหัวคั่น ถูกลักษณะ	เป็นมามิ่งแกวอาธา ^๒

การกล่าวถึงลักษณะของเจ้าสุวัตร และมัทธุกในคำขอเรื่องนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องลักษณะของคนและสัตว์ดังกล่าว

๔.๔.๒ ไสยศาสตร์ (magic) เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน) ได้กล่าวถึงความหมายของ ไสยศาสตร์ ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบว่า

มายิก คือ ใช้วิชาความรู้เพื่อบังคับหรือป้องกันสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปตามประสงค์ที่ตนต้องการ และแยกออกได้เป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นเรื่องแก้หรือป้องกันเหตุร้าย ซึ่งถือว่า เป็นเสนียดจฺุไร ตลอดจนขับไล่สิ่งร้ายนั้นซึ่งเข้าใจว่าเป็นผีให้

^๑“คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ,” บทที่ ๒.

^๒เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

ปลาตหนีไป อย่างนี้ในภาษาอังกฤษว่า มายิกขาว (white magic) อีก
 อย่างหนึ่งเป็นเรื่องไส่ความรู้มายิกให้ไปทำร้ายคนอื่น เรียกว่า
 มายิกดำ (black magic) เรื่องไส่วิทยาศาสตร์ เช่น แก้อาการพ้อ
 บักรังควาน เป็นต้น ก็เป็นเรื่องของมายิกขาว เรื่อง เมน ทำกฤตยา
 ยาแฝดและทำคุณไสย ผังรูปผังรอย เป็นต้น เป็นเรื่องของมายิกดำ

ในภาษาสันสกฤตมีคำ มายิกแปลว่า การกระทำอันเนื่องด้วย
 มายา ลางทีจะเป็นคำเดียวกับมายิก หรือ แมยิก ในภาษาอังกฤษก็
 เป็นได้ แต่เรื่องชนิดนี้ทั้งหมดในภาษาไทยมีคำไส่เรียกรวมว่าไสย-
 ศาสตร์ คือ วิชาเกี่ยวกับลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนต์คาถา ซึ่งถือว่าได้
 มาจากอินเดีย^๑

ในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายไว้ว่า

ไสย [ไส] น. ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนต์คาถาซึ่งถือว่าได้มาจาก
 อินเดีย

ไสยเวท, ไสยศาสตร์ น. ตำราทางไสย

ไสยศาสตร์ จึงเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ไสยเวท ดังที่นายหรีต เรื่องอุทิศ
 ได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่องวรรณคดีไทยเล่ม ๑ ว่า

... ไสยเวท คือ คัมภีร์ไสยศาสตร์ ในที่นี้หมายถึงพระอดรรพเวท
 รวมความว่าพระอดรรพเวทเป็นคัมภีร์ที่รวมมนต์ของคลังต่าง ๆ ที่เื้อื่อ
 กับว่าให้ดีและให้ร้ายผู้อื่นได้^๒

^๑ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), ศาสนาเปรียบเทียบ (พระนคร:
 รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒), หน้า ๘๓.

^๒ หรีต เรื่องอุทิศ, เรื่องวรรณคดีไทยเล่ม ๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร :
 วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๒.

อถรรพเวท เป็นคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ เมื่อประมาณ ๔๐๐ B.C. เดิมมีเพียง ๓ คัมภีร์เท่านั้น ได้แก่ ฤคเวท ยજุรเวท และ สามเวท ซึ่งเรียกว่า ไตรเวท หรือไตรเพท ต่อมาภายหลังเพิ่มอถรรพเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องอาถรรพณ์ เวทมนต์ คาถา ของขลังต่าง ๆ มีเรื่องของผีसाง ยักษ์ เสน่ห์ยาแฝด ฯลฯ ซึ่งต่างกับไตรเวทโดยสิ้นเชิง เพราะไตรเวทเป็นเรื่องของเทวดา ในขณะที่อถรรพเวทเป็นเรื่องของภูตผีปีศาจ ซึ่งชนอารยันถือว่าเป็นเรื่องของคนป่าเถื่อนคือพวกทมิฬ แต่ในสมัยพุทธะ อถรรพเวทก็เป็นที่ยอมรับกันว่า มีความสำคัญเท่า ๆ กับไตรเวท นายหริศ เรื่องฤทธิ ใค้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่องวรรณคดีไทยเล่ม ๑ ว่า อถรรพเวทเป็น

... ที่รวมมนต์และของขลังต่าง ๆ เท่าที่นับถือกันในชั้นหลัง มนต์ต่าง ๆ เช่น มนต์สำหรับกันภูตผีปีศาจกับเทพอัปสรลงมา ทำลายพิชิตยะ กันโรคลภัยไข้เจ็บต่าง ๆ กันอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ กันศาสตราวุธต่าง ๆ และมนต์สำหรับแจ้งรูปเดียว ให้เป็นโคหลายรูป มนต์สำหรับดองหนนหายตัว มนต์สำหรับเสกเป่าหรือเสกนํ้ารดผู้อื่นหายโรคลภัยไข้เจ็บหรือให้ประสบโชคลาภดี มนต์สำหรับเสกหนังเงื่อเป็นตน ให้ไปเข้าตัวศัตรู มนต์สำหรับบังพินศัตรูให้ตาย มนต์สำหรับเสกรูปที่ฝัง (ฝังรูปฝังรอย) ให้คนที่ยังเป็นอันตราย หรือให้คนที่รักรักตน มนต์สำหรับบังคับภูตผีให้ไปทำร้ายผู้อื่น และมนต์สำหรับสะกดดวงจิตผู้อื่นให้ เกลิ้มหรือให้หลับเหง้านี้ เป็นต้น เรียกว่า มนต์อาถรรพณ์อยู่ใน อถรรพเวท

ของขลังต่าง ๆ เช่น ห้าแพรก หัวคา เป็นต้น ของเหล่านี้ ใช้ในการมงคลและเลขยันต์ต่าง ๆ นำมันผีตายทั้งกลม (ออกลูก กาทองตายทั้งแม่ทั้งลูก) กิน ๙ ป่าช้า และ กินโป่ง ลูกครอก เป็นต้น ของเหล่านี้เอามาปลูกเสกถือว่ามีฤทธิ์เดช ซึ่งเรียกว่า

ของคลัง คือ ของอาถรรพณ์ ...^๑

ลัทธิไสยศาสตร์ ซึ่งถือว่าไคมาจากคัมภีร์อถรรพเวทของอินเดียนั้น ผู้ช่วย-
ศาสตราจารย์ วานนท์ อภาภิรม เรียกไว้ในหนังสือ "มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒน-
ธรรมไทย" ว่า มายาศาสตร์ และไคกล่าวถึงระบบความเชื่อทางมายาศาสตร์ (magico
system) ว่า เกิดจากความต้องการรวม (integrative needs) ของมนุษย์ เนื่อง
ความมนุษย์ปรารถนาที่จะให้ระบบความเชื่อดังกล่าว นำมาซึ่งโชคดีหรือสิ่งที่เป็นมงคลต่าง ๆ
และไคจัดแยกระบบความเชื่อ ทางมายาศาสตร์เป็น ๒ ประเภท คือ ไสยศาสตร์ และ ไชยกลาง

ในหนังสือเล่มนี้ ได้อธิบายไว้อีกว่า ไสยศาสตร์เป็นวิชาลึกลับที่เกี่ยวกับอิทธิ-
ปาฏิหาริย์ เวทมนต์คาถาและอำนาจจิต เรื่องราวของไสยศาสตร์นี้ปรากฏในสังคมมนุษย์
เป็นเวลาหลายพันปีมาแล้ว และการปฏิบัติในทางไสยศาสตร์ตามคติความเชื่อของลัทธิไสย-
ศาสตร์ มีวัตถุประสงค์ทั่วไป ๒ ประการ คือ

- ก. ในคาน่าก่อ (positively) เพื่อให้ได้นามาซึ่งโชคดี ความสำเร็จ
ความสุข และ ความปลอดภัย เป็นต้น
- ข. ในคาน่าทำลาย (negatively) เพื่อทำลายหรือขจัดปัดเป่าสิ่ง
อัปมงคลและภัยพิบัติต่าง ๆ

ส่วนไชยกลางนั้น แม้จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า เป็นจริงในแง่ของวิทยาศาสตร์
แต่คนไทยส่วนใหญ่นั้นก็มีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องไชยกลางอย่างแนบแน่นมาเป็นเวลานานเช่นกัน
เขา ยึดมั่นว่า สิ่งนั้น ๆ เป็นสัญลักษณ์ ของ โชคดีหรือร้าย เว้นในลักษณะของคนและสัตว์ว่า
รูปร่างลักษณะแบบนั้นจะเป็นคนดีหรือสัตว์ดี จะเป็นคนชั่วหรือสัตว์ไม่ดี เชื่อเรื่องของความฝัน

^๑ ตรีศ เรื่องอุทธี, เรื่องวรรณคดีไทยเล่ม ๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร :
วัฒนาพานิช, ๒๔๘๕), หน้า ๑๘๓ - ๘.

ว่าเป็นสิ่งที่จะส่งผลให้แก่วิถีของผู้ฝันในอนาคต เป็นต้น^๑

ตามปกติ โสยศาสตร์ จะมีส่วนประกอบสำคัญ ๓ อย่าง คือ คาถาอาคม ผู้กระทำพิธีและพิธีกรรม ผู้กระทำพิธีทางไสยศาสตร์จะใช้คาถาอาคมต่าง ๆ มาทำพิธีบริกรรมภาวนา เพื่อหักสร้างสมาธิให้เกิดกำลังงานทางจิตและมุ่งส่งกระแสจิตไป เพื่อให้เกิดกฤตยาหรือที่นายแพทย์ สาริกบุตร เรียกไว้ในหนังสือพระคัมภีร์พระเวทว่า "วิธีการกระทำยา" ขึ้นในหนังสือคัมภีร์พระเวท กล่าวไว้ว่า วิธีการกระทำยาทางไสยศาสตร์นี้ แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด ด้วยกัน คือ

- ก. กระทำโดยตรงถึงตัว
- ข. กระทำโดยมนต์

หนังสือเล่มนี้กล่าวว่า การกระทำโดยตรงถึงตัวนั้น ยังจำแนกออกไปเป็นระยะใกล้จิตและระยะห่าง ถ้าอยู่ในระยะใกล้ก็ทำได้ง่าย เช่น อาจจะใช้ผงที่ประกอบขึ้นด้วยเวทมนต์ เช่น ผงอิฐะเจ ผงมหาธาต ผงมหาสรว ข ฯลฯ วนบิไลของกินให้กินเข้าไป หรือใส่คาถาเลขของให้กิน หรือใช้ขี้ผึ้งน้ำมันศักดิ์หรือทาให้ทองตัวเพื่อให้อุณหภูมิหรือให้คามมา หรือมิฉะนั้น ก็ใช้เสกมือลูบหลัง หรือบริกรรมคาถาจับมือไม้ให้ร้อง เป็นต้น ส่วนการกระทำในระยะห่างเพราะเขาถึงตัวไม่ได้ ก็ใช้การเสกเป่าอาศัยกระแสลมให้พัดเข้าไปถูกทองตัว เช่น เสกนุหรือ พ่นควันให้เข้าไปถูกตัว เสกคาถาเป่ามนต์มหาสรวให้เข้าไปคลุจจิตใจให้วงงหลงรักใคร่ หรือใช้อำนาจกฤตยาให้เข้าไปสิงสู่หรือปล่อยคุณไสยเข้าไป เป็นต้น

ส่วนการกระทำโดยมนต์นั้น ใช้ในกรณีที่ไม่เห็นตัวจึงต้องอาศัยการสร้างมโนภาพ สมมุติขึ้น เช่น ประสงค์ให้ใครสักคนหนึ่งเกิดความเมตตารักใคร่ในตัวเราด้วย

^๑อาเนต อากาภิม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : บารุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒ - ๓.

การใช้เวทมนต์คาถา เป็นเครื่องบันทึกให้เป็นไป ก็จะต้องสร้างมโนภาพให้บังเกิดเป็นรูปร่างของคนผู้นั้น จนเห็นได้อย่างชัดเจน ตลอดจนอากัปกิริยาที่เขาจะแสดงความรักใคร่ต่อเรา ต่อไปก็ต้องพยายามนึกว่า ภาพที่เราเห็นนั้นเป็นภาพตัวเขาอย่างแท้จริง แล้วจึงใช้คาถาอาคม ประกอบเข้าไป แต่การสร้างมโนภาพนี้ จำเป็นที่จะต้องอาศัยจิตใจและสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดสมาธิ และให้ใจแน่วแน่อยู่กับภาพนั้น ซึ่งเป็นของที่ทำไต่ยาก ดังนั้น จึงมีการทำรูปแทนตัวขึ้น โดยการปั้นขึ้นจากขี้ผึ้งหรือดินหรือวิธีเขียนรูป หรือถ้าเป็นในปัจจุบันจะใช้รูปถ่ายแทนก็ได้ เพื่อเป็นเครื่องใจช่วยให้เกิดสมาธิ และเพ่งเล็งอยู่กับรูปมีมตินั้นได้โดยชัดแจ้ง และเก็บมโนภาพนั้นไว้ในใจนานพอที่จะทำพิธีใด วิธีการทำรูปขึ้นแทนตัวนี้ มักจะนิยมใช้สิ่งหนึ่งสิ่งใดอันเนื่องมาจากผู้นั้น เพราะมีกระแสของผู้นั้นติดอยู่ เช่น ไม้คันทวยเทา (ทองเคียนควยเทาเปล่า) ที่ผู้นั้นเคียนเข้าไป หรือใช้เสื้อผ้าที่เขาเคยสวมใส่ เอามาเป็นเครื่องประกอบในการกระทำ หรือถ้าจะใช้ขี้ผึ้งปั้นเป็นรูป ก็มักจะใช้ขี้ผึ้งปิดปากผีอาศัยอำนาจแรงภูตผีปีศาจเข้าช่วยวิธีการกระทำโดยมโนคตินี้เป็นมูลเหตุให้เกิดการสังขารรูปผังรอยขึ้น^๑ เช่น ในวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนนางสร้อยฟ้าให้เดรชวาททำเสน่ห์พระไวยอนั้น ก็เป็นแบบผังรูปผังรอยเหมือนกัน ดังที่กล่าวไว้ว่า

ครานั้นเดรชวาทราชครู	พิเคราะห์หุ้ญปริศิ เปรมเกษมสานต์
หยิบขี้ผึ้งปากคีมามินาน	เอาเถาพรายมาประสานประสมพลัน
ลงอักขร เสกขอมแล้วขอมณ	เป่าควยอาคมแล้วจึงปั้น
เป็นสองรูปวางเรียงไว้เคียงกัน	ปักยันตลงชื่อศรีมาลา
อีกรูปหนึ่งลงชื่อคือพระไวย	เอาหลังตคิกันไว้ให้ทางหน้า
ปักหนามแทงตัวท่วกายา	แล้วผูกตราสังขมนชนันไว้

^๑ เทพีย์ สาริกบุตร (รวบรวมและเรียบเรียง), พระคัมภีร์พระเวท (พระนคร : อุตสาหกรรมกรรมพิมพ์, ๒๕๐๑), หน้า ๒ - ๔.

ข้าลงยันต์พันด้วยใบเตารั้ง
แล้วป็นรูปสร้อยฟ้ากับพระไว
เถรนั่งบริกรรมแล้วข้าเฝ้า
หันหน้าควากอดกันพัลวัน
รูปนี้จึงฝังไว้ใต้ที่นอน

ให้เฒ่าจิวไปฝังป่าช้าใหญ่
เอาใบรักซ่อนใส่กับเลขยันต์
พอทองสองรูปเข้าก็พลิกผัน
เอาสายสิญจน์เข้ากระแสนไวตรึงตรา
ไม่ข้ามวันก็จะร่อนลงมาหา^๑

ผู้ที่ทำพิธีทางไสยศาสตร์ได้ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในทางไสยศาสตร์
ผู้นั้นในทางไสยศาสตร์นี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า magician หรือ ที่เรื่ออากาศโทหญิง
ทศีย์ย์ สุจินะพงษ์ เรียกไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง การใ้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน ว่า "มายากร" ตามปกติ ในวรรณคดีไทยนั้น ผู้ทางไสยศาสตร์มักจะเป็นพวก
อมมนุษย์ คือ พวกผีสาม เทวดา ยักษ์ ฯลฯ ซึ่งดูเหมือนว่า อำนาจทางไสยศาสตร์ที่พวกนี้มีอยู่
เป็นอำนาจที่มีอยู่ในตัวอยู่แล้วพวกหนึ่ง กับ ฤาษี นักบวชอื่น ๆ พระ และกษัตริย์ หรือ คน
ธรรมดาสามัญ ที่ต้องมีการบำเพ็ญตบะให้ได้มาซึ่งอำนาจวิเศษหรือต้องมีการศึกษาในทาง
ไสยศาสตร์ อีกพวกหนึ่ง และส่วนมาก พระเอกในวรรณคดีไทยนั้น จะต้องไปศึกษาเล่าเรียน
กับผู้ทางไสยศาสตร์เหล่านี้ โดยจะต้องศึกษาไสยศาสตร์ควบคู่ไปกับศิลปศาสตร์ด้านอื่น ๆ
ด้วย เช่น ขุนแผน พระเอกในเรื่องขุนช้างขุนแผน ได้ไปศึกษาอยู่กับสมภารบุญวงศ์สนใหญ่
สมภารมีวัดป่าเลไลยก์ และ สมภารคงวัดแค เป็นต้น ในคาวชอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ
นี้ เจ้าสุวัตรซึ่งเป็นพระเอกของเรื่องก็ได้ไปศึกษา "สีปปะคุณ" หรือ "กิลปะคุณ" กับ พระ
ฤาษีพ่อเลี้ยงของนางบัวคำเช่นกัน

ไสยศาสตร์ที่ปรากฏในคาวชอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้ จะมีทั้งไสยศาสตร์
ประเภท white magic และ black magic หรือมีทั้งไสยศาสตร์ในค่านอกและไสย-

^๑ ขุนช้างขุนแผน (พระนคร ; โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๕๓), หน้า ๔๘๗ - ๘.

ศาสตร์ในกานท์หลาย และจะเป็นไสยศาสตร์ชนิดที่กระทำโดยตรงถึงตัวเท่านั้น เพื่อให้การแบ่งประเภทของไสยศาสตร์ในคำขอเรื่องนี้เป็นไปอย่างละเอียดและไม่สับสน ผู้เขียนจะแบ่งประเภทของไสยศาสตร์ในคำขอเรื่องนี้ตามวัตถุหรือสิ่งที่ใช้ทำไสยศาสตร์ ดังต่อไปนี้

- ๔.๔.๒.๑ ไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาอาคมอย่างเดียว
- ๔.๔.๒.๒ ไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาอาคมกับวัตถุธรรมคาสมัญญ
- ๔.๔.๒.๓ ไสยศาสตร์ที่ใช้เครื่องรางของขลังอย่างเดียว

๔.๔.๒.๑ ไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาอาคมอย่างเดียว ในคำขอเรื่องนี้ กล่าวถึงไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาอาคมเพียงอย่างเดียวในตอนที่เจ้าสุวัตร รมกับพระยาอภัยเวรามาติ ในการต่อสู้กับยักษ์นั้น เจ้าสุวัตรได้ขี่ม้ากัฐกเหาะขึ้นไปในอากาศ และใจคาบศรีกัฐไชยฆ่าพันยักษ์บริวารล้มตายไปเป็นอันมาก แต่หาพระยาอภัยเวรามาติไม่สำเร็จ เพราะเมื่อเจ้าสุวัตรฟันถูกร่างกายของพระยาอภัยชาคครั้งใด อวัยวะส่วนที่ขาาก็จะกลับเข้าต่อกันดังเดิมทุกครั้ง ด้วยฤทธิ์เดช ของพระยาอภัย ดังตอนที่ว่า

ถูกศรีกัฐไชย	คาบจากดวงพิษ	ปุกชาคบนตกดิน
สะวางปู้กัษ	เพียงทอคกอนดิน	ตกลงดิน ซ้ำตึกตอตั้ง
เป็นตัวกั้น	ลุกขึ้นสะหลัง๑

พระยาอภัยก็อยู่ในใจว่า เจ้าสุวัตรเป็นผู้ที่มีความสามารถในการรบเป็นอย่างยิ่ง ถารบกันอยู่เช่นนี้ต่อไปก็ไม้อาจจะเอาชนะเจ้าสุวัตรได้ พระยาอภัยจึงใจไสยศาสตร์เข้าช่วยในการรบ โดยบริกรรมคาถาให้เกิดเป็นไฟไปเผาผลาญเจ้าสุวัตร แต่เจ้าสุวัตรก็แก้ไขได้ โดยบริกรรมคาถาให้เป็นฝนตกลงมากับไฟ ดังตอนที่ว่า

๑"คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๖.

.....
 เจ้าเป่าเป็นฝน มีคบนคืบไค้ จิ้งโงมนต์ไฟ หื้อไปผ่าวใหม่
 หายเย็นไปร้อน^๑

เมื่อเจ้าสุวัตรแก้ไขไค้ดังกล่าว พระยายักษ์ก็บริกรรมคาถา ไท่ทางฟ้าอากาศมีตกริม
 ไปหมด และทำให้เกิด ฝน เมฆ หมอก น้ำค้าง ตกลงมาจนมองไม่เห็นสิ่งใด และทำให้
 อากาศหนาวเยือกเย็นจับใจ แต่เจ้าสุวัตรก็แก้ไขไค้อีกโดยบริกรรมคาถาให้เกิดลมพัดหอบ
 เอาสิ่งเหล่านี้ไปหมด ดังตอนที่ว่า

พระยายักษ์เฒ่า ซ้ำกวัดแกว่งฆอน	สวาดชิยายหื้อบคบน
แดงหื้อมีคคลุ่ม บหื้อหันหน	เป็นฝนตกลง หื้อมัวมีคคลุ่ม
หื้อเป็นหมอกเหมย เมฆะมาหุ้ม	ทเวเวเห็นคเย็นฟาดพัด
เจ้ากุมาร เป่าเป็เลมพัด	หื้อหายเหือดแห้งยามเดียว ^๒

จะเห็นได้ว่า การแก้ไขไสยศาสตร์ต่อสู้กันดังกล่าว ใช้คาถาอาคมเพียงอย่างเดียว
 เท่านั้น ทั้งเจ้าสุวัตร และพระยายักษ์ไม่ได้ใช้สิ่งอื่นประกอบกับคาถาอาคมนั้น ๆ แต่อย่างใด
 และการแก้ไขไสยศาสตร์ของทั้งสองฝ่ายเป็นไปในแบบที่กระทำโดยตรงถึงตัวของคู่ต่อสู้ในทันทีด้วย

๔.๔.๒.๒ ไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาอาคมกับวัตุธรรมคาสาม^๑ ไสยศาสตร์
 ประเภทนี้ไว้เพื่อจุดประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น อาจจะใช้ค้ำยันอันเป็นวัตุธรรมคาสาม^๑
 มาบริกรรมเสกคาถาไปจนมันไค้หรือเสาประตุนาน สะกคให้เจ้าของบ้านนอนหลับ หรืออาจจะ
 ร้ายคาถา เสกผืนหนังไหเล็กเหลือพอกวัน แล้วโยนขึ้นไปบนอากาศไหลกลายเป็นตัวแมลงต่าง ๆ
 บินไปตกในอาหารของศัตรู เมื่อศัตรูกลืนเข้าไป หนึ่งนั้นก็ขยายตัวใหญ่ ออกทำไหทองแตกตาย

^๑"ควาขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวดำ," บทที่ ๖.

^๒เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

หรือนำสุรามาเสกแล้วกินใต้อย่างคงกะพัน หรือเสกหมากอมไว้ให้แคล้วคลาด สรรพาวุธ
หรือ เสกใบมะขามใหญ่กลายเป็นช้าง หรือ แมลงมีพิษต่าง ๆ ไปคอยศัตรู เป็นต้น ซึ่งไสย-
ศาสตร์ดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นชนิดที่ในคาถาอาคมกับวัตุกรรมคาสาม ทั้งสิ้น ในคำขอเรื่อง
นี้ ก็ปรากฏเรื่องของไสยศาสตร์ชนิดนี้เหมือนกัน ใดแก่ ตอนที่เจ้าสุวัตรจะพาธยาทั้งหลาย
กลับเมืองพาราณสี พระฤๅษีก็ให้เจ้าสุวัตรไปเก็บไม้ต่าง ๆ ในป่ามาไว้แล้วพระฤๅษีก็นำมา
แกะสลักให้เป็นรูปมา และเสกเป่าด้วยคาถาอาคม มาไมก็มีชีวิตลุกขึ้นกินหญ้าได้ ดังที่กล่าว
ไว้ว่า

เจ้าสุวัตร ชันยาวในใจ	รีบเร็วไป หาไม้จ้จ้
นำมาถวาย แก่พระที่ไหว	คาบสองป่าไม้
ท่านจึงมาชัก สลักชะไซ	เป็นรูปมาแกวอาชา
จึงสวาทมนต์พิพย์ เป่าด้วยคาถา	มีจิตใจมา ฉะหลวาลุกกินหญ้า ^๑

การใช้ไสยศาสตร์ชนิดนี้ ปรากฏอยู่ในคำขอเรื่องนี้เพียงตอนเดียวเท่านั้น
ไม่ปรากฏในตอนที่อื่น ๆ แต่อย่างใด

๔.๔.๒.๓ ไสยศาสตร์ที่ใช้เครื่องรางของขลังอย่างเคี้ยว เครื่องรางของ
ขลังที่ปรากฏในคำขอเรื่องนี้ ใดแก่ คาบศรีกัญไชย และขลุ่ยสังข์ อันเป็นของวิเศษและเป็น
อาวุธประจำตัวของเจ้าสุวัตร ยาทำลายกรงเหล็ก ยามุมชีวิต และน้ำมันนัตที่ทำให้อยู่ยง
คงกะพัน การใช้เครื่องรางของขลังดังกล่าวเพื่อให้เกิดผลในทางไสยศาสตร์นั้น ปรากฏว่า
ไม่ต้องใช้คาถาอาคมใด ๆ มาประกอบทั้งสิ้น คงใช้แต่เครื่องรางของขลังเพียงอย่างเดียว
ก็ได้ผลตามต้องการดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ ๔.๔.๑.๓ ในตอนที่กล่าวถึงความเชื่อและ

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางมัทรี," บทที่ ๑๓.

การใช้เครื่องรางของขลังในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ จึงไม่กล่าวถึงอีกในที่นี้

ข้อห้ามในการใช้ไสยศาสตร์

ตามปกติ วิชาไสยศาสตร์นั้น ผู้ให้วิชามักจะมีหลักให้ศิษย์ยึดถือปฏิบัติตาม เพื่อความขลัง หรือ ความศักดิ์สิทธิ์ของการใช้ไสยศาสตร์ ตัวอย่าง เวบ นายอนันต์ คงานุกรักษ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือตำราไสยศาสตร์ ว่า ผู้ที่จะเรียนไสยศาสตร์จะต้องถือหลักคติธรรม ๓ ข้อ คือ

- (๑) จะไม่นำวิชานี้ไปใช้ในทางที่ผิดกรรม
- (๒) จะไว้เพื่อป้องกันตน ญาติมิตร และประเทศชาติ
- (๓) หากจำเป็นก็เมื่อตนเป็นฝ่ายถูก มีความบริสุทธิ์ใจ

หนังสือเล่มนี้กล่าวว่า หากผู้ใดปฏิบัติได้ตามคตินี้ดังกล่าวกว่า วิชาไสยศาสตร์ที่ได้เรียนไป ก็จะไม่บังเกิดอันตรายและความขลังและศักดิ์สิทธิ์ และจะเป็นผลสะท้อนให้ผู้นั้นเจริญด้วยจตุรพิชพร คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ด้วย

ข้อห้ามในการใช้ไสยศาสตร์จะมีหลายลักษณะด้วยกัน และจะสะท้อนให้เห็นในวรรณคดีไทยบางเรื่อง เช่น ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนสมภารมี สอนวิชาเสกเป่า เพื่อผูกจิตหญิงแก่พลายแก้วนั้น สมภารมีก็กล่าวห้ามไว้ว่า

เมียของเขาเจ้าอย่าไต่ทำร้าย สิวแก่แม่ยายเอาเถิดวา^๒

อนันต์ คงานุกรักษ์, "คตินิยมของท่านเจ้าคุณญาณโมลี," หนังสือตำราไสยศาสตร์ (พระนคร : วันชาติการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๔๐ - ๔๑.

^๒ ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๘), หน้า ๕๐.

ขอร้องของวิชาผู้จิตหนึ่งควยอาคมก็ คือ ห้ามใจกับเมียของผู้อื่น เพราะผิดศีลธรรม แต่ใจกับสาวแก่แม่หมายไต เป็นคน หรืออีกคนหนึ่ง ไต่กล่าวถึงแสนตรีเพชรเกล้าแม่ทัพฝ่ายเวียงใหม่ว่า

แตรนทุ้มคุมใหญ่ไม่อาบน้ำ
ไม่ขอแควยภรรยาทั้งชาติ

เพื่อนตำแควนยาทาซัดสี
ตอศึกมีเมื่อไรไต่อาบน้ำ^๑

แสดงว่า วิชาไสยศาสตร์ของแสนตรีเพชรเกล้า นั้น ห้ามอาบน้ำจนกว่าจะมีศึกและห้ามเอนกกับสตรีควย

ส่วนการใจไสยศาสตร์ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ไต่กล่าวอ้างถึงขอร้องในการใจไสยศาสตร์ไว้ในตอนที่เจ้าสุวัตร รบกับพระยาชัยเวรมติ ในการสู้รบตอนที่พระยาชัยได้แปลงตัวเป็นพระญาติของนางบัวคำ มาบอกเจ้าสุวัตร ว่า เจ้าสุวัตรทำผิด ไม่ทำตามทีพระญาติสั่งไว้ โดยนำเอา "สิปปะคุณ" หรือศิลปคุณ มารบกับยักษ์ เป็นการไม่สมควร ดังนี้

ว่าคนทານี้ ทำผิดแฉกการ
คั้งถามึง มีใจกำเส้า

บเลิงบฟาน อันกูสั่งเต้า
เอาสิปปะคุณกุมารบยักษ์^๒

เมื่อเจ้าสุวัตรไต่ยินพระญาติแปลงกล่าวคั้งนี้ ก็เกิดความลังเลใจก็คิดว่า เป็นพระญาติของนางบัวคำจริง แต่ก็รู้ความจริงว่าเป็นพระญาติควยคำตักเตือนของมากผู้รักคั้งกล่าวมาแล้ว การที่เจ้าสุวัตรลังเลใจ เมื่อไต่ยินคำกล่าวของญาติแปลงนี้ จะ

^๑ ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๘), หน้า ๑๘๓.

^๒ "คววขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๘.

พิจารณาได้ว่า พระเจ้าผู้ทรงจริงคงได้กล่าวถึงข้อห้ามในการใช้ไสยศาสตร์ แก่เจ้าสุวัตรแล้ว แม้ในคำขอเรื่องนี้จะไม่ได้อธิบายไว้ว่า มีข้อห้ามอย่างไรบ้าง แต่ผู้เขียนก็คาดว่า คงจะเป็นข้อห้ามที่เป็นหลักใหญ่ในการใช้ไสยศาสตร์ คือ ต้องนำไปใช้ในทางที่ถูกที่ควร เพราะถ้านำไปใช้ในทางที่ผิด เช่น เป็นเครื่องมือทำร้าย ปล้นสะดม หรือนำไปไว้เป็นอาถรรพณ์ ผังรูปผังรอย ทำให้ผู้อื่นทุกข์ยากลำบากแล้ว ก็ถือว่า จะทำให้เกิดผลร้ายสะท้อนแก่ผู้ใช้ไสยศาสตร์ จะเป็นคนที่หาความเจริญไม่ได้ หรือ อาจจะกลายเป็นคนकुศลकुศลร้ายไป เป็นต้น แต่ถ้านำไปใช้ในทางที่ถูกที่ควร ก็จะเป็นผลสะท้อนให้ผู้ใช้มีความสุขความเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญนานาประการ นอกจากนี้ ในหนังสือพระคัมภีร์พระเวท ยังกล่าวไว้ว่า วิชาไสยศาสตร์นี้ ถ้าจะกระทำให้ได้ผลสมบูรณ์หรือสัมฤทธิ์ผลได้ จะต้องอาศัยเหตุ ๓ ประการ คือ

- (๑) ผู้ที่กระทำ กระทำไปด้วยความสุจริตใจ
- (๒) ผู้ที่กระทำเป็นฝ่ายถูก แต่ได้รับความอนุเคราะห์
- (๓) ผู้ที่ถูกกระทำนั้น ไม่มีการป้องกันตัว^๑

ที่กล่าวว่าผู้ที่กระทำ กระทำไปด้วยความสุจริตใจ นั้น ตัวอย่าง เช่น ชายหนุ่มอยากจะได้หญิงสาวคนหนึ่งมาเป็นภรรยาด้วยความรักอย่างจริงใจ แต่หญิงผู้นั้นไม่รู้สึกตัวหรือไม่ใคร่รักตอบ ชายหนุ่มจึงใช้วิชาไสยศาสตร์โน้มน้าวใจหญิงให้มารักตน และตกแต่งเลี้ยงดูหญิงนั้น เป็นภรรยาโดยเปิดเผย เช่นนี้เรียกว่า ผู้กระทำ กระทำไปด้วยความสุจริตใจ และขอที่ว่า ผู้ที่กระทำเป็นฝ่ายถูก แต่ได้รับความอนุเคราะห์นั้น ก็เป็นหลักใหญ่ ๆ ไป ที่ผู้ใช้ไสยศาสตร์ยึดถือกัน ส่วนข้อสุดท้ายที่ว่า ผู้ที่ถูกกระทำไม่มีการป้องกันตัว ก็หมายความว่า การใช้ไสยศาสตร์จะไม่สัมฤทธิ์ผล ถ้าผู้ที่จะถูกกระทำมีการป้องกันตัวด้วยไสยศาสตร์ เช่นกัน ดังตัวอย่างในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ เมื่อพระยายักษ์เวรามาตีบริกรรมคาถาให้เกิดเป็น

^๑แพทย์ สาริกบุตร (ผู้รวบรวมและเรียบเรียง), พระคัมภีร์พระเวท

โผมาเผาไหม้เจ้าสุวัตรนั้น เจ้าสุวัตรก็ป้องกันตัวโดยบริกรรมคาถาให้เกิดเป็นฝนตกลงมา คัมไฟได้ เป็นต้น ก็เป็นอันว่า การใช้ไสยศาสตร์ของพระยาอภัยไม่สัมฤทธิ์ผล ถ้าเจ้าสุวัตรไม่มีวิชาไสยศาสตร์ป้องกันตัวอยู่ เวทมนต์คาถาของพระยาอภัยก็จะทำอันตรายเจ้าสุวัตรได้

การที่พระยาอภัยเขวราวมติอ้างถึงข้อห้ามในการใช้ไสยศาสตร์ ในคำขอเรื่องนั้น คงจะเป็นเพราะ ต้องการให้เจ้าสุวัตรเลิกใช้ไสยศาสตร์ต่อสู้กับตน เพื่อตนจะได้เป็นฝ่าย ได้รับผลประโยชน์ในการต่อสู้ดังกล่าว

บทบาทของความเชื่อและไสยศาสตร์ในคำขอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ

จะเห็นได้ว่า ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้ มีเรื่องราวของความเชื่อ และไสยศาสตร์ ปรากฏอยู่มาก โดยเฉพาะเรื่องของความเชื่อนั้นแทรกอยู่เกือบตลอด เรื่องที่เคี้ยว เมื่อพิจารณาจากคุณแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าความเชื่อและไสยศาสตร์ที่ปรากฏในคำขอเรื่องนี้ มีบทบาทดังต่อไปนี้

๑) เป็นการสร้างตัวละครใหม่ลักษณะเป็นพระเอกในอุคมคติหรือเป็นวีรบุรุษ

ตามปกติ ลักษณะของพระเอกในวรรณคดีไทย จะต้องมรูปร่างงดงาม เป็นเลิศ มีอารมณ์อ่อนไหวในเรื่องอิสตรี และความรักซึ่งเป็นเหตุให้เสียใจ และประการสำคัญ ก็คือ จะต้องมีความสามารถในการรบเป็นพิเศษ ลักษณะดังกล่าวที่ประมวลอยู่ในตัวของเจ้าสุวัตร ซึ่งเป็นพระเอกในคำขอเรื่องนี้อย่างสมบูรณ์ โลกกล่าวมาแล้วว่า เมื่อเจ้าสุวัตรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ จุตติจากสวรรค์มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางจันทเทวีผู้เป็นพระมารดา โดยที่นางได้ทำบุญทำทานรักษาศีล จนรอนถึงพระอิศวรต้องไปอุ้มเชิญพระโพธิสัตว์ลงมาปฏิสนธินั้น นางจันทเทวีก็ฝันไปว่า พระอิศวรนำเอามะพลับทองคำยื่นให้นาง นางก็รับมาผ่ากิน และได้ทิ้งเมล็ดลงดินไป แล้วมีแม่มาตัวหนึ่งมากินเมล็ดนั้น โหรก็ทำนายความฝันของนางว่า

นางจะไต่โอรสผู้มีบุญเป็นพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์มาปฏิสนธิในครรภ์ของนาง ต่อมาพระยา
 อาทิตย์ก็ฝันว่า ล่าใส่ออกจากห้องของพระองค์ขึ้นไปกระหัดเกี่ยวจนถึงยอดปราสาท ภายหลัง
 ก็หกดกลับเข้าห้องของพระองค์ตามเดิม โจรทำบายว่า โอรสของพระองค์จะเป็นผู้มีบุญบารมี
 และเกษานภาพจะแผ่ไปทั่วทิศ แต่จะต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองไปหาคุ้มครองชั่วระยะหนึ่ง
 และจะกลับมาบ้านเมืองภายหลัง การที่ผู้แต่งเริ่มกล่าวถึงเจ้าสุวัตรด้วยการยกเอาเรื่องของ
 พระอิเหนา เรื่องของพระโพธิสัตว์ซึ่งประทับอยู่บนสวรรค์ลงมาปฏิสนธิตลอดจนความฝันและ
 การทำเขยฝันอันเป็นเรื่องของความเชื่อ มากลานั้น ย่อมจะทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังทราบว่
 ตัวละครตัวนี้ต้องเป็นพระเอกของเรื่องอย่างแน่นอน ด้วยลักษณะพิเศษดังกล่าว ต่อมา ผู้แต่ง
 ก็เสริมลักษณะของเจ้าสุวัตรในเคียงขึ้นด้วยการพรรณนาถึงรูปร่างลักษณะของเจ้าสุวัตร ว่า
 งดงามราวกับพระอิเหนาและยังมีฉายาพระบาทคล้ายคลึงกับลักษณะ มหาบุรุษของพระพุทธเจ้า
 ทั้งยังมีมักนุกฎเกิดมาเป็นสหชาติอีกด้วย จึงสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเรื่องของความเชื่อเช่นกัน
 เมื่อเจ้าสุวัตรเติบโตเป็นหนุ่มก็มีชายาถึง ๘ บางคู่ด้วยกัน ดังกล่าวแล้ว สมลักษณะของพระเอก
 ในวรรณคดีไทย และในระหว่างที่เจ้าสุวัตรออกเคียงตามหานางบัวคำ ต้องเผชิญกับต่าง ๆ
 นานาทั้ง เจ้าสุวัตรก็ไต่แสดงความเป็นวีรบุรุษในการรบให้เห็นประจักษ์ด้วยการรบชนะพระ
 ยายักษ์เวรสามคี่และบริวาร ในการต่อสู้ครั้งนี้ ผู้แต่งก็พรรณนาถึงการที่เจ้าสุวัตรไร้ดาบศรี-
 กัญไชยและธนูสิ่งอันเป็นของวิเศษ และเวทมนต์คาถาต่าง ๆ เขาต่อสู้กับยักษ์จนได้ชัยชนะ
 นอกจากนั้น ยังกล่าวถึงการที่เจ้าสุวัตรในธนูสิ่งหยิ่งครุฑตาย ช่วยชีวิตนาคราชาชะไวได้ กล่าว
 ถึงการไร้ยาสูบชีวิตนางสมุทรสา และฆาตกรรมคนหัดดี ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องของความเชื่อใน
 เรื่องเครื่องรางของขลัง และกาถาอาคมไสยศาสตร์ทั้งสิ้น

ด้วยลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ในเค้าขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้
 ความเชื่อและไสยศาสตร์ ได้เข้ามามีบทบาทเสริมให้เจ้าสุวัตร ซึ่งเป็นพระเอกของเรื่อง
 มีลักษณะเด่นขึ้นมาในตำแหน่งที่เป็นวีรบุรุษหรือเป็นพระเอกในอุคมคติดังกล่าว

๒) ๒) ช่วยในการดำเนินเรื่องใหญ่ระทึกขวัญ และช่วยแก้ปัญหาในเรื่อง

ความเชื่อและไสยศาสตร์ในคำขอเรื่องนี้ ได้เข้ามาช่วยให้เนื้อเรื่องดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว จะเห็นได้ว่า เนื้อเรื่องของคำขอเรื่องนี้ ตลอดเรื่องได้กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าสุวัตร และ นางบัวคำ ที่ได้มาพบกัน ครองกัน แล้วก็มีเหตุเป็นไปที่ทำให้พลัดพรากจากกัน และไประหว่างนั้น ตัวเอกทั้งสองต้องได้รับความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆ นานา จนกระทั่งในที่สุดก็กลับมาพบกันได้ และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขแล้ว เรื่องก็จบลง ถ้าพิจารณาจากเนื้อเรื่องดังกล่าวนี้แล้วจะพบว่า ผู้แต่งได้ใช้ความเชื่อและไสยศาสตร์เข้ามาช่วยให้เนื้อเรื่องสามารถต่อเนื่องกันไปได้อย่างดี เป็นต้นว่า ผู้แต่งได้ใช้ความเชื่อในเรื่องการเสียดายอธิษฐานขอผีสิงแหวนดาบ ขอให้โคพบเขาคูของนางบัวคำ เป็นตัวชักนำให้เจ้าสุวัตรได้เดินทางค้นคนจนได้พบนางบัวคำและโคครองกันอย่างมีความสุข หลังจากนั้น ผู้แต่งก็สร้างเหตุการณ์ให้ตัวเอกทั้งสองต้องพลัดพรากจากกันไป โดยให้พรานป่ามายิงเจ้าสุวัตรตาย และฉุดนางบัวคำไปในขณะที่ทั้งสองกำลังหาผลไม้อยู่ในป่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ผู้แต่งก็กล่าวไว้ว่า เป็นเรื่องของผลกรรมที่ทั้งสองโคกระทำมาในชาติปางก่อน ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อเช่นกัน และเมื่อเจ้าสุวัตรซึ่งเป็นพระเอกของเรื่องตายไปเช่นนี้ เรื่องก็ไม่สามารถจะดำเนินต่อไปได้ ถ้าผู้แต่งไม่หาวิธีที่จะทำให้เจ้าสุวัตรฟื้นคืนชีวิตมาได้ ผู้แต่งจึงแก้ปัญหาโดยกำหนดให้เจ้าสุวัตรฟื้นคืนชีวิตด้วยยาชุบชีวิตของพระฤๅษีอันเป็น เรื่องของไสยศาสตร์ และไปเท่านั้นเองด้วยกัน เมื่อนางบัวคำต้องพลัดพรากจากเจ้าสุวัตรได้รับความยากลำบาก อดทนทุกข์ต่าง ๆ จนกระทั่งถูกงูพิษกัดตาย ผู้แต่งก็แก้ปัญหาโดยใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ ทำให้นางบัวคำฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาได้ด้วยยาชุบชีวิตเช่นกัน แล้วผู้แต่งก็ดำเนินเรื่องต่อไป โดยให้เจ้าสุวัตรไปโคธยายหลายปาง และต้องผจญภัยต่าง ๆ นานา ในระหว่างการติดตามหานางบัวคำ เช่น คอสูรยักษ์ ช่วยชีวิตนางสมุทรรดา นาคราคะ และช่างมังกลหัตถ์ที่เป็นคน ซึ่งการผจญภัยเหล่านี้ ทั้งความเชื่อและไสยศาสตร์ต่างก็มีบทบาทเข้ามาช่วยให้เรื่องดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว เช่น เจ้าสุวัตร สามารถรบชนะพระยายักษ์ด้วยการใช้ดาบศรีกัญไชยขลุ่ยสังข์ และเวทมนต์คาถาต่าง ๆ ซึ่งถ้าปราศจากเครื่องรางของขลังและคาถาอาคมเหล่านี้แล้ว เจ้าสุวัตรอาจจะต้องรบกับพระยายักษ์อย่างไม่รู้แพ้ชนะก็ได้ เป็นต้น และเมื่อ

เจ้าสุวัตรเดินทางพ้นฝ่าอุปสรรคต่อไป จนกระทั่งได้พบกับโอรส คือ ทุกชะกุมาร และไศยา ตลอดจนพาราชาาทั้งหลายนมาอยู่รวมกันในเมืองเนรมิตของนางเทพไทเทวดาแล้ว ก็พากันเดินทางกลับเมืองพาราณสี ในการเดินทางกลับเมืองครั้งนี้ พระฤาษีก็เนรมิตมาวิเศษให้ควยวิธีการทางไสยศาสตร์ ช่วยให้การเดินทางของเจ้าสุวัตรและชายารวคเร็วขึ้น ไม่ต้องบุกป่าฝ่าดงต่อไปอีกโดยกรขี้มาวิเศษเหาะไปจนถึงเมืองพาราณสีและอยู่รวมกันอย่างมีความสุขต่อไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความเชื่อและไสยศาสตร์ในคาวชอเรื่องนี้ ได้ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเนื้อเรื่องรั้งกันไปเป็นห่วง ๆ ทำให้เนื้อเรื่องและพฤติกรรมของตัวละครดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว ช่วยให้อ่านเรื่องมีความกระชับรัดกุม สามารถต่อเนื่องกันไปได้ด้วยดี และยังช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในเรื่องได้อีกด้วย

๓) ช่วยในการให้เหตุผลของเรื่อง

เนื่องจากคาวชอเรื่องนี้มีลักษณะเป็นเรื่องชาดก คือ อ้างถึงชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเกิดเป็นเจ้าสุวัตร โอรสพระยาอาทิตย์ และนางจันทเทวีแห่งเมืองพาราณสี ดังนั้น เมื่ออ่านหรือฟังเรื่องราวของคาวชอเรื่องนี้แล้ว ผู้อ่านหรือผู้ฟังอาจจะเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมา เพราะเรื่องราวบางตอนในคาวชอเรื่องที่ไม่สามารถจะเป็นจริงไปได้ เป็นต้นว่า การที่พระอิเทร่อัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติจากสวรรค์มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางจันทเทวี การที่รูปร่างของเจ้าสุวัตรและมาภักมีลักษณะพิเศษอันเป็นมงคลด้วยประการต่าง ๆ การถือกำเนิดของนางบัวคำที่เป็นแบบสังเสทโยนิ คือ เกิดในคอกบัว การทำนายโชคชะตาของเจ้าสุวัตร การเหาะเหินเดินอากาศ การชุบชีวิตเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นางสมุทรรชา และนางมงคลหัตถ์ การต่อสู้ระหว่างเจ้าสุวัตร กับยักษ์ การกล่าวถึงผีसाง เทวดา ยักษ์ นาค อันเป็นพวกอมมนุษย์ทั้งหลาย การเนรมิตบ้านเมืองควยคาตาอาคม เหล่านี้เป็นเรื่องที่เหลือเชื่อและไม่สามารถจะเป็นจริงไปได้ แต่ผู้แต่งก็อาจจะอ้างได้ว่าเรื่องต่าง ๆ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในโลกลี้ พระองค์ได้เสวยพระชาติต่าง ๆ มากมาย และพระชาติที่สำคัญก็คือ สิบชาติสุดท้าย ซึ่งเราเรียกว่า "ทศชาติ" ดังปรากฏใน "ทศชาติชาดก" เป็นต้น เชื่อกันว่าผู้มี

บุญบารมีหรือสัตว์ที่เป็นมงคล จะมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ไม่เหมือนอย่างธรรมดาสามัญ เชื่อกันว่า สัตว์โลกต่าง ๆ จะถือกำเนิด จาก โยนิปฏิสนธิ ๔ อย่าง ดังปรากฏในไตรภูมิ-พระร่วง ที่ว่า อัมพรโยนิ เกิดจากไข่ ชลามพุชโยนิ เกิดจากปุ่มเปือกและมีรกห่อหุ้มสังเสทโยนิ เกิดจากใบไม้ ละอองบัว หล้าเนา เพื้อเนา และเหงื่อโคล อุปาคิกโยนิ เกิดขึ้นเอง และนอกจากนั้น ยังเชื่อในเรื่องการทำนายโชคชะตาราศี อันเป็นวิชาโหราศาสตร์ที่พบเห็นกันอยู่มากในปัจจุบัน เชื่อในเรื่อง ๘ สาง เทวดา ยักษ์ นาค ว่ามีจริง และเชื่อในเรื่องคาถาอาคม อันเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ที่ทำให้เกิดผลต่าง ๆ ได้ตามต้องการ ซึ่งความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ มักจะสะท้อนให้เห็นอย่างมากมายในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง ดังนั้น เรื่องเหล่านี้จึงน่าจะเป็นไปได้ ถ้าจะให้เหตุผลว่าเป็นเพราะความเชื่อ และไสยศาสตร์ ทำให้เป็นไปอย่างนั้น ๆ แม้แต่ความสามารถของตัวละครในเรื่องก็อาจจะยกให้เป็นเรื่องของความเชื่อและไสยศาสตร์ เช่นกัน เช่น อาจจะมีปัญหาที่ว่า ทำไมเจ้าสุวัตรจึงมีชายาหลายคน ซึ่งผู้อ่านผู้ฟังบางท่าน อาจจะได้เกิดคำถามว่า เป็นเพราะความเจ้าชู้อันเป็นนิสัยที่ไม่สู้จะดีนัก แต่ผู้แต่งก็ได้ให้เหตุผลไว้ในเรื่องว่า เป็นด้วยผลบุญที่เจ้าสุวัตร และนางทั้งหลายเคยก่อสร้างรวมกันมาแต่ปางก่อน หรือ เกิดปัญหาว่า ทำไมเจ้าสุวัตรซึ่งมีลักษณะ เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญ จึงสามารถรบชนะยักษ์ ซึ่งเป็นอมมนุษย์ที่ทรงฤทธิ์ได้ ผู้แต่งก็ได้ให้เหตุผลไว้ในเรื่องแล้วว่าเจ้าสุวัตรรบโดยการใช้ไสยศาสตร์ หรือ เกิดปัญหาอีกว่า ทำไม เจ้าสุวัตร นางบัวคำ ตลอดจนตัวละครตัวอื่น ๆ ที่ตายไปแล้วกลับฟื้นคืนชีวิตมาได้ ผู้แต่งก็กล่าวเอาไว้ เป็นเหตุผลเช่นกันว่า เป็นไปโดยอำนาจของยาชุบชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องของไสยศาสตร์นั่นเอง เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ บทบาทของความเชื่อ และไสยศาสตร์ในคำขอเรื่องนี้ จึงเป็นการช่วยอธิบายให้เหตุผลหรือตอบปัญหาที่ผู้แต่งไม่สามารถจะอธิบายด้วยเหตุผลธรรมดาได้ จึงยกให้เป็นเรื่องของความเชื่อและไสยศาสตร์ดังกล่าว

๔.๕ ประเพณีล้านนาไทย

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน) ได้กล่าวถึงความหมายของประเพณีไว้ในหนังสือชีวิตชาวไทยสมัยก่อน และการศึกษาเรื่องประเพณีไทย ว่า

ประเพณี คือ นิสัยสังคมหรือความประพฤติของสังคมที่กระทำซ้ำ ๆ อยู่บ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน^๑

นอกจากนั้น หนังสือเล่มนี้ยังกล่าวไว้ว่า ในวิชามานุษยวิทยา ได้แบ่งประเพณีออกเป็น ๓ ประเภท คือ จารีตประเพณี (Mores) ขนบประเพณี (Institution) และธรรมเนียมประเพณี (Convention)

จารีตประเพณี (Mores) เป็นประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าใครในสังคมฝ่าฝืนหรืองดเว้นไม่กระทำตาม ก็ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว จารีตประเพณีเป็นเหมือนข้อบังคับทางจรรยาหรือศีลธรรมของสังคม แต่ถาจารีตประเพณีใด มีสภาพเป็นคำสั่งของรัฐโดยมีระเบียบแบบแผนและข้อบังคับให้กระทำหรือไม่ให้กระทำและมีการลงโทษ จารีตประเพณีนั้น ก็จะกลายเป็นกฎหมายไป

จารีตประเพณีนั้น ชาวลานนาไทย เรียกว่า ฮู้ต (รืต) ถ้าคนในหมู่คณะของสังคม ประพฤติฝ่าฝืนประเพณีก็เรียกว่า ผิดฮู้ต ผิดผี ซึ่งหมู่บ้านเรือนหรือหมู่บ้านเมืองอาจจะโกรธและลงโทษ ผู้ที่กระทำผิดตลอดจนครอบครัวของผู้ทำผิดได้ ฉะนั้น จึงต้องหาอุบายปิดเป่าด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การเสียผี หรือ เช่นสิ่งเวทย์ต่าง ๆ เป็นต้น แต่ถาคนในหมู่คณะของสังคมนั้น ประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามประเพณี ก็จะเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ และนำความปกติสุขมาไห้สวรวมกาย

^๑เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน), ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐.

แต่ละประเทศจะมีการถือจารีตประเพณีแตกต่างกันไป การกระทำอย่างเดียวกันนั้น อาจจะต้องว่า ติคจารีตประเพณีของประเทศหนึ่ง แต่อาจจะไม่ผิดในอีกประเทศหนึ่ง เช่น หญิงอาหรับ เมื่อจะออกนอกบ้านไปไหนมาไหนก็ต้องคลุมหน้าไม่ให้ใครเห็น ถ้าฝ่าฝืนก็ถือว่าผิดจารีตประเพณี ในขณะที่หญิงชาติอื่นไปไหนมาไหนก็เปิดหน้าให้เห็นอยู่เสมอ ไม่ถือว่าผิดจารีตประเพณี เป็นคน

ชนบประเพณี (Institution) เป็นประเพณีที่สังคมใกว้างเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้ จะโดยตรงหรือโดยอ้อมก็แล้วแต่กรณี โดยตรง คือ วางเป็นระเบียบวิธีกาไรไว้แจ้งชัด โดยอ้อม คือ รุกันเองและไม่ใกว้างเป็นระเบียบแบบแผนไว้ว่าควรจะทำอะไร และปฏิบัติกันอย่างไร เช่น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษสารท และการทำบุญ ประเพณีทำขวัญ ขึ้นบ้านใหม่ การจัดระเบียบเกี่ยวกับครอบครัว การแบ่งทรัพย์สินมรดก หรืออื่น ๆ ที่มีระเบียบแบบแผน ซึ่งประพฤตีสืบ ๆ กันมาจะเป็นประเพณี เหล่านี้เป็นเรื่องของชนบประเพณีทั้งสิ้น ชนบประเพณีนี้เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า สถาบัน ซึ่งหมายความว่า เรื่องที่ตั้งขึ้นและลงรูปเป็ระเบียบ คือ มีกำหนดเป็นข้อบังคับ ซึ่งจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่ใเขียนไว้ก็ได้ กำหนดข้อบังคับเหล่านี้ คนในสังคมใสังคมหนึ่งเป็นผู้ตั้งขึ้น เช่น ระเบียบเกี่ยวกับครอบครัว การศึกษาเล่าเรียน การพักผ่อนหย่อนใจ การละเล่นต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งตีสืบต่อกันมาเป็นประเพณี เช่น การศึกษาเล่าเรียน นั้น ก็มีสถาบันโรงเรียน ซึ่งจะต้องมีโรงเรียน มีครูบาอาจารย์ และลูกศิษย์ มีผู้ปกครอง เช่น อาจารย์ใหญ่ อาจารย์รอง และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ มีระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน มีอุปกรณ์ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ มีพิธีเกี่ยวกับการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ สืบเป็นประเพณีกันมา เป็นต้น

ธรรมเนียมประเพณี (Convntion) เป็นประเพณีที่สังคมถือว่า เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ นิยมกันว่า ควรประพฤติเท่านั้น ไม่มีผิดถูกเหมือนเรื่องจารีตประเพณี ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนเรื่องชนบประเพณี ผู้ใฝ่าฝืนธรรมเนียมประเพณีก็ไมถือว่า เป็นเรื่องสำคัญอะไร นอกจากจะเห็นว่า เป็นผู้ขาดการศึกษาหรือไม่มีสมบัติผู้ใเท่านั้น เช่น ธรรมเนียม

ไทยนั้น เมื่อแสดงความเคารพที่คงยกมือไหว้ หรือมีธรรมเนียมที่ควรปฏิบัติ ในเรื่องกิริยามารยาทเกี่ยวกับวิริยามตทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ตลอดจนการกิน การพูดจา การแต่งตัว เป็นต้น เหล่านี้เป็นเรื่องของธรรมเนียมประเพณี

ทั้งจารีตประเพณี หรือ ธรรมเนียมประเพณี ถ้ามีรูปเป็นระเบียบแบบแผน หรือมีรูปเป็นสถาบันแล้ว ก็ถือว่า เป็นขนบประเพณีไปในตัวด้วย^๑

เนื่องวารรณคดีเป็นเครื่องสะท้อนสภาพสังคม ดังที่กล่าวไว้ในข้อ ๔.๔ แล้ว ฉะนั้นในวารรณคดีไทยบางเรื่อง จึงมักปรากฏเรื่องประเพณีต่าง ๆ ในสมัยนั้นสอดแทรกอยู่ด้วยเสมอ เช่น ในวารรณคดีเรื่องอิเหนา รัชกาลที่ ๒ มีประเพณีเกี่ยวกับการสมโภชลูกหลวง ประเพณีโสกันต์ ฯลฯ อีกเป็นประเพณีสำหรับกษัตริย์ เป็นต้น หรือ วารรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ก็มีประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การทำขวัญ การบวช การแต่งงาน และ การตาย อันเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ในวรรณกรรมคานาไทยบางเรื่อง เช่น คำวขอเรื่องหงส์หิน สองเจ้าสุริยวงก์ก็มีประเพณีทำขวัญหรือ "ฮ้องขวัญ" ของคานาไทย และคำวขอเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ก็เช่นกัน แม้จะเป็นวรรณกรรมที่ปลุกปั้นเป็นเรื่องชดชก ที่เกิดในพระเทวอินเดียนก็ตาม ผู้แต่งจึงเป็นแก้ววิชาวคานาไทย ก็คงที่จะแทรกประเพณีบางอย่างอันเป็นประเพณีของคานาไทยลงไปในเรื่องมิได้จึงปรากฏว่า ในคำวขอเรื่องนี้ มีเรื่องเกี่ยวกับจารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณีของชาวคานาไทยหลายอย่างด้วยกัน ซึ่งในที่นี้ จะรวมเรียกว่า ประเพณีของคานาไทย^๒ ดังจะกล่าวต่อไป

^๑ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน), ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย (พระนคร : กิ่งวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑ - ๓.

^๒ ประเพณีคานาไทยได้กระทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จนกระทั่งสมัยปัจจุบันนี้ผู้รู้หลายท่านได้รวบรวมเขียนขึ้นไว้จากประเพณีที่กระทำสืบต่อกันมา ในการกล่าวถึงประเพณีต่าง ๆ ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนจะอ้างอิงจากหนังสือประเพณีคานาไทย ของ บายสงวน โรตีสุนทรรัตน์.

๔.๕.๑ ประเพณีการขอ การขอเป็นการข้ล่านำเพลงอย่างหนึ่งของชาวลานนาไทย ดังที่ พระธรรมราชาอนุวัตร (ฟู อุตฺตสิโว. ป.๖) ได้กล่าวไว้ในหนังสือหลักภาษาไทยพายัพ ว่า

ขอ ก็คือ การร้องเพลงทำนองเกี่ยวกับนาง ขอเกี่ยวบ้าง ซอนิยายบ้าง ขอสอนบ้าง มีหลายแบบหลายทำนอง^๑

การขอ มีหลายชนิด และมีทำนองต่าง ๆ กัน ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ข้อ

๓.๒

ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำนี้ ได้กล่าวถึง การขอของชาวลานนาไทยเอาไว้ในตอนที่น่างบัวคำเก็บดอกไม้มาร้อยเป็นพวงมาลัยเพื่อจะเสียดิยังอธิษฐานหาคู่ครอง ในขณะที่นางเก็บดอกไม้เน้ นางก็ข้ขอเป็นเรื่องราวด้วยสำเนียงสูง ๆ ต่ำ ๆ อันไพเราะ ดังนี้

..... ประทุมมา แม้ว้าไรเหลน
เสียงข้ขอ เป็นมหบาทเสน เสียงสำเนียงใหญ่^๒

การข้อมี ๒ อย่าง คือ ขอก้าวหรือเล่าคำว และขอจ้อย หรือที่เรียกกลับกันว่าจ้อยขอ การขอก้าวหรือเล่าคำวนี้ หมายถึงการอ่านหนังสือที่แต่งเป็นคำวขอให้เป็นที่นางมีเสียงขึ้นลง ชวนฟังเป็นอย่างยิ่ง ตามชนบท มักจะมีการเล่าคำวให้ลูกหลานฟังในตอนเย็น คำวขที่นิยมเล่ากันเน้ ได้แก่ คำวขอเรื่องหงส์หิน เจ้าสุวัตร นางบัวคำ จำปาสี่ต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑พระธรรมราชาอนุวัตร (ฟู อุตฺตสิโว ป.๖), หลักภาษาไทยพายัพ
(เชียงใหม่ : พระสังหารพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๕๖๘.

^๒ "คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๓.

นกกระจาบ ก่ากาคำ เตาน้อยอองกำ เป็นต้น ซึ่งแต่ละเรื่องจะแฝงด้วยคติธรรมบางประการ เพื่อเป็นการกล่อมเกลาจิตใจผู้ฟังให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดี แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในปัจจุบันนี้ ไม่นิยมการเล่าคำวเสี่ยแล้ว อีกไม่นานนัก การเล่าคำวคงจะสูญหายไปเป็นแน่

ส่วนการขोजอย หรือ จอยซอนนี้ พวกหนุ่ม ๆ ชาวลานนาไทย มักจะนิยม "จอย" กัน ในเวลาไปเที่ยวบานสาวหลังจากรับประทานอาหารเย็นแล้ว หรือที่เรียกกันว่า การแ้วสาวของลานนาไทย ซึ่งในปัจจุบันหากุไคยาก ขोजอย หรือ จอยซอน เป็นลำนนำเพลงสั้น ๆ มีสี่ลาเป็นทำนองหยอกล้อ เช่น

เด็กมามะมอย นายออยตองเคย ลูกเทอะสาวเฮย พี่มาแ้วเล่น^๑
 (เด็กแล้ว น้ำค้างตกลงบนยอดคตอง ต้นเด็กน้องรัก พี่มาหานอง มาคุย
 กันเล่นใหม่มีความสุขดีกว่า)

หรือ

สาวเหยสาว อายมาพูนอง หวังเป็นคู่ป่องรอมแพง
 ยามเก็ยส่อง คาวก็คับแสง พี่เหลียวขอแยง เกหาแห่งเจ้า
 พี่รักไผ เทานายนองเทหา ในโขงชมพูโลกนี้^๒
 (สาวเฮย พี่ตั้งใจจะมาพูดจากับน้อง หวังเอนองเป็นเพื่อนร่วมชีวิต
 ที่แสนรัก ในขณะที่ดวงจันทร์ส่องแสงกระจ่างฟ้า ดวงคาวก็อับแสง
 พี่ก็เหลียวดูบ้านของน้อง พี่ไม่เคยรักใคร เทานองเลยในชมพูทวีปนี้)

^๑สงวน ไรศิสุขรัตน์, เที่ยวเมืองเหนือและวัฒนธรรมประเพณีของเมืองเหนือ
 (พระนคร : โอเคียนสโตร์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๘๓.

^๒ฉวี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีลานนาไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : มิตรราการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๓๖.

การขับซอหรือร้องเพลงซอที่ปรากฏในคำขอเรื่องนี้ เป็นการขอแบบขอเคี้ยว กือ นางบัวคำเป็นผู้ขอ แต่จะขอเป็นเรื่องราวอะไรนั้น ไม่ปรากฏ เพราะกล่าวไว้เพียงแต่ ว่า "เสียงขับซอเป็นนมหบาทเสน" เท่านั้น วรรณคดีไทยเรื่องหนึ่งทีกล่าวถึงการขับซอ อัน เป็นประเพณีของลานนาไทยอยู่หลายตอนด้วยกัน ได้แก่ เรื่อง ลิลิตพระลอ ซึ่งเป็นนิทาน พื้นเมืองของลานนาไทยมาก่อน ในเนื้อเรื่องไ้กล่าวถึงการขับซอขอโฉมของพระลอไว้ว่า

"ขับซอขอราชเทียร ทกเมือง
ภาเกล้าพระลอเจือง ทวหลา"^๑

"... ขับซอยอยสำอาง ภาลูกษัตริย์เจ้าร้าง ขึ้นแท้
ใครเทียมเทียบนา"^๒

อีกตอนหนึ่ง ไ้กล่าวถึงนางริน นางโรยชอกล้อมพระเพื่อนพระแพง
ดังนี้

"... พี่เลี้ยงกรกคบาท ชอกลอมมาภาแม่ ภา เกศา ..."^๓

และ

"สองพี่เลี้ยง สองขอ
ขอว่าพระเคืองลอ จักเตา"^๔

ประเพณีการขอของลานนาไทยนี้ มักจะจัดให้มีขึ้นในงานทำบุญปอยน้อย (งาน ทำบุญบรรพชาหรืออุปสมบท) ในงานนี้เขาจะทำร้าน (ทางเหนือเรียกว่า ผาม) เพื่อให้

^๑ลิลิตพระลอ (พระนคร : องค์การตำราฯ, ๒๕๑๒), หน้า ๖๐.

^๒เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐

^๓เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๗.

^๔เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๘.

ช่างชอนิ่ง และจะยกงานนี้ให้สูงพอมองเห็นทั่วกัน แล้วช่างชอกก็จะขึ้นไปนั่งขอบนร้านนั้น พร้อมกับผู้ที่เล่นดนตรีคดลอควย การชอมักจะเป็นแบบ "คูถอง" คือ ชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง ซอ เบ็ญहांองเกี่ยวพาราสีกัน จนกระทั่งจบลงด้วยการแต่งงานกัน บทชอโคตอบกั้นนี้ มักจะแต่ง ควยมูชตลกเพื่อให้เป็นที่พอใจของผู้ฟังผู้ดู ส่วนงานแห่บงอวยหลวง (งานมหรรมฉลองสิ่งปลูก สราง เช่น โรงเรียน โบสถ์ วิหาร ฯลฯ) บางทีก็จัดให้มีการชอแบบนี้เหมือนกัน

นอกจากนั้น ยังมีการชออีกแบบหนึ่ง เรียกว่า การชอระบำเพลง คือ มีการรำ และขับลำนำซอสลักกันไปควย การชอระบำเพลงนี้จะใช้ในงานอันมีเกียรติสูงยิ่งเท่านั้น จึง หาญไต่ยากมากในปัจจุบัน เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส เวียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระราชชายาเจ้านางรำศรีมีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว โคจกจิใหม่การชอระบำเพลงถวาย โดยให้ท้าวสุทรพจนกิจ กวีประจำคุ้มเชียงใหม ในขณะนั้น แต่งเนื้อร้องสำหรับชอขึ้นในตำนองต่าง ๆ กัน เช่น

ทำเองชอยิน

สามอมเกล้า	ชาพระพุทเจ้า กราบทูลฉลอง
บทรช พระยกุลทอง	โคตปลาละอง ชูลิพระบาท
บรมนาค พระปกเกล้าฯ	ทังพระแม่เจ้า บรมราชินี
ทรงบุญฤทธิ เป็ที่ยินดี	แกประราชี ทุกคนนอยใหญ่
จังหวัดเชียงใหม ไทรฟ้าซาเจ้า	ทังหมุทังเสา ทัวทิศทังผอง
ไก่อังเฟ็งพะ พระรมโพธิ์ทอง	เป็บฉัตรเรื่องรอง ปกบังกั๊กเศศ
ไต่ยินข่าวสาร จะเสด็จประเวศ	อินทราทิษย์ เทพยโมทนา
หื้อสายเมฆะ ฝ่าฝนชารา	ไหลหลงลงมา ทังฝันแผนหล้า ...๑

อนึ่ง พยอมยงกั, ประวัติและวรรณคดีล้านนาไทย (พระนคร : มิตนรา- การพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๘๐.

ท่านองเชียงแสน

ยอมแหม บังคมกายเกล้า เहांกราบพูลองค์
 ขอให้อทรงเศรษฐี ทัวคาวแสนโขง ไปหาทรงคะเงิงโต
 อย่าไค้คลาไคลเกินชา ให้อจอมรินทร์ป้าฟ้า อยู่เสวยราชย์ยืน เทอะ...^๑

ประเพณีการขอของลานนาไทยนี้มีมานานแล้ว นายสงวน โสคติสุขรัตน์ สันนิษฐานว่า คงจะเป็นการละเล่นบันเทิงประจำชนชาติเผ่าไทยยวน หรือชาวลาเนาไทยในปัจจุบัน มาแต่ครั้งยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนตอนใต้ของประเทศจีน^๒

๔.๕.๒ ประเพณีการแต่งกาย แม่เจ้าสุวัตร นางบัวคำ และตัวละครอื่น ๆ ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ นี้ จะเป็นตัวละครที่ผู้แต่งกำหนดให้อยู่ในประเทศอินเดียก็ตาม แต่ตัวละครทุกตัวก็ไม่มีลักษณะการแต่งกายเหมือนชาวอินเดียเลย ทั้งนี้ เป็นเพราะ วรรณคดีเป็นเครื่องสะท้อนสังคม ดังใดกล่าวมาแล้ว ในตอนหนึ่งของคำขอเรื่องนี้ ผู้แต่งได้บรรยายให้เห็นการแต่งกายของตัวละครหญิงชายอันเป็นลักษณะการแต่งกายของชาวลาเนาไทยไว้ว่า

ฝูงยั้งชาย เนืองน้นชะชะว	ทรงเครื่องหย่องม้ายา
นุ่งผาเกี่ยวคล้อง าคาคผากาสา	ทุ่มผากุลลา ^๓ กติพาทุมห้อย

^๑สงวน โสคติสุขรัตน์, เที่ยวเมืองเหนือและวัฒนธรรมประเพณีเมืองเหนือ (พระนคร: โอเคียนส์โตร์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๘๕.

^๒เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘๖-๗.

^๓กุลลา หรือ กุหลา คือชนชาติกะเหรี่ยงหรือยางและไทยใหญ่ ทางลาเนาไทยใช้เรียกชนต่างประเทศ เช่น เรียกชนชาติฝรั่งว่า กุลาขาว เรียกชนชาติแขกว่า กุลาคำ เป็นต้น ผากุลลา หรือ ผากุหลา จึงอาจจะหมายถึง ผาของชนชาติใดชาติหนึ่งในพวกเหล่านี้ ?

มาจากคำว่า กสิ แปลว่า สะเเว.

นุ่งเสื้อเขียวแดง ลายแขนงออย ประดับอารมณ์เครื่องง่า^๑

(บรรดาหญิงชายทั้งหลายส่งเสียงอึงมี่ และต่างก็ตกแต่งร่างกายด้วย
 อารมณ์ค่าต่าง ๆ ฝ่ายหญิงนุ่งผ้าเกี้ยว ซึ่งเป็นผ้าบุ่งอย่างหนึ่ง หมสไบ
 ที่เป็นผ้ากุลา ส่วนฝ่ายชายนิยมคาดผ้ากาสาซึ่งเป็นผาชนิดหนึ่งที่สะเอว
 และต่างก็สวมเสื้อสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีแดง ซึ่งมีลวดลายเป็น
 แขนงออย)

ในสมัยก่อนนั้น ผู้หญิงชาวลานนาไทยจะนิยมแต่งชุด "คนเมือง" คือ นุ่งผ้าซิ่น
 ลายขวาง สวมเสื้อคอกลม หรือคอขะวา ผ่าอกตลอด แขนยาวทรงกระบอก บางทีก็จะ
 เป็เสื้อคอแหลม มีระบายรอบ ๆ คอเสื้อ ชายเสื้อ และรอบปลายแขน และจะหมสไบเฉียง
 พร้อมกับทับคอกเอื้องผึ้ง เอื้องเงิน หรือดอกไม้อื่น ๆ ที่มวยผม ซึ่งได้เกล้าเป็นมวยไว้อย่าง
 สวยงาม ดังที่ผู้แต่งโคลงบรรยายทรงผมของนางมัวคำไว้ว่า

..... ดอกอกบาน	แม่เก็บมาส้อม
เทิ้มเกศา แวดวงเกี้ยวอม	เกล้าเกศมวยวิควอง
ผมคกเขียว บถาวชอง	เล็งแลบเกลี้ยงค่านิล ^๒

(ครั้งถึงดอกอกไม้มาน นางมัวคำก็เก็บดอกไม้มารอยแล้วใจที่คเคะพันรอบ
 มวยผม ซึ่งคคคำ เป็นมันงามคังนิล เนื่องจากมีผมอันคคค่านี่เอง นาง
 จึงไม่ต้องไ้รองผมในเวลาเกล้าผมเลย)

^๑ "คำวชอเรือเจ้าสุวัตร นางมัวคำ," บทที่ ๑๓.

^๒ เรื่องเกี้ยวกัน. บทที่ ๓.

ตามปกติ การเกล้าผมของหญิงลาวนาไทยในสมัยก่อนนั้น จะนิยมทำผม ส่วนเหนือหน้าผากให้เป็นกะบังตั้งชันไป กลาย ๆ ผมของหญิงญี่ปุ่น ฉะนั้น จึงมักนิยมใช้ของ ผม หรือผมที่ตัดออกไปแล้วนั้น มาทำเป็นหมอนหนุนผมใหม่รูปโค้งไปตามศีรษะส่วนเหนือหน้าผาก เวลาจะเกล้าผม ก็ใช้หมอนหนุนผมข้างล่างบนศีรษะก่อน แล้วจึงหวีผมส่วนเหนือหน้าผาก ปิดหมอนหนุนผมอีกทีหนึ่ง ผมทางด้านข้างก็จะตั้งเป็นกะบังชันไปตามต้องการ ส่วนผมด้านหลัง ก็จะเกล้าเป็นมวย ซึ่งถ้าหญิงใดมีผมน้อยก็จะใช้ของผมเขาช่วย เพื่อให้เกล้าได้รูปทรงที่สวยงามยิ่งขึ้น

นอกจากหญิงลาวนาไทย จะนิยมตัดคอเอียงหรือคอไม้อื่น ๆ ที่มวยผมแล้ว ยังนิยมไว้เป็นปีกผมและใส่คัมพู (หางเหนือ เรียกว่า ลาน) อีกด้วย ดังที่ผู้แต่งได้บรรยายไว้ในตอนหนึ่งว่า

บประดับตนตัว ทัดดวงดอกไม้ บปักปิ่นเกล้าตั้งลาน^๑

คำวชนี้ได้บรรยายถึงความโศกเศร้าของประชาชนชาวเมืองพาราณสี ที่เจ้าสุวัตรไม่กลับคืนมาในเมือง ว่า หญิงทุก ๆ คนไม่ประดับตกแต่งร่างกายแต่อย่างใด แม้แต่ดอกไม้ไม้ไม้ทัด ทั้งยังไม่ปักปิ่น และใส่คัมพูอีกด้วย

การแต่งกายของหญิงลาวนาไทยดังกล่าวข้างต้น มักจะแต่งในเวลาปกติหรือไปในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานทำบุญลอย ลอยกระทง สงกรานต์ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานสงกรานต์ หญิงลาวนาไทยจะแต่งกายด้วย "ชุดคนเมือง" อย่างสวยงาม เพื่อไปชมทรายเขาวัด และร่วมงานสงกรานต์ตามประเพณี แต่ในปัจจุบันนี้หาได้ยากเพราะ

^๑ "คำวชเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๑๓.

ไม่นิยมแต่งกันเสียแล้ว

ส่วนจุดสำหรับทำงานในเรือสวนไร่นาของหญิงลาวนาไทยนั้น นิยมนุ่งผ้าขึ้น และสวมเสื้อแขนยาวสีเข้ม เช่น กำ น้ำเงินเข้ม เพื่อไม่ให้สกปรกไค้กาย และจะสวม "กุ่ม" ซึ่งเป็นหมวกที่สานด้วยใบลานหรือใบตอง เป็นรูปคล้าย ๆ ฝาชีแต่ทรงแบนกว่าหรือ ไซ่ผวโพงสีระชะเพื่อกันแดดด้วย ไม่นิยมหมสไบหรือตักแต่งด้วยเครื่องประดับอื่น ๆ เพราะทำให้ทำงานไม่สะดวก

การแต่งกายของชายชาวลาเนาไทยนั้น นิยมนุ่งผ้าโจงกระเบน หรือที่เรียกว่า "นุ่งผ้าต้อย" สวมเสื้อแขนยาว และผ้าขาวมาคาดเอว ส่วนจุดที่จะสวมสำหรับทำงานในเรือสวนไร่นานั้น นิยมนุ่งกางเกงครึ่งขาแขงขอมด้วยสีน้ำเงินเข้ม ที่เรียกว่า "เตี่ยวสะคอ" หรือ "เตี่ยวหมอฮ่อม" และสวมเสื้อสีน้ำเงินเข้ม ผ่าอกตลอด ไซ่เชือก ผ้ามัดติดกั้แห่กระคุม ซึ่งเรียกว่า "เสื้อหมอฮ่อม" และจะมีผ้าขาวมาคาดเอว สวมหมวกใบลาน หรือ กุ่ม เพื่อกันแดด เช่นกัน

ในปัจจุบัน หญิงชาวลาเนาไทย ไม่นิยมแต่งกายแบบ "คนเมือง" เสียแล้ว แต่หันไปนิยมการแต่งกายแบบชาวตะวันตก เพราะถือว่า เขาเป็นชนชาติที่เจริญกว่า ประเพณีการแต่งกายแบบลาเนาไทยที่แท้จริงจึงหาคุ้ได้ยากอย่างยิ่ง

๔.๕.๓ ประเพณีการต้อนรับแขก ในคำวขอเรื่องที่ได้กล่าวพาคพิงถึงประเพณีการต้อนรับแขกของชาวลาเนาไทยไว้ในตอนที่เจ้าสุวัตร ไปพบนางบัวคำที่ศาลาในป่าหิมวันต์ แตนางบัวคำวิ้งหนีเงาไปซ่อนตัวอยู่ในศาลา ไม่ยอมให้เจ้าสุวัตร เขาไปพุกคุดด้วย เจ้าสุวัตร จึงตั้งพอนางว่า

ว่าสาวเหยสาว แยกมาบ่ตอน
สาวเหยสาว แยกมาบ่รู้

หนีไปนอนมูมมู
บ่สู้ชนหมากเมียงพลูยา

เท่าไปเยี่ยมพัก ๑ ปากบ่จา อาคันตุกะมา ๑ รั้วบ่ตอน^๑

(สาวเอย เมื่อแขกมาเยี่ยมเขียนจนถึงบ้าน ทำไมไม่ต้อนรับ กลับหนีไปนอน
เสีย ไม่ออกมาทักทาย และหาหมาก เมียง พลุ บุหรี่ ออกมาต้อนรับ
แขกเลย)

ตามปกติ คนไทยเราจะมีธรรมเนียมที่กล่าวกันว่า "ใครมาถึงเรือนชาน ก็ต้อง
ต้อนรับ" ซึ่งแสดงถึงความมีไมตรีจิตต่อผู้อื่นเป็นอย่างดีอยู่แล้ว จนชาวลาบเขาไทยก็เช่น-
เดียวกัน เมื่อมีแขกมาหาถึงบ้าน เขาก็จะเชิญแขกขึ้นไปบนบาน แล้วเขาจะปูเสื่อที่ "เคียน"^๒
และเชิญแขกนั่ง พร้อมกับยกเอาคนโทคืนใส่ น้ำเย็น ซึ่งทางเหนือเรียกว่า "น้ำคน"
เขี่ยหมาก โถเมียง^๓ พานบุหรี่ แจะกระโถน ออกมาต้อนรับ แล้วจะเชิญค้ำน้ำ กินหมาก
อมเมียง และสูบบุหรี่ตามประเพณี บุหรี่ที่ชาวลาบเขาไทยนิยมสูบนั้น จะเป็นบุหรี่ปวงโต ยาว
ประมาณ ๓ - ๕ นิ้ว ข้างในใส่ยาฉุนเมวนด้วยใบของที่ไล่เอาโรคภัยคนเหลืออง เรียกกันว่า
"บุหรี่ปูโย" ในขณะเดียวกัน ก็จะนั่งสนทนากันไปด้วยตามอัธยาศัย หากในขณะนั้นเป็น
เวลาอาหารเขา กลางวัน หรือเย็น เขาก็มักจะจัดสำรับอาหารออกมาเลี้ยงดู ให้รวม
รับประทานด้วยกัน ชาวลาบเขาไทยมักจะถือเป็นธรรมเนียมว่า การที่แขกร่วมรับประทานอาหาร
อาหารคาวนั้น แสดงถึงความเปี่ยมมิตรสนิทสนมกัน ถ้าแขกไม่ร่วมรับประทานอาหาร ก็

^๑"กาวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๑๔.

^๒ลักษณะบ้านของชาวลาบเขาไทยสมัยก่อนนั้น มักจะทำเป็น ๒ ห้องเคียงกัน มีช่อง
ทางเดินระหว่างกลางซึ่งจะผ่านเข้าไปถึงห้องครัว หรือที่เรียกกันว่า "เรือนไฟ" ซึ่งอยู่ด้าน
หลังได้ ส่วนด้านหน้ามักจะแบ่งออกเป็น ๒ ตอน ตอนในใจเป็นห้องนอนมีฝาปิด ส่วนตอนนอกไม่
มีฝาปิดเรียกว่า "เคียน" สำหรับเป็นที่รับแขก รับประทานอาหาร หรืออาจจะไว้เป็นที่นอนสำหรับ
ลูกชาย หรือแขกที่นำหัตถ์ด้วย และจะไว้เป็นที่นั่งเล่น หรือบอบเล่นไปในตัว หากบ้านใดมีลูกสาว
ก็ไว้ "เคียน" นี้ เป็นที่คุยกับ "บ่าว" ที่จะมา "อุสาว" ตามประเพณีด้วย

^๓เมียงเป็นใบชาอ่อน ๆ ที่เก็บมาหนึ่ง แล้วไว้ดมกับเกลือ มะพร้าวคั่ว และขิงสด
หรือจะใส่น้ำตาลทำเป็นเมียงหวานก็ได้

แสดงว่ารังเกียจไม่ยากคบหาสมาคมด้วย แขนงที่ไปมาหาสู่จึงมักไม่ปฏิเสธและจะร่วมรับประทานอาหารกับเราของบ้านด้วยความเต็มใจ อาหารที่จัดให้แขกรับประทาน นั้นจะจัดใส่ถ้วยชามแก้ววางบน "ชั้นโตก" ซึ่งเป็นภาชนะสำหรับวางถ้วยชามอาหารต่าง ๆ เป็นรูปแบน ๆ เหมือนถาด มีรูปร่างคล้าย "ตะลุม" ของภาคกลาง ชาวลานนาไทยมักจะนิยมทำซั๊บโตกด้วยไม้สักหรือสาบด้วยไม้ไผ่ แลวดงรัก และทาสีสีแดง แบบเครื่องเขินทั่ว ๆ ไป กว้างประมาณ ๒๐ - ๓๐ นิ้ว มีขาสูงประมาณ ๑ ศอก รอบขาถูกตรึงไว้ด้วยไม้ ทำเป็นรูปวงกลมเพื่อกันเคลื่อนที่ ส่วนบนที่เป็นรูปคล้ายถาด จะมีขอบสูงขึ้นมาประมาณ ๑ นิ้ว อาหารที่จัดมาก็มักจะเป็นอาหารพื้นเมือง จำพวก แกงฮังเล แกงแค แกงโสะ แกงอ่อม ลาบ หมู (ลาบผสมกับเลือดสด ปรงด้วยเครื่องเทศ นิยมใส่แกล้มเหล้า) แคมหมู น้ำพริกอ่อง เป็นต้น ส่วนชาวนั้น ชาวลานนาไทยส่วนใหญ่ นิยมรับประทานข้าวเหนียว ซึ่งเรียกว่า "ข้าวหนึ่ง" และจะบรรจุในกล่องข้าวซึ่งทำด้วยไม้ หรือสานด้วยไม้ไผ่ ใบลาน หรือทำด้วยเครื่องเขินก็มี เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว แขกก็จะนั่งคุยกับเจ้าของบ้านอีกสักครู่แล้วจึงลากลับ

ประเพณีการต้อนรับแขกแบบลานนาไทยนี้ ในปัจจุบันทางลานนาไทย ก็ยังปฏิบัติกันอยู่ แต่บางอย่างก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น อาจจะไม่เชิญแขกนั่งในห้องรับแขกแทนที่จะนั่งบน "เต็น" เพราะบ้านแบบลานนาไทยแท้ ๆ นั้น หากได้ยากในปัจจุบัน แต่ในชนบทที่ห่างไกลความเจริญก็ยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง

๔.๕.๔ ประเพณีใส่ผี เสียดผี และกินแขก ประเพณีการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาว ชาวลานนาไทยในสมัยก่อนนั้น ให้มีการเลือกคู่ครองด้วยตนเองโดยอิสระ แต่ให้อยู่ในขอบเขต คือ ยินยอมให้มีการ "อุบาวอุสาว" ใดแต่ภายในบ้านเท่านั้น การนี้ "อุบาวอุสาว" นี้ ตามระบบจะเรียกว่า "การอยู่นอก" ซึ่งหมายถึง การที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองอนุญาตให้หญิงสาวหนึ่ง "อุบาว" ที่จะมาเยี่ยมเยียน หรือมา "แอ้วสาว" (เที่ยวสาว) ในตอนกลางคืนได้ หญิงชาวลานนาไทยจะต้อง "อยู่นอก" ตามประเพณี เมื่ออายุตั้งแต่ ๑๕ ปีขึ้นไป ในขณะที่ "อยู่นอก" นั้น จะต้องทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เวน เย็บปักถักร้อย ปั่นฝ้าย มัดฟลุ เปีบหมาก ผาหมาก ฯลฯ ไปด้วย ส่วนพ่อแม่หรือผู้ปกครองของหญิงสาว

จะนอนอยู่ในห้อง คอยดูแลไม่ให้ "บ่าว" หรือชายหนุ่ม มาลวนลามลูกสาว หรือเด็กในปกครองของตนใดก็ตามอำเภอใจ ถ้าหากลูกสาวของตนถูกลวนลาม พ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็จะถือว่าฝ่ายชาย "ผิดผี" ซึ่งจะต้องมีการ "ไล่ผี" หรือ "เสียผี" ตามจารีตประเพณีนั้น ชายหนุ่มและหญิงสาวที่นับ "อุบ่าวอุสาว" หรือคู่กันนั้น จะไม่นั่งใกล้กันเลย และถ้าหนุ่มสาวใดพูดจาปราศรัยเบียดูถูกใจกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายชายก็จะมาเยี่ยมเยือนหญิงสาวอยู่เสมอ ซึ่งทำให้ชาวบ้านโคตรหาว่า ทั้งสองเป็นคูรักกัน ก็จะเรียกฝ่ายชายว่า "ตัวพ่อ" และเรียกฝ่ายหญิงว่า "ตัวแม่" อันหมายถึงผู้ที่จะเป็นพ่อและแม่ของเด็กในเวลาต่อไปนั่นเอง

ถ้าหนุ่มสาวคู่ใดซึ่งสุกก่อนหาม คือ ฝ่ายหญิงยินยอมให้ฝ่ายชายจับมือถือแขน หรือแตะเนื้อต้องตัวจนถึงขั้นเสียตัวให้แก่ฝ่ายชายก่อนแต่งงานแล้ว ก็ถือว่าเป็นการ "ผิดผี" ซึ่งการกระทำแบบนี้เป็นการละเมิดข้อห้ามผีเรือน ถือ เป็นความผิดที่ร้ายแรง ถ้าทั้งสองฝ่ายเพิกเฉยไม่ทำให้ถูกต้องตามประเพณีแล้ว ก็เชื่อว่าผีจะบันดาลให้มันอันเป็นไปต่าง ๆ เเงื่องจากผิดจารีตประเพณีนั่นเอง การ "ผิดผี" นี้ ได้ปรากฏในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ในตอนที่เจ้าสุวัตรไปพบนางบัวคำในอาศรม และได้แตะเนื้อต้องตัวนางบัวคำ จนได้นางเป็นภรรยา ดังที่กล่าวไว้ว่า

ปลายมือสาว	กับปลายมือเจ้า	คุมคว่าถูกกันไป
ดูนอกลูก	ดูอยู่ในใจ	ยามเมื่อหยุบใบ ประศูเมื่ออัน
หันมือสาว	หอบทวารอมบัน	สองหทัยชวานพุง
มาเหมือนคั้งงู	อันถูกต้นรุ่ง	กำยวามมันบวาง
สองถูกเนื้อ	เพียงสักถูกหาง	เชื่อมคิงบาง ชะลาบชนชูเสน
ราคะคันทา	บไร่หักเหวน	เพียงไฟลนลวาคลาว

.....

สองสงวน กอดฝันเชื่อมซอน	เกี่ยวกอดเกี่ยวเมื่อวัน
สองแรกรัก กอดฝันเผือกกัน	เหมือนงูพัน ลูนกกลมมกลิ้ง
พอลืมสติ สวมไปหมิง	เพราะบเคยทนจวบพบ

สองกลมเกลียว กอกเกี่ยวซอนคบ บ่ก็รอกด้วยทางอายุ
สองร่วมรัก เหมือนกาดควยหวาย สองม้วยมาย กลมเกลียวกอดฝัน^๑

(เจ้าสุวัตรลักประตูเข้าไปในขณะที่นางบัวคำเปิดประตูให้ มือของเจ้าสุวัตร
จึงตอกกับปลายมือของนางบัวคำที่จับบานประตูอยู่ เจ้าสุวัตรจึงคว้ามือ
นางมากุมไว้มันไม่ยอมปล่อย ทั้งสองก็รู้สึกซาบซ่านใจจนขนลุก
และอ่อนเปลี้ยเหมือนคังที่ถูกเหยี่ยวโฉบเอาไป เพราะราคะคั้นหนั้น
ไม่ใช่ของเล็กน้อย แต่เปรียบเหมือนกับไฟลนนั้นทีเดียว

.....

ในวันนั้น ทั้งสองต่างก็มัวเมาเกี่ยวกอดร่วมรักกัน เหมือนกัน
งูที่พันรัดลูกนกเอาไว้ ต่างก็ลืมสติสัมปชัญญะไม่คิดอับอายใด ๆ
เพราะไม่เคยประสบมาก่อน)

ตามปกติ เมื่อหญิงสาวถูกตีขี้แล้ว ก็มักจะบอกให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองใดทราบ
จากนั้น พวกญาติของฝ่ายหญิงก็จะปรึกษาร่วมกันและจะจัดส่งผู้แทนซึ่งส่วนมากจะเป็นหญิงที่มี
ความรู้เกี่ยวกับจารีตประเพณีและมีไหวพริบที่ดี ไปพูดคุยกับผู้ใหญ่ฝ่ายชายให้จัดการเรื่องที่ฝ่าย
ชายไปตีขี้ไว้ให้เป็นไปตามประเพณี ถ้าฝ่ายชายต้องการหญิงนั้นเป็นคู่ชีวิตตลอดไป ก็
จัดการให้มี "การใส่ขี้" ขึ้น ซึ่งหมายถึงการที่ผู้ใหญ่ฝ่ายชาย นำหัวหมูต้ม หรือไก่ต้ม ขนม
ต่าง ๆ สุรา คอกไม้รูปเทียน และเงินจำนวนหนึ่ง แล้วแต่ประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ นิยม
กัน เอาไปบอบให้ฝ่ายหญิง เพื่อทำพิธีกรรม แก่บ้านผีเรือนเนื่องจากได้ทำผิดจารีตประเพณี

^๑ "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๔.

ไปแล้ว พ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็จะนำเอาของเหล่านี้ไปส่งเวียงหอนี้ของคุณ ซึ่งอาจจะปลุก
ไว้ในบริเวณบ้าน หรืออาจจะทำหิ้งผีเรือนไว้ตรงเสาเบื้องหัวนอน จัดการบอกกล่าวและ
ตั้งเครื่องสังเวยไว้พอสมควรแก่เวลา หลังจากนั้น ก็เอาเครื่องสังเวยนั้นไปเลี้ยงกัน
เมื่อเสร็จพิธี "ใส่ผี" แล้ว ฝ่ายหญิงก็ต้องไปทำพิธี "ไคว่ผี" อีก การ "ไคว่ผี" นี้
หมายถึงการที่ฝ่ายหญิงนำเอาดอกไม้ธูปเทียนไปบอกกล่าวให้ผีทางฝ่ายชายได้ทราบว่า บัดนี้
ไคว่มาวมเป็นทองแผ่นเดียวกันแล้วนั่นเอง

แต่ถ้าฝ่ายชายไม่ต้องการหญิงที่ตนได้คิดมาเป็นคู่ชีวิต ฝ่ายชายก็ต้องนำ
เครื่องสักการบูชาและจำนวนเงินที่มากกว่าอัตราการใส่ผีเป็นสองเท่าไปทำการ "เสียผี"
ที่บ้านฝ่ายหญิง แต่การเสียผีนี้ไม่นิยมทำกันเพราะถือว่าเป็นบาปหนัก คนในสังคมจะไม่ต้อง
การคบหาสมาคมกับชายผู้นั้น ทั้งหญิงอื่นก็จะพากันรังเกียจอีกด้วย

ในคำขอเรื่องนี้ เมื่อเจ้าสุวัตรไคว่ผี นางบัวคำแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าได้
"ใส่ผี" ตามประเพณีแต่อย่างใด ผู้แต่งกล่าวไว้เพียงว่า เมื่อนางบัวคำ บอกเรื่องราว
เกี่ยวกับเจ้าสุวัตรแก่พระฤๅษีพ่อเลี้ยงว่าเจ้าสุวัตรต้องการไคว่นางเป็นชายนางแล้ว พระฤๅษี
ก็จัดให้พิธีแต่งงานขึ้น พิธีแต่งงานนี้ ตามประเพณีล้านนาไทยเรียกว่า "เอาตัวเอาเมีย"
หรือ "กินแขก" ประเพณีกินแขกมีอยู่ ๓ อย่างด้วยกัน คือ

- ก. พิธีสามัญ
- ข. พิธีของคหบดี
- ค. พิธีของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง

มณี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีล้านนาไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร :
มิตนราการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๘๖.

พิธีสามัญ เมื่อฝ่ายชายใส่ผีเรียบร้อยแล้ว ก็จะไปหาผู้ที่ทำหน้าที่ในทางโหราศาสตร์ เพื่อหาฤกษ์ยามยามที่ดีที่จะไปอยู่กับฝ่ายหญิง เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้ว ในตอนค่ำฝ่ายชายก็จะเตรียมของใส่สอยของตน ไคแก่ "ผาปก" อันหมายถึง เสื้อผ้าที่ห่อด้วยผ้ามัดรวมกันไว้ คียบและถุงขนั้ซึ่งเป็นถุงใส่ของมีค่าต่าง ๆ เดินทางไปยังบ้านฝ่ายหญิงพร้อมกับเพื่อนสนิท ๒-๓ คน เมื่อไปถึงชายจะเอาคียบ ผาปก และถุงขนั้ มอบให้แก่หญิงผู้ที่จะเป็นภรรยาของตน ฝ่ายหญิงก็จะนำของเหล่านี้ไปไว้ในห้องนอน ซึ่งตามปกติ หญิงสาวชาวลานนาไทยที่มีวัยอันสมควรที่จะมีเรือนไคแล้ว ก็มักจะเตรียมสิ่งของที่เครื่องเรือน เอน ที่นอน หมอนมุ้งไว้ตามธรรมเนียมเพื่อความสะดวกในเวลาแต่งงาน บางคนอาจจะเลี้ยงหมูไว้สำหรับเลี้ยงผี และเลี้ยงคู่แขกในเวลาแต่งงานด้วย เมื่อฝ่ายหญิงนำสิ่งของเข้าไปไว้ในห้องแล้ว ฝ่ายชายก็จะพุกคูกกับพ่อแม่ของฝ่ายหญิง และเพื่อนฝูงที่ไปส่งพอสมควรแก่เวลา หลังจากนั้น ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงก็จะเข้าห้องหอ ในตอนนีฝ่ายชายก็จะเอาถุงขนั้มอบให้ฝ่ายหญิง ก็เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีของกหมบตี เมื่อฝ่ายชายใส่ผีตามประเพณีแล้ว ก็มีการหาฤกษ์ยาม เหมือนกับพิธีสามัญเช่นกัน เมื่อได้วันฤกษ์ยามดีแล้ว ฝ่ายชายก็จะบอกให้ทางฝ่ายหญิงไคทราบ เชื้อจะไคคระเตรียมสิ่งต่าง ๆ ไว้ในห้อง เมื่อถึงวัน "กินแขก" ทางฝ่ายเจ้าบ่าวก็จะจัดเตรียมสุรอาหารเพื่อเลี้ยงคู่แขกหรือที่มาร่วมงาน ส่วนมากจะเลี้ยงกันในเวลาเย็น ตั้งแต่ ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป เมื่อเลี้ยงคู่แขกหรือเรียบร้อยแล้ว ก็จะจัดขบวนแห่เจ้าบ่าวไปบ้านเจ้าสาวตามฤกษ์ที่หาไว้ ในขบวนแห่ จะมี าคีผู้ใหญ่หรือคนเฒ่าคนแก่ ถือ ฟานดอกไม้เพื่อเป็นเครื่องนำสวัสดิมงคลไปสู่เจ้าสาว และเพื่อให้เจ้าบ่าวขอขมาต่อ าคีผู้ใหญ่อยเจ้าสาวตามประเพณีด้วย นอกจากนี้ ก็มีพวกหนุ่มสาวที่เป็นเพื่อนฝูงและ าคีพี่น้องอื่น ๆ ซึ่งจะส่งเสียงโหรงเป็นการอวยชัยให้พรแก่คู่บ่าวสาว และจะเล่นดนตรีพื้นเมืองกันอย่างสนุกสนานกรันประกอบไปด้วย

ทางฝ่ายเจ้าสาวก็จะเป็นผู้ตกแต่งห้องหอ และไปขอญาติอาวุโสที่เป็นสามีภรรยาอายุยืนกันมาอย่างรวบรัด และมี านะดีเป็นที่เคารพยำถ้อของชาวบ้าน มาปูที่นอนให้เพื่อความเจริญแก่คู่บ่าวสาว เหมือนกับประเพณีไทยภาคกลางเหมือนกัน นอกจากนั้นจะต้องจัด

"ขันนบายศรี" ซึ่งทำด้วยใบตองที่นำมาเย็บเป็นแถบแหลมขึ้นไปเป็น ๙ ชั้นบ้าง ๘ ชั้นบ้าง และเอาแถบใบตองนี้ บรรจุในชั้นเงินขนาดใหญ่ (ทางเหนือเรียกว่า "สลุง") เป็น ๔ มุม ๖ มุม หรือ ๘ มุม ก็ได้ แล้วประดับตกแต่งด้วยดอกไม้สลึงสีสันทันกับอย่างงดงาม และโรยด้วยสีข้าวหรือฝ้ายโรยรอบ ๆ แถบใบตองนั้นด้วย ภายในชั้นบรรจุด้วยอาหารคาวหวานอย่างละเอียดละออ เพื่อไว้เป็นการเรียกขวัญและผูกขอมือเจ้าบ่าวเจ้าสาวต่อไป

ฝ่ายเจ้าสาวก็จะเลี้ยงคู่แขกหรือที่มาร่วมงานเหมือนกับฝ่ายเจ้าบ่าว และจะรอนจนกว่าขบวนแห่เจ้าบ่าวจะมา เมื่อขบวนแห่มาถึงแล้ว ญาติพี่น้องฝ่ายเจ้าสาวก็จะปักประตูปาน หรือประตูปันโค เพื่อให้ฝ่ายเจ้าบ่าวซื้อเขาประตูคามประเพณี ครั้นได้เวลาอันเหมาะสม พิธีกร หรือ ที่ทางเหนือเรียกว่า "อาจารย์" ก็จะทำพิธีเชิญญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายผูกขอมือคู่บ่าวสาว และมีการกล่าวอวยชัยให้พร เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่คู่บ่าวสาว หลังจากนั้น อาจารย์ผู้ทำพิธีก็จะทำพิธีปักเคราะห์เรียกขวัญต่อไป

เมื่อผูกขอมือและปักเคราะห์เรียกขวัญแล้ว ญาติทั้งสองฝ่ายก็จะมอบของขวัญต่าง ๆ ให้ เมื่อใดฤกษ์เซาหอ พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ก็จะจูงมือคู่บ่าวสาวเข้าหอให้โอวาทเพื่อจะได้อยู่กินกันอย่างปกติสุข ก็เป็นอันเสร็จพิธี

ส่วนพิธีของกษัตริย์หรือเจ้าเมืองนั้น ก็จัดทำคล้าย ๆ ประเพณีกันแขกของคหบดีนั่นเอง เพียงแต่จัดทำให้ใหญ่โตกว่า ฉะนั้น จึงไม่กล่าวถึงในที่นี้

สำหรับการแต่งงานหรือการกินแขกของเจ้าสุวัตร และนางบัวคำ ในคำวขอเรื่องนี้นั้น ผู้แต่งไม่ใคร่กล่าวไว้อย่างละเอียด เพียงแต่บอกไว้ว่า พระฤาษีโคธผู้เชิญเทวดาอารักษ์ต่าง ๆ ให้มาร่วมเป็นสักขีพยานในพิธี และใจทำพิธีผูกขอมือพร้อมกับอวยชัยให้พรเจ้าสุวัตร และนางบัวคำ ให้เป็นอายุวรรณะ ปราศจากเคราะห์ภัยอันตรายทั้งปวงให้มีฤทธิเดช มีชัยชนะปราบศัตรูใดตลอดไป ดังตอนที่ว่า

จึงเอ็นป่าวร้อง	มเหสักขา	รุกชเทพา	บัพพาขอบกว้าง
มาเป็นสากสี่	กระทำแต่งหาง	อาวาหมั่งคะ	

ผู้กบฏอ้อแซน ห้อมีเศจะ
 พระพรุซึ อ้นจำเรื้อใจ
 ฝ่ายเทศขาว ผู้กบฏลูกเต่า
 ว่าห้อมีซึ จำเรื้อตัวตน
 ผู้เคราะห์หนาม ออย่าห้อมาไกล
 หอบที่ฆ่า อายุวรรณะ

เป็บแซกแกวมหาไชย
 ฤาษีร่ำไร อวยพรแก่เจ้า
 ห้อมีซึมิ่งมงคล
 อยามักังวล ประจัญปราบไค้
 ห้อมีฤทธิเศจะ
 สองเจืองเจามีสัยเพอะ^๑

แม่ผู้แต่งจะไม่ไค้กล่าวถึงการทำซึซึอย่างละเอียดก้งกล่าว แต่กัพอจะสังเกตุ
 ไค้ว่า เป็นพิธิ์แต่งงานแบบลานนาไทยนั้เอง คือ มีการอัญเชิญผู้ส่างเทวดามารวมในพิธิ์
 และมีการผูกข้อมือตามประเพณีด้วย

๔.๕.๕ ประเพณีปอย ในค่าวขอเรื่องนั้ ไค้กล่าวถึง "งานปอย" ซึ่เป็น
 ประเพณีทำบุญของลานนาไทยไว้ในตอนที่พระยาอาทิตย์โปรดให้จัดงานฉลองเมื่อเจ้าสุวัตร
 และภายาเดินทางกลับเมืองหาวราณสี ดังที่กล่าวไว้ว่า "จัดแต่งปอยลามแหดาว"^๒ ตามปกติ
 เทศกาลงานปอยของลานนาไทยนั้ จะจัดขึ้นประมาณเดือน ๕, ๖, ๗ หรือ ๘ เหนือ คือ
 ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคม งานปอยของลานนาไทย มี ๓ อย่างด้วยกัน
 คือ ปอยหลวง ปอยน้อย และ ปอยเช้าสังฆ

ปอยหลวง เป็นงานทำบุญฉลองอย่างใหญ่โตชนิดที่เรียกว่า มหกรรม มักจะ
 จัดในการฉลองสมโภชสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เช่น สร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ
 กำแพงวัด หรือ โรงเรียน เป็นต้น การทำบุญปอยหลวงนั้มักจะฉลองกัน ๓-๕ หรือ ๗ วัน
 แลแล้วแต่จะกำหนด และจะต้องจัดเตรียมงานล่วงหน้าเป็นเวลหลายวัน เพื่อพิมพ์ใบฎีกา

^๑ "ค่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน. บทที่ ๑๔.

บอกบุญไปตามวัดต่าง ๆ และประชาชนทั่วไปให้มาร่วมทำบุญด้วย เมื่อถึงวันทำบุญบรรดาวัดต่าง ๆ ก็จะมีจัดแต่งชบวน "ครว้ทา" หรือ เครื่องไทยทาน มาทำบุญที่วัดนั้น แต่ละชบวนจะจัดแต่งชบวนประกวดประชันกัน ที่ขาดไม่ได้ก็คือ จะมีช่างฟ้อนหญิงแต่งกายแบบพื้นเมือง ฟ้อนรำนำชบวนแห่เข้าวัด การฟ้อนรำนี้นี้ จะฟ้อนรำตามจังหวะเสียงดนตรี ซึ่งประกอบด้วย กลองยาวที่เรียกกันว่า "ก้องตึงนง" สอง ปี่ที่เรียกกันว่า "แน" ฉาบ ฉิ่ง และกลอง ตะลกกปด ซึ่งเป็นกลองเล็กที่ให้จังหวะ เวลาบรรเลงจะมีเสียงเป็นทำนอง ตะ-ตึง-นง-ตึง-ทง ไปเรื่อย ๆ พร้อมกับมีเสียงปี่สอดแทรกให้จังหวะไปด้วย นอกจากนั้น ก็จะมีการฟ้อนมา (ฟ้อนพม่า) ฟ้อนเจิง (ฟ้อนเชิง) ซึ่งหมายถึงการรำรำด้วยเชิงดาบและมือเปล่าในท่าทางต่าง ๆ ซึ่งมักจะแสดงออกในลีลาของนักรบและฟ้อนดาบติดตามชบวนมาด้วย

การทำบุญปล่อยหลวงนี้ นอกจากจะมีพิธีทำบุญทางศาสนา เช่น เลี้ยงพระ ตลอดจนเลี้ยงอาหารกลางวันแก่ผู้ไปร่วมงานแล้ว ก็จะมีการมหรสพฉลองอีกด้วย เช่น มีลิเก ซอ การละเล่นต่าง ๆ ของพื้นเมือง เป็นต้น

ปอยน้อย เป็นงานทำบุญฉลองการบรรพชา หรืออุปสมบท หรือบวชนาค ซึ่งทางลานนาไทยเรียกว่า "ปอยบวชลูกแก้ว" งานปอยน้อยนี้ หากผู้จัดงานมีฐานะดี ก็อาจจะจัดงานขึ้นที่บ้านได้ โดยสร้างปะรำ ขึ้นในบริเวณบ้าน แล้วจัดแต่งเครื่องไทยทาน และอัฐบริวาร ห้างปวงให้เรียบร้อย ก่อนที่จะถึงวันทำบุญ ก็จะมีการบอกบุญให้ชาวบ้านอื่น ๆ ไต่ทราบโดยวิธีพิมพ์บัตรเชิญแจกจ่ายกันไป แต่ในสมัยก่อนเมื่อมีการพิมพ์ ยังไม่เจริญนักก็ใช้วิธีการ "แผนานบุญ" หรือที่ทางเหนือเรียกว่า "แอวดาอุม" คือ จะเอาผาสบงใส่พานหรือถาดให้ชาวบ้านสัก ๒ คน ถือ ไปตามบ้านต่าง ๆ เป็นการบอกบุญ และก่อนที่จะถึงวันงาน ๑ วัน ที่ทางภาคกลางเรียกกันว่า "วันเสกคิบบ" แต่ทางเหนือเรียกกันว่า "วันดา" นั้น ก็จะมีการเตรียมอาหารไว้เลี้ยงบุญที่ไปร่วมงานบุญ ส่วนแมกมักจะเลี้ยงอาหารมือเช้าและมือกลางวันเท่านั้น หากเลยเวลานั้นไป ก็จะเลี้ยงเครื่องคิม หมาย เมียง บูหรี ซึ่ง เป็นของประจำสำหรับการต้อนรับแขกหรือของชาวลานนาไทย พอรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งซึ่งเป็นวันทำบุญ ก็จะมีการบวชนาคที่วัดและมีการทำขวัญนาคแบบภาคกลางเหมือนกัน การทำขวัญนาคนี้ ทางลานนาไทยเรียกว่า

การ "อ่องขวัญลูกแก้ว" โดยทำบายศรีและจะมี "อาจารย์" ซึ่งลาสิกขาบทจากการบวช เป็นภิกษุมาแล้ว และเรียกกันว่า "หนาน" เป็นผู้ทำพิธีซึ่งจะมีการกล่าวถึงบุญคุณของพ่อแม่ เช่นเกี่ยวกับการทำขวัญนาคของภาคกลางเหมือนกัน งานปอยนอยนี้ บางรายจะรวบรัดตัดค่อน คือ ตอนเช้าแต่งคานอ่นายทำพิธีบวช เพื่อเป็นการประหยัด

กรรมหรสพในงานปอยนอยนี้ จะมีการละเล่นต่าง ๆ เช่น ลิเก ซอ ฯลฯ เหมือนกับงานปอยหลวงควย

ปอยเขาสั่งฆี่ เป็นการทำบุญปอยเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายซึ่งมักจะเป็นผู้ที่ มีฐานะดีในหมู่บ้านนั้น หรือไม่ก็เป็นผู้ที่ถึงแก่กรรมด้วยการคลอดบุตรที่เรียกว่า "ตายพราย" หรือ "ตายหังกวม" ชาวลานนาไทยเชื่อกันว่า การทำบุญปอยเขาสั่งฆี่อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ ตายไป จะทำให้ผู้ตายหนีจากบาปกรรมและจะไต่ไปเกิดในที่สุดดี จึงมักจะทำเครื่องไทยทาน เป็นรูปเรือ นม ไข่ และข้าวของ เสื้อผ้า เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้ตายชอบใส่ไว้ในเรือนั้น แลวนำไปถวายพระให้พระอุทิศส่วนกุศลใหญ่ตามประเพณี การทำบุญปอยเขาสั่งฆี่จะทำกัน เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ถ้าจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลใหญ่ตายอีก ก็จะไปวิธินำอาหารไปถวายพระ ที่วัด ซึ่งเรียกกันว่า "ทานขันข้าว" ตามประเพณีลานนาไทย

งานปอยที่ปรากฏในคำขอเรื่องนี้ ไม่ใช่ในงานที่จัดขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกับปอยหลวง ปอยนอย หรือปอยเขาสั่งฆี่ดังกล่าวมาข้างต้นแต่อย่างใด แต่เป็นการเลี้ยงฉลอง ตอนรับเจ้าสุวัตรและชายาที่กลับคืนสู่เมืองพาราณสี และที่ผู้แต่งเรียกวางานปอยนั้น อาจจะเป็นเพราะมีลักษณะการฉลองอย่างใหญ่โต แบบกรรมหรสพในงานปอยหลวง กล่าวคือ มีการ ตกแต่งประดับประดาทุกยานเรือนทวยดอกไม้ต่าง ๆ อย่างงดงาม มีการทำราชวัติ ปักกล้วย อ้อย และธงชัยเรียงรายกันไปตามหนทาง นอกจากนั้น ยังมีการตระเตรียมอาหาร ผลไม้ ขนม สุรา และเครื่องคัมต่าง ๆ เช่น อาหารที่ประกอบด้วยเนื้อหมู เนื้อวัว ไข่ ปลา กววย อ้อย สม มะพร้าว ลูกตาล ขนมต่าง ๆ ตลอดจน หมาก เมียง บุหรี่ สำหรับเลี้ยงกัน คั้งที่กล่าวไว้

.... กูกองหม่าบาน

ทูกูทูกทางแตงไว

แฉวบุปผา มาลาคอกไม้ แฉวนสอดหอยริมทาง
 ราตรี เลิกริ้วชัชชวาง สองปากทาง ปลุกฝังกล้วย้อย
 รอนอยชงโยย หยาดยายเป็นถอย แต่เวียงไปรอกทาว

.....
 พระองค์ท่านท้าว ขุนฉาปงบัน แต่งพร้อมซุอัน ชาวไร่ กล้วย้อย
 เหล่าเหื่อเหล่าไห หยาดไฉเป็นถอย ไส้ออมยายตั้งไว
 ทั้งพราวและตาล สมหวานบไร ชาวหเมชาวทมถวงา
 ทั้งจันเนื้อ รากี่ปูลา หมากเมียงคิลา ปัจจัยคามเจ้า^๑

นอกจากนั้น ผู้แต่งได้กล่าวถึงเสียงต่าง ๆ เช่น เสียงดนตรีประโคม เสียง
 มงกลอง เสียงพิณพาทย์ ฯลฯ ที่ดังกึกก้องไปทั่วเมืองพาราณสี ดังที่กล่าวว่า

มีกัณท์ ซุอันชูเสียง สัทสำเจียง เเงื่อนันเกือกอง
 เสียงกลองซุม คณะทวทอง กเองฆองพาทย์ เภรี
 สนนทวทอง พาราณสี ๒

ทั้งนี้ ผู้แต่งจึงเรียกการเลียงฉลองต้อนรับเจ้าสุวัตรและชายาว่า "งานมอย"
 ควบเหตุดังกล่าวแล้ว

๔.๕.๖ การละเล่นต่าง ๆ ในบทสุดท้ายของคาวชอเรื่องนี้ ได้ กล่าวถึง
 การละเล่นต่าง ๆ ของลานนาไทยไว้หลายอย่างด้วยกัน ดังนี้

^๑"คาวชอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ," บทที่ ๑๓.

^๒เรื่องเดียวกัน. บทเดียวกัน.

เล่นหมากแหว หมากรุก เล่นพายสะกา การพนันชนา เล่นแกนเล่นเบี้ย
เล่นตาแสง และเตตาเจี้ย ชั้นต่อรบโกนก^๑

การละเล่นที่กล่าวถึงในที่นี้ ได้แก่

ก. หมากแหว	ข. หมากรุก
ค. ไฟ	ง. สกา
จ. เล่นแกนเล่นเบี้ย	ฉ. เล่นตาแสง
ช. เตตาเจี้ย	ซ. รบโก

หมากแหว คือ การเล่นทอดลูกเต๋า วิธีเล่นใช้ลูกเต๋า ๓ ลูก ใส่ในชามมีฝาครอบแล้วเจ้ามือเขย่า ลูกคาคือยกเลนักทายหรือแทงว่า จะออกเลขนั้นเลขนี้ ถ้าเจ้ามือดูเลข หรือจุดหน้าลูกเต๋าดอกมาเป็นตามที่แทง เจ้ามือก็จ่ายเงินให้เท่าจำนวนที่ลูกกาแทง ถ้าไม่ออกตามที่แทงไว้ เจ้ามือก็กิน แต่ถาลูกเต๋าทั้ง ๓ ลูก ออกมาเป็น ๑-๒-๓ ซึ่งเรียกว่า "หัก" เจ้ามือก็ต้องจ่ายเงินให้แก่ลูกกาทั้งหมด ไม่ว่าเขาจะแทงเลขอะไร

หมากรุก เป็นการเล่นชนิดหนึ่ง เล่นบนกระดานสี่เหลี่ยม ชีตเส้นเป็นตา ๆ รวม ๒๔ ตา ซึ่งเรียกว่า กระดานหมากรุก มีตัวเค็ดหลายชนิด เว้น ชุน โคน เรือ มา เบี้ย มีตาเดินต่าง ๆ กัน ฝ่ายใดชุนจนก้อไม่มีทางเดินก็แพ้

ไฟ เป็นเครื่องเล่นการพนันชนิดหนึ่ง เป็นกระดานแข็ง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แผ่นบาง ๆ พิมพ์รูปต่าง ๆ วิธีเล่น มีหลายชนิด เช่น ไฟโกย ไฟทอง ไฟคอแต่ม ไฟผสมลิบ ฯลฯ

^๑"ควาขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวลำ," บทที่ ๑๔.

สกา เป็นเครื่องเล่นการพนันอย่างหนึ่ง ในดูถูกบาศักทอศ แล้วเกิดตัวสกา ตามแถมดูถูกบาศัก^๑

เล่นแค้นเล่นเบี้ย แค้น หมายถึง เม็ค หรือ เมล็ค การเล่นแค้นเล่นเบี้ย ไค้แก การเล่น "ไปกำ" ของภาคกลาง คือ การพนันชนิดหนึ่งที่ใช้ด้วยครอมเบี้ยหรือเมล็ค อะไรก็ได้เป็นคะแนน

เล่นตาแสง คือ การเล่นแสง มี ๓ ชนิด ไค้แก แสงสี่ หรือ เสือกินวัว แสงแปด และ แสงทาบ

แสงสี่ หรือ เสือกินวัวนี้ บางบาศักเรียกว่า เสือกินนก มีวิธีเล่นดังนี้

ที่อยู่นอกมุมทั้ง ๔ นั้น (ทั้งรูป) เป็นที่อยู่ ของเสื่อ ใหญ่ที่เล่นฝ่ายวัว ตกวัวทีละตัว กำหนดจำนวน วัว ๑๑ ตัว เท่านั้น พอวางวัวลงไปในตาหึ่งตาใด ใน ๔ ตากลาง เจื่อก็ออกเต็และจะเดินข้ามตาใด

เสื่อ		เสื่อ
เสื่อ		เสื่อ

ถ้าเสือกินวัวอยู่ชุกกัน ไม่มีวัว อีกตัวสะกัไว้อีกตาหนึ่ง (ทั้งรูป)

เสื่อ		เสื่อ
	วัว	
เสื่อ	วัว	
		เสื่อ

^๑ดูถูกบาศัก เป็นลูกเหลี่ยมหกคานมีแถม ใช้ทอดเล่นสกาหรือพนันแถม บางที่ก็ เรียกว่า ลูกเต๋า

เสือจะกระโดดข้ามวัว ไปอยู่ที่ตาหลังวัว
(คังรูป) ถือว่า วัวตัวที่เสือกระโดดข้ามตาย
ต้องเก็บออก คงเหลือวัวที่จะตองตกอีก ๔ ตัว
เท่านั้น คนตกวัวจะตองตกเงง สะกักทางเดิน
ของเสือไค้

เสือ			เสือ
	วัว		
	วัว	เสือ	
			เสือ

แต่ถ้าวัวสะกักเสือไว้จนเสือกระโดด
ไม่ได้ ถือว่า เสือตัวนั้นตายตองหยิบออกไป
(คังรูป) ถือว่า เสือตัวนั้นตาย ตองเก็บออก
การที่จะให้เสือจับนั้นมีหลายแห่ง ทั้งนี้
ขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้เล่นควย

วัว	เสือ	วัว	วัว
	วัว		เสือ
	วัว		
	เสือ		เสือ

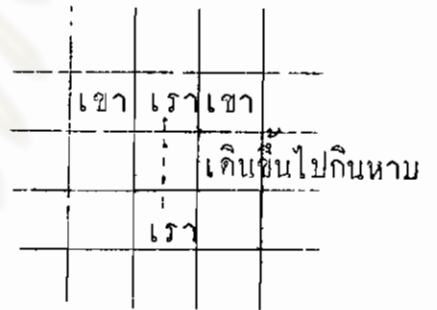
แสงแปด มีตำรางเทาหมากรุก หรือ หมากฮอส มีตัวหมากรุกฝ่ายละ ๒๐ ตัว
ตกทุกตาแต่ละตาเน หลือกกลางกระดานไว้เป็นสนามรบ วิธีกินหรือวิธีฆ่าฝ่ายตรงกันข้าม
มี ๔ วิธี คือ กินหนีบ กินหาบ กินพัน และ กินแก๊ง ส่วนวิธีเค้นเนั้น จะเดินทีละตาหรือ
ก็ตากไค้ แต่ตองให้ตรงกันช่องของตัว

ก. กินหีบ ตัวของฝ่ายเราและของฝ่ายเขา
อยู่เคียงกัน อีกช่องหนึ่งว่างและตรงกับช่องตัวของเราเดิน
ก็เดินขึ้นไปคืบหรือหีบฝ่ายตรงกันข้าม ถือว่า ตัวนั้นตาย
ต้องเก็บออก (ตั้งรูป)

อาจหีบเขาทั้งแถวก็ได้ ถ้าเขาอยู่เรียงกัน
ไม่มีช่องว่าง

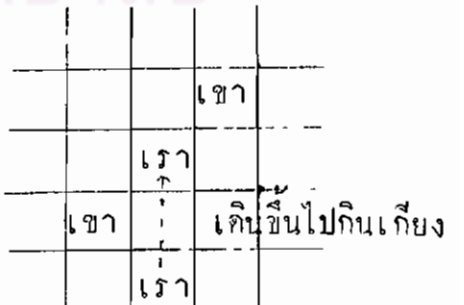
ข. กินหีบ ฝ่ายตรงกันข้าม ก็ ฝ่ายเขา
อยู่ทางช่องกับ เราเดินแทรกเข้าระหว่างกลาง ถือว่า
ฝ่ายเขาตายทั้งสองตัว ต้องเก็บออก (ตั้งรูป)

ค. กินพัน ฝ่ายเรากระโดดข้ามเขา
ไปตามทะแยงมุม ถือว่า เขาตายเก็บออก (ตั้งรูป)

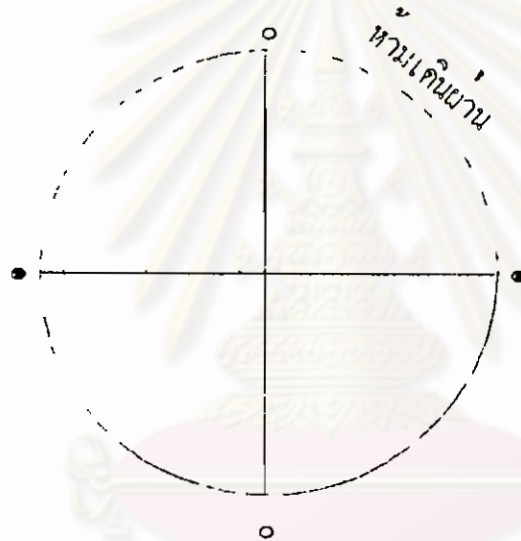
ง. กินเกียง ฝ่ายเขาอยู่สองฝ่ายมุมทะแยง
เราเดินเข้าไปอยู่ตรงกลาง ถือว่า เขาตาย ต้องเก็บออก
(ตั้งรูป)

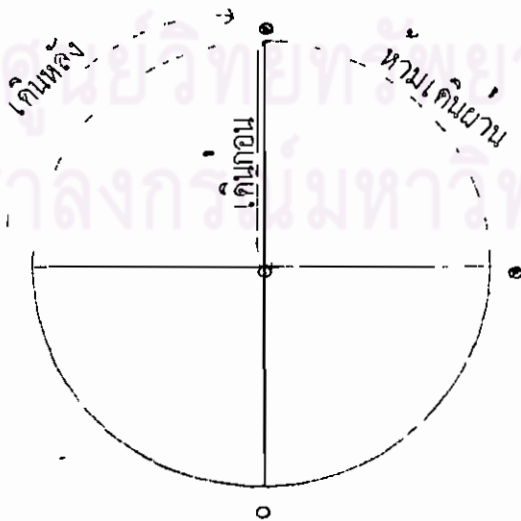
แสงทวย มีตาเท่ากับแสงแปด มีตัวฝ่ายละ ๒๐ ตัว เหมือนกัน แต่มี วิธีกิน
 อย่างเดียว คือ กินอย่างแบบ ข เรียกว่า กินทวย

ตาเจ็ย เป็นการเลนแสงชนิดหนึ่ง ตอนหลังเรียกกันว่า แสงทวย วิธีเลนเขียน
 เป็นรูปวงกลม ชีคเส้น กากบาทกลางวงกลม มีตาอ้อยอยู่ตาหนึ่ง ตานี้ห้ามเดิน ถ้าฝ่ายใดไป
 จนที่ตาได้ชื่อว่าแพ มีตัวเดินฝ่ายละ ๒ ตัว ดังนี้

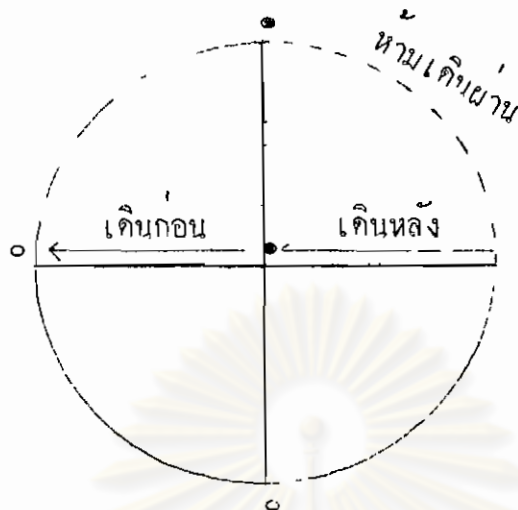
๑)

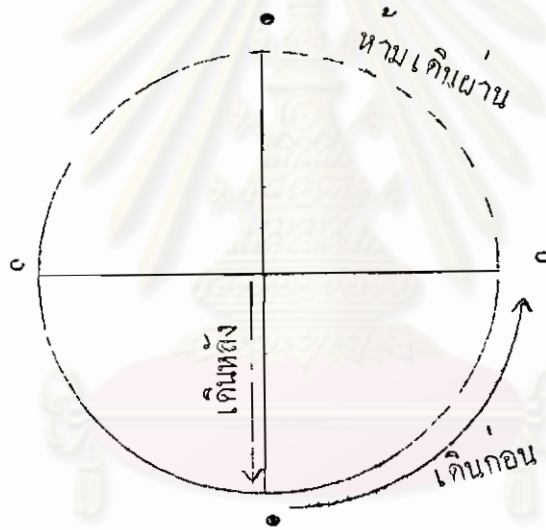
๒)

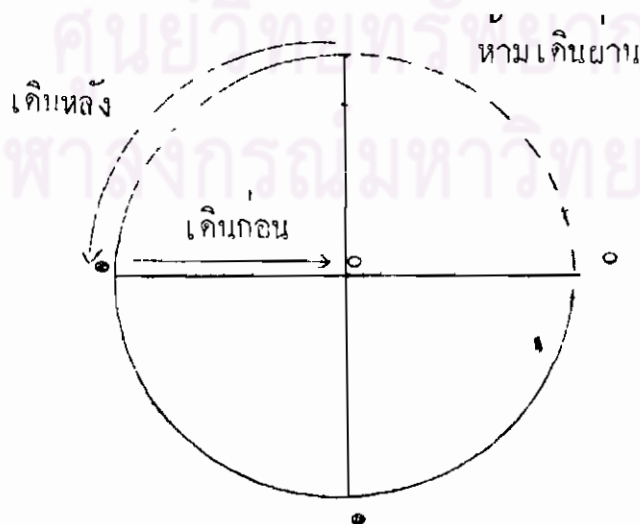
๓)

๔)

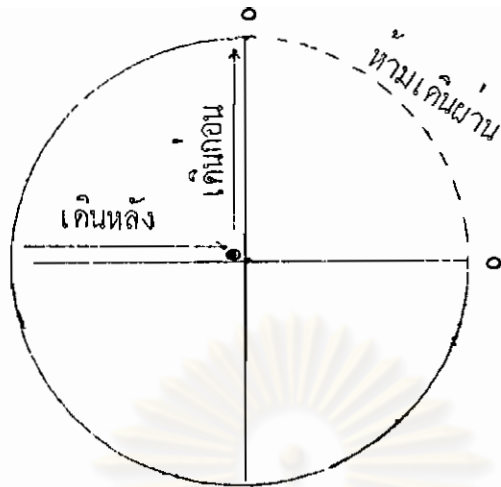

๕)

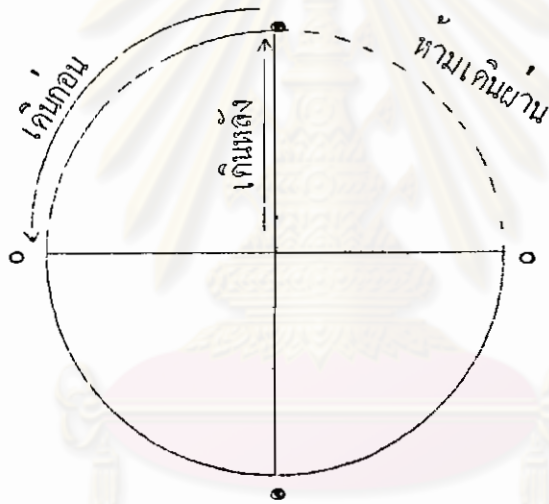

ศูนย์วิทยพัชรังษาย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

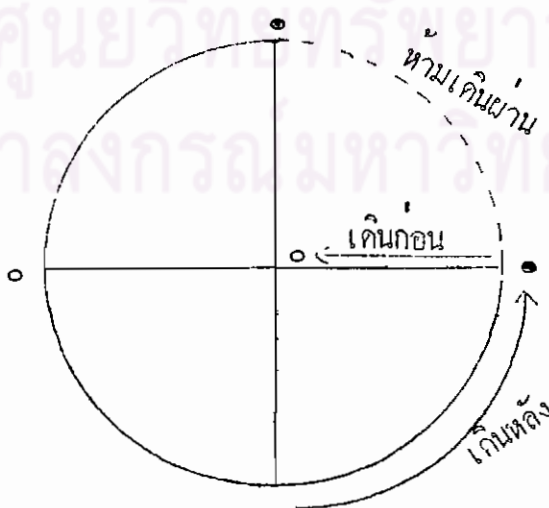
๒)

๓)

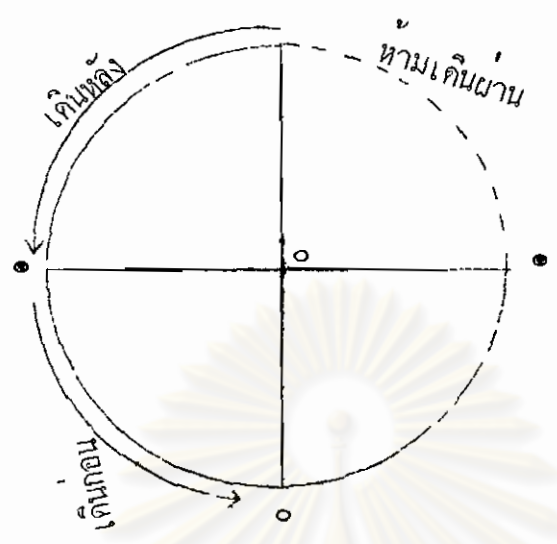

๔)

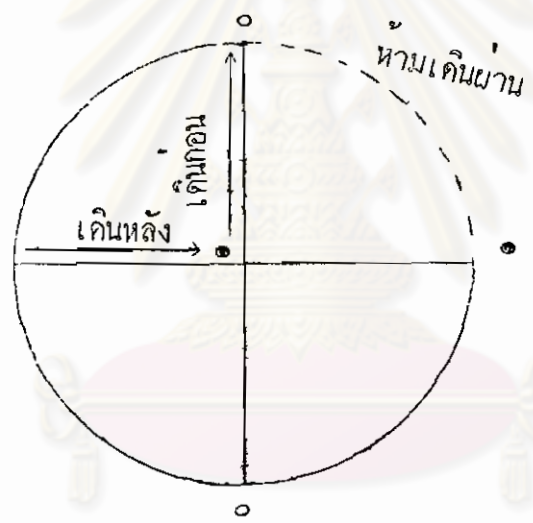

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

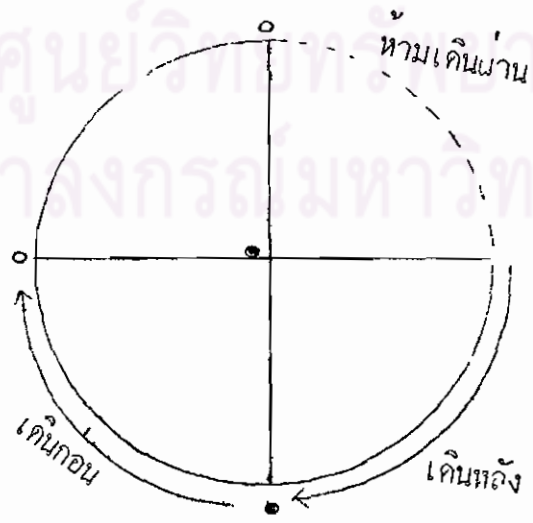
๙)

๑๐)

๑๑)

ฝ่าย ๐ แง่เพราะหมดทางเดิน

ศูนย์วิจัยทฤษฎีการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชนไก่ การเล่นชนไก่ของล้านนาไทยนี้ มักจะมีการวางเดิมพันพนันกันด้วย
วิธีเล่นก็เป็นเช่นเดียวกับทางภาคกลางและภาคอื่น ๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔.๖ สุภาสิตสอนสตรี

ในบทสุกท้ายคือ บทที่ ๑๔ ของ คำวชเรื่องนี้ ในตอนที่เจ้าสุวัตร และนางบัวคำ ไปเยี่ยมพระฤาษีพ่อเลี้ยงของนางบัวคำที่ป่าหิมวันต์ พระฤาษีได้สั่งสอนนางบัวคำเกี่ยวกับการปฏิบัติตนในการครองเรือน การปรนนิบัติสามี และการวางตัวในคานต่าง ๆ คำสั่งสอนของพระฤาษีนี้ เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่า เป็นประโยชน์ต่อสตรีที่สมรสแล้วทั้งสตรีที่เป็นนางกษัตริย์อย่างนางบัวคำและสตรีสามัญ เป็นอย่างยิ่ง และยังมีลักษณะเป็นสุภาสิตสอนสตรี ดังที่ผู้เขียนจะแยกให้เห็นชัดเจนเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๖.๑ การปฏิบัติตนในการครองเรือน พระฤาษีสั่งสอนให้นางบัวคำมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในกิจการต่าง ๆ ทุกสิ่งทุกอย่าง ให้ทอผ้าเป็น รู้จักการปฏิบัติตนต่อผู้ใหญ่ ใหญ่รองอาหาร เป็บ คุแลบานเรือนให้สะอาด รู้จักทำบุญทำทาน ละเว้นจากการทำบาป และสั่งสอนไม่ให้ออกไปไหนมาไหนในเวลาอันไม่สมควรโดยลำคัษ คังนี้

๔.๖.๑.๑ คังนากุณอง บัวคำสะหลี หื้อแบ่งใจดี เวียกงุณ
การสร่าง
แบ่งใจคน บิดฉายกว้าง ฉลาดรู้ชู้อนัน

คำวชบทนี้ มีใจความสอนนางบัวคำในเรื่องการทำกิจการงานต่าง ๆ ให้นางมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในการงานทุกสิ่งทุกอย่าง

๔.๖.๑.๒ ทำทอผ้าคฝัด แขนผ้าฉั้นจ้เ ทำลายขวางลายฉั้น หื้อคังงาม-
เลี่ยนเกลี้ยง
ลายแล้วสน กัหื้อช่างเสี้ยง การลวงลายชู้ขอม

ให้ทอผ้าทุก ๆ ลายใค้อย่างคังงาม ตลอดจนขอมผ้าเป็นคัว

ให้ความเคารพนับถือพ่อแม่ตลอดจนพ่อแม่ของสามี หมั่นไปเยี่ยมเยียนท่าน
ถ้าท่านต้องการใช้สิ่งใด ก็ให้รับใช้ท่าน เพราะการปฏิบัติรับใช้พ่อแม่และผู้เฒ่าผู้แก่
เชื่อกันว่า จะไม่ตกนรก ดังที่ว่า

ปฏิบัติ พ่อแม่ผู้เฒ่า จักหวั่นหวาดทางนรก
นอกจากนั้น ยังสอนว่า

คนแก่ชรา เติมเป็นไฟรน้อย หื้อแม่ไต่ยาแยง
ผู้เฒ่าผู้แก่ นั้น ถึงแม่จะเป็นไฟร ก็ควรจะเกรง เพราะเป็นผู้มีอาวุโสกว่า

๔.๖.๑.๔ ในเรื่องการปรุงอาหาร สอนว่า

การโภชนะ คามเข้าหุบถั่ว ฉับไตจักดำ จ่าวจีนอ่อมต้ม
รูกสมของหวาน ผลาฝาดสม ผานปากชอยลาบพัก

ให้รู้จักปรุงอาหารชนิดต่าง ๆ ทั้ง ผัก (จ่าว) ทอด (จีน) แกง (อ่อม) และต้ม
ให้มีรสอร่อย จักทำของหวานและจักหาสมรสลูกไม้ให้พร้อม

๔.๖.๑.๕ สอนให้รู้จักแลบ้านเรือน ว่า

ครอบครัวยุ่เรือน อยาหื้อหมองเหมียง หื้อแยงที่วางไว้
ให้คุแลรักษาความสะอาดอย่าให้บ้านเรือนสกปรก ให้จักวางของไว้ให้
เป็นที่

การสั่งสอนให้คุแลรักษานเรือนให้สะอาดก็ ในสุภาษิตพระร่วงกล่าวไว้ว่า
"การเรือนตนให้เร่งคึก" และ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำไปกล่าวไว้ใน
สุภาษิตพระร่วงคำโคลง ว่า

เรือนตนเองนั่นแล จงคุ การเทอญ
เรือนบุ่งยอมอกสุ เพื่อนบ้าน

เรือนเรียบเปรียบเครื่องธนู
เรือนรกรกทวาราน

เชิดเกียรติ ตนเอง
ແຫ່เสียดศรี^๑

โคลงบทนี้ มีใจความว่า ให้คุณแลบ้านเรือนให้สะอาด เพราะจะเป็นเหมือนเครื่องเชิดชูเกียรติของตนเอง ถ้าปล่อยให้เรือนรกรกยอมจะเป็นที่อับอายเพื่อนบ้าน และจะเป็นการเสียดศรีด้วย

๔.๖.๑.๖ สอนให้รู้จักทำบุญทำทาน และละเว้นจากการทำบาป ว่า
หื้อหมั้นจำศีล กินทานแผ่กว้าง พำเพิงบุญอย่าละ
กอบอุตสาหะ ออย่าปมาหะ ทางจักเขานิพพาน
ทางจักขึ้นฟ้า หื้อลูกใจหาญ การบาปเสีย หื้อลูกไต่หยาน

ให้รักษาศีล ทำบุญทำทานมอຍ ๆ ออย่าไต่ละเวณ ให้มีความอุตสาหะอย่าประมาณ เพื่อจะได้เข้าถึงนิพพาน ให้เกรงกลัวต่อบาป และกระทำแต่ความดี เพื่อจะได้ขึ้นสวรรค์

๔.๖.๑.๗ นอกจากนั้น พระฤาษียังสั่งสอนไม่ให้ออกไปเที่ยวในเวลาอันไม่สมควรว่า

ชวนเวลา ออย่าไปแอวเหนื่อไต ฌิกโบราณจาริต
ออย่าออกไปเที่ยวนอกบ้านในเวลาอันไม่สมควร เพราะฌิกจาริตที่มีมาแต่โบราณ
การสั่งสอนสตรีให้อยู่ในบ้าน ไม่ให้ออกจากบ้านในเวลาอันไม่สมควรนี้

^๑พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "สุภาษิตพระร่วงคำโคลง", สุภาษิต กับชีวิตประจำวัน, รวบรวมโดย ทวน วิริยาภรณ์ (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๐๖) หน้า

ในสุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่ ก็กล่าวไว้ว่า "ยามสิ้นแสงสุริยาอย่าไปไหน"^๑ ซึ่งหมายความว่า สตรีไม่ควรออกจากบ้านไปไหน เมื่อถึงเวลามืดค่ำแล้ว

๔.๖.๒ การปรนนิบัติสามี พระฤาษีสอนให้รู้จักปรนนิบัติสามี ดังนี้

๔.๖.๒.๑	ที่นั่งที่นอน	เจือหลบทมผ้า
	น้ำอุ่นนำเย็น	น้ำกินช่วยหนา	หื้อตักแต่งคาครบไว้	
	ของควรรกิน	แลของควรรไว้	ตักแต่งถาดาท่า	

ให้จักการดูแลทั้งที่นั่งที่นอน น้ำดื่ม น้ำล้างเท้า น้ำใช้ ตลอดจนอาหารและเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ เตรียมไว้ให้ครบถ้วน

การปรนนิบัติสามีดังกล่าวนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงสั่งสอนสตรี ในทำนองเดียวกันไว้ไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ว่า

น้ำสรงและน้ำเสวย	ว่าเขยรสเกลสร
เสาวรภยเอมอร	อติเรกชวยนม
ปักปู้ยี่ภูลาด	บรรจ้จรจ้อาสัญชรนหม
ยามราชอิหรรารมณ	บริรักษ์ภักดิ์คอง

.....

เครื่องสรงพระพักตร์ไท	เอาใจใส่เป็นนิจกาล
บ่างปิ่นสุชาธาร	มีทันต้นพึงเตรียมถวาย ^๒

^๑พระสุนทรโวหาร (ภู่), สุภาษิตสอนหญิง (พระนคร : สาส์นสวรรค์, ๒๕๑๓), หน้า ๔๓.

^๒สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ (พระนคร : องค์การค้ำชูสุภาพ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๗.

๔.๖.๒.๒ ของกินเอ๋ยไค เจ้าฉวีหากมัก ตกแคงห่อกิ่งาม
การเยี่ยะสร้าง อยาไคเช็คชาม หื้อรูเมือรยาม เวลา
คามเขา

ถ้าสามี่ชอบรับประทานอาหารสิ่งไค ให้จักทำอย่าไคเกี่ยจกร้าน และให้รูจักจัก
เตรียมอาหารตามเวลาควย

๔.๖.๒.๓ หลับเก็กต้นเข่า อยาไคลูกชวย ลูกก่อนเจ้าชวย หื้อนอน
ลุนเจ้า

ให้ตื่นก่อนนอนหลังสามี่ อยาเอเคต้นสายเป็นอันชาค

การปรนนิบัติสามี่ในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างตน จะเทียบไคกับสุภามิตสอนหญิง
ของสุนทรภู่ ดังนี้

... ระวังคุปต์สลักที่นอน
ทั้งฟูกหมอนอย่าให้มีขี้สี้ลง

.....

จงรีบฟื้นคืนก่อนภัสศา
นำล้างหน้าหาไวให้เสร์จสรรพ
จึงหุงข้าวต้มแกงแคงสำหรับ
จักประคัมเทียบทำให้น่านวล
ทั้งกระโถนคนที่ซี้คี่สี้ไว
ใ้หมองใสสวยตาคนาบวน
อีกนำหาอย่าใ้หมงลงไปกวน
จงไคครวญพิเคราะห์ให้เหมาะการ ...^๑

^๑พระสุนทรโวหาร (ภู่), สุภามิตสอนหญิง (พระนคร: สาส์นสวรรค์,
๒๕๑๓), หน้า ๔๓-๔๔.

๔.๖.๒.๔ ตัวเคี้ยคราย คอยคักคอยแปง คอยผอคอยแยง แปงใจ
ถูกถวน
คอยฟูคอยจา เป็นคำออเอวน คอยคัมยังคำมานะ
คอยออนคอยวอน ควยคำปิยะ จาออนออยค่างาม

ถ้าหากสามเณร เมื่อจะพูดจาสิ่งใดก็ควรทำให้ถูกกาลเทศะ แะให้พูดจาท้าย
ถ้อยคำที่อ่อนหวานเล่าโลมใจ ละเสียซึ่งหิริมานะ

การปรนนิบัติสามเณรในข้อนี้ จะเทียบได้กับสุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่ที่ว่า

แม่ตัวเคือกเจ้าจงคัมระงับไว้
อย่าพอใจขึ้นเสียงเถียงประสม
เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำคอยพราพรอม
แม่ระคมขึ้นทั้งคู่จะวูวาม^๑

หมายความว่า ถ้าหากสามเณร ภรรยาก็ต้องรู้จักระงับความโกรธ ไม่ถกเถียง
ให้เสียงก้งอะอะไปก้วย ถ้าเปรียบสามเณรเป็นไฟภรรยาควรทำตัวเป็นน้ำ คอยคัมไฟเสีย
ถ้าต่างก็ไม่ยอมลดราวาสอกไหนแก่กัน ก็จะทำให้เกิดเหตุใหญ่ได้

๔.๖.๓ การพูดจา พระญาติได้สั่งสอนให้นางบัวคำรู้จักพูดจาให้ไพเราะ

คังไว้

รำเพิงรำพิด ปากตานเจียนจา อยามเณรธา สะหาวล่าถาน
อย่าปากจาแข็ง คำแรงพันบ้าน หือจาคำเกลี้ยงเสียงลิก
จาคำใด อย่าหือมีพิษ หือหวานกว่าออยเขียงคราน

.....
ปากจาใด หือนายคอยตาน คอยเล่าโลมกนหมู่ไซ

^๑พระสุนทรโวหาร (ภู่), สุภาษิตสอนหญิง (พระนคร : สาส์นสวรรค์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘ - ๑๙.

เมื่อจะพุดจาสิ่งใด ให้พิเคราะห์ให้ถี่เสียก่อน แม้เมื่อยามโกรธก็อย่าพุดจาแข็ง
กระด้าง สามหาตอกคนอื่น ให้พุดจาควยถอยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ไม่แสดงหุนหัน และแม้เมื่อ
จะออกปากใช้ไหว่วานใคร ก็ให้ใช้ถอยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน เช่นกัน

การสั่งสอนสตรีในเรื่องให้รู้จักพุดจาไพเราะอ่อนหวานนี้ ในสุภาษิตสอนหญิง
ของสุนทรภู่ ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า

จะพุดจาปราศรัยกับใครนั้น
อย่าตะคั่นตะคอกให้เคืองหู
ไม่ควรพุดจ้ออ้อชิงขึ้นมึงกู
คนจะหลบลวงตามไม่ขามใจ

.....

เป็นมนุษย์สุคนิยมเพียงลมปาก
จะไคยากโหยหิวเพราะฉิวหา
แมนพุดก็มีคนเขาเมตตา
จะพุดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะความ^๑

การที่สตรีพุดจาไพเราะนี้ ถือว่าเป็นเสน่ห์ความงามอย่างหนึ่ง คือ งามด้วย
วาจา ถ้าสตรีใดไม่สำรวมปาก พุดจาไม่ไพเราะแล้ว ก็ถือว่า เป็นการทำลายความงามให้
สิ้นไป ดังที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงกล่าวไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง
กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ว่า

พียงน้องสำรวมโอษฐ์

บุตรโศททำลายโฉม

^๑พระสุนทรโวหาร (ภู่), สุภาษิตสอนหญิง (พระนคร : สำนัสนวรรค์,
๒๕๑๓), หน้า ๑๘ - ๙.

เสียดรีอินทรีโยทรม

ศุภลักษณ์พักตราหมอง^๑

นอกจากนั้น พระฤาษียังสั่งสอนในเรื่องการพุดจาของสตรีอีกว่า

ไฟนอกเรือน	อย่าเอามาไว้	ข้างพาวัวใหม่	กายา
ไฟในเรือนนั้น	หื้อแม่ไครักษา	อย่าเก็บไปมา	จักพาวัวใหม่

สิ่งใดที่เป็นเรื่องนอกบ้าน ไม่ควรนำมาพุดให้เคื้อครอภายในบ้าน และสิ่งใดที่เป็นเรื่องภายในบ้าน ก็ไม่บังควรที่จะนำไปพุดคนนอกบ้านให้เคื้อครอน เช่นกัน

ในสุภาษิตพระร่วง ก็มีคำกล่าวสั่งสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเขา"^๒ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำไปแต่งไว้ในสุภาษิตพระร่วงคำโคลงว่า

การภายในอย่าไค	นำออก
ความลับอย่าบอกคน	นอกบ้าน
ส่วนการกิจภายนอก	เคื้องซู่
อย่านำมาให้สราน	สอซอนรอนระอา ^๓

^๑สมเด็จพะมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, กฎนาสอนน้องคำฉันท (พระนคร : องค์การการกุศลสุภา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘.

^๒"สุภาษิตพระร่วง," สุภาษิตกับชีวิตประจำวัน, รวบรวมโดย ทวน วิริยาภรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๐๖), หน้า ๒๗๐.

^๓พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "สุภาษิตพระร่วงคำโคลง," สุภาษิตกับชีวิตประจำวัน, รวบรวมโดย ทวน วิริยาภรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๐๖), หน้า ๒๘๙.

๔.๖.๔ การเดิน พระฤๅษีสั่งสอนว่า

ยามไปมา คอยเหยี่ยว่างยก หื้อคอยหยองผายคืนเมา
ยามเดินไปมานั้น ให้เดินด้วยควมระมัดระวังและใช้ผีเท้าเบา

สำหรับกิริยามารยาทของสตรีเกี่ยวกับการเดินนี้ ในสุภาสิตพระร่วงก็สั่งสอนไว้ว่า "อ่ากรายแขนพนขาเด" ซึ่งหมายความว่า ในเวลาเดิน สตรีไม่ควรแกว่งแขนหรือกรายแขนจนเกินสมควร นอกจากนั้น สุนทรภู่ก็กล่าวสั่งสอนไว้ในสุภาสิตสอนหญิงว่า ให้เดินด้วยควมระมัดระวังและสงบเสงี่ยม ดังนี้

ประการหนึ่งซึ่งจะเดินค้ำเงินนาค
คอยเยื้องยาคกรยกย่างไปกลางสนาม
อย่าไกวแขนสุดแขนเขาห้ามปราม
เสงี่ยมงามสงวนไว้แต่ในที่^๒

ในพระนิพนธ์เรื่อง กุณณาสนนองค้ำฉันท สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ-
ปรมาธิบดีชิโนรส ทรงสอนสตรีเกี่ยวกับการเดินและการนั่งว่า ผู้หญิงควรจะต้องระวังอิริยาบถ
ให้ดี เพราะถ้าไม่ระวังการทรงตัว ถ้าเซหรือล้ม จะเป็นภาพที่ชวนให้ผู้อื่นขำขัน ได้ ดังนี้

เดินนั่งจงยังองค์ ค้ำร่างกายระไวระวัง
ชวคชวณกัชวณชัง ชนแดงจะของสรวล^๓

^๑"สุภาสิตพระร่วง," สุภาสิตกับชีวิตประจำวัน, รวบรวมโดย ทวน วิริยาภรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๐๖), หน้า ๒๓๘.

^๒พระสุนทรโวหาร (ภู่), สุภาสิตสอนหญิง (พระนคร : สาส์นสวรรค์, ๒๕๑๓), หน้า ๘.

^๓สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส, กุณณาสนนองค้ำฉันท (พระนคร : องค์การคากุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘.

๔.๖.๕ การแต่งกาย พระฤๅษีสั่งสอนให้รุจกแต่งกายให้สวยงาม ดังนี้

..... ประดับเอาคิงเลา ห้อมคเคียนเกลี้ยง
ห้อมทาชันมาน อมาห้อมองเหมียง ห้อมคปลอคงามชอยลอย

ให้ประดับตกแต่งร่างกายให้สวยงาม ตลอดจนย้อมแซมเบ็กบานอยู่เสมอ ไม่ทำ
หน้าตาเศร้าหมอง ให้สวยพร้อมทั้งใบหน้าและร่างกายด้วย

คำสอนสตรีให้รุจกแต่งกายให้สวยงามนั้น ในสุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่ ก็
กล่าวสั่งสอนไว้ว่า

จะเก็บไรไฉนมิให้สมพักตร์
บำรุงศักดิ์ตามศรีมิให้เขิน
เป็นสุภาพรียบเรียบแลเจริญ
คงมีผู้สรรเสริญองงค์ทรง
ใครเห็นนองตองนิยมชมไมชาค
วาลาคแต่งร่างเหมือเอย่างหงส์
ถึงรูปงามทรามสงวนนวลองงค์
ไม่รุจกแต่งทรงก็เสียงาม^๑

หมายความว่า ผู้หญิงควรจะแต่งกายให้สุภาพ และเหมาะสมกับตนเอง จึงจะได้
รับคำยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น และถึงแม้จะมีรูปงามสักเพียงใด แต่ถ้าไม่รุจกแต่งกายแล้ว
ความงามนั้นก็สิ้นไป

^๑พระสุนทรโวหาร (ภู่), สุภาษิตสอนหญิง (พระนคร : สาส์นสวรรค์,
๒๕๑๓), หน้า ๓.

จากคำสั่งสอนของพระฤๅษีจึงกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีลักษณะเป็นสุภษิต
 สอเสตรีที่ครองเรือนโดยแท้ และแม้ในเนื้อเรื่อง จะเป็นคำสั่งสอนสำหรับนางบัวคำ ซึ่ง
 เป็นนางกษัตริย์ก็ตาม แต่ลักษณะของคำสั่งสอนนั้นสตรีสามัญก็สามารถนำเอามาใช้ในชีวิตจริง
 ได้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ผู้แต่งคงจะมีจุดมุ่งหมายที่จะแทรกคำสั่งสอนเหล่านี้ไว้เป็นสุภษิต
 สอนใจสตรีชาวลานนาไทยทั้งหมด เพราะได้กล่าวมาแล้วในข้อ ๔.๕.๑ เกี่ยวกับประเพณี
 การขอของदानนาไทยว่า ตามชนบทมักจะมีการเลาะควาให้ลูกหลานฟังในตอนเย็น และควาขอ
 ที่นิยมเล่ากันนั้น ได้แก่ ควาขอเรื่องหงส์หิน เจ้าสุวัตร นางบัวคำ จำปาสีทัน นกกระจาบ
 ก้ากาค้า เต้าน้อยของคำ เป็นต้น ซึ่งควาขอแต่ละเรื่อง มักจะแฝงด้วยคติสอนใจบาง
 ประการ เพื่อเป็นการกล่อมเกลาจิตใจผู้ฟังให้ยึดมั่นอยู่ในชนบประเพณีและศีลธรรมอันดี
 ดังนั้น ผู้แต่งจึงได้แทรกสุภษิตสอนสตรีนี้ไว้ในเนื้อเรื่องเพื่อประโยชน์ดังกล่าว .

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย